

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ¹

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Οἱ διάφοροι παράγοντες, ὧν ἐμνημονεύσαμεν, ἔχουσι καθ' ἡμᾶς δευτερεύουσαν ἀπλῶς σημασίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς κυρίας σχολικῆς διδασκαλίας. Ἡ διανοητικὴ ἐργασία καταπονεῖ ὅσον καὶ ἡ σωματικὴ, εἰς δὲ ὑπερβῆ ὠρισμένον τι μέτρον, παραβλάπτεται ἡ φυσιολογικὴ ἀνάπτυξις. Ὡνομάσθη σχολικὴ ὑπερκόπωσις ἡ κατάστασις τῆς χρονίας κοπώσεως τῆς προερχομένης ἐκ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ μελέτης, ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι πάσαι αἱ νοσηραὶ ἐνοχλήσεις αἱ παρατηρούμεναι παρὰ τοῖς μαθηταῖς ὀφείλονται εἰς τὴν ὑπάρχουσαν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ παιδίου καὶ εἰς τοὺς κόπους εἰς οὓς ὑποβάλλεται. Ἡ ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ὑπερκόπωσις παρατηρεῖται ἀληθῶς εἰς τινὰς περιπτώσεις· ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν ἐκ τούτου πρόωρα γενικὰ συμπεράσματα, στηριζόμενα αποκλειστικῶς ἐπὶ τινῶν εἰδικῶν περιπτώσεων, δὲν ὑπάρχουσι δὲ λόγοι ἀποχρῶντες ὅπως ἰσχυρίζομεθα ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ σχολεῖον ἐπιβάλλει εἰς τὰ φοιτῶντα εἰς αὐτὸ παιδία ὑπερβολικὴν κόπωσιν, βλαβεράν εἰς τὴν ὑγείαν των.

Ὅπως σχηματίζομεν γνῶμην ἀμερόληπτον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ὑπερκόπωσης, ἀναγκαῖον εἶνε νὰ γινώσκωμεν τί ἀπαιτεῖ τὸ σχολεῖον παρὰ τοῦ μαθητοῦ καὶ κατὰ τίνα τρόπον ἡ σχολικὴ μελέτη ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτοῦ. Πρέπει πρὸς τούτοις νὰ γινώσκωμεν τὴν κρᾶσιν του καὶ τὸν ἀτομικόν του χαρακτήρα, ὅπως βεβαιωθῶμεν ὅτι τὰ συμπτώματα τῆς ὑπερκόπωσης δὲν ὀφείλονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀδύνατον αὐτοῦ καὶ εὐπαθεῖ κρᾶσιν καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχουσι ἕτερα ἐξωτερικὰ αἷτια, ἄσχετα πρὸς τὸ σχολεῖον, ἱκανὰ ἐξ ἴσου νὰ παραγάγῃσι τὰς παρατηρούμενας εἰς αὐτὸ ἐνοχλήσεις.

Ἐγένετο ἀπόπειρα νὰ προσδιορισθῇ πειραματικῶς καὶ δι' ἀριθμῶν ἡ βαθμὸς τῆς προερχομένης ἐκ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας κοπώσεως. Πρὸς τοῦτο ἐδόθησαν εἰς τοὺς μαθητὰς θέματά τινα εὐκόλα, ὁμοίμορφα ὅσον τὸ δυνατόν καὶ ὁμαλοῦ χαρακτήρος, οἷον ἀπλάι προσθέσεις καὶ πολλαπλασιασμοί, ἐπαναλήψεις ἀριθμῶν ἢ ὑψηγορευμένων

1. Συνέχεια. Ἰδε τεῦχος Ἰανουαρίου σελ. 37.

λέξεων, συμπληρώσεις κενῶν φράσεων καὶ τὰ τοιαῦτα. Αἱ ἔρευναι αὐταὶ, αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Βουργεριστῆν καὶ συμπληρωθεῖσαι κατόπιν ὑπὸ διαφόρων ἄλλων παρατηρητῶν, ἀπέληξαν εἰς ἀποτελέσματα σημαντικὰ διὰ τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν φυσιολογίαν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐξηκριβώθη ὅτι ὁ ἀνώτατος τῆς παραγωγῆς δρος δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἑναρξιν τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐντάσεως τῆς προθυμίας ἢ παραγωγῆς αὐξάνει σὺν τῷ χρόνῳ, μένει δὲ κατόπιν στάσιμος καὶ τέλος ἐλαττοῦται ἐκ τῆς κοπώσεως. Τὸ ποσὸν ὅμως, ἀντιθέτως, ἐλαττοῦται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ πειράματος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πολλῶν σφαλμάτων καὶ διαγραφῶν. Ὁ Βουργεριστῆν καὶ οἱ πλείστοι τῶν μιμητῶν του θεωροῦσι τὴν βαθμιαίαν ταύτην ἔκπτωσιν τῆς ποιότητος ὡς πρόκιμον σύμπτωμα διανοητικῆς κοπώσεως, προσπαθοῦσι δὲ νὰ συναγάγῃσιν ἐκ τῶν παρατηρήσεων των πρακτικὰ συμπεράσματα ἐφαρμοσίμα ἐν τῷ κανονισμῷ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις μελέτης. Παρὰ τὸ ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων πηγάζον ἐνδιαφέρον, δὲν θεωρῶ οὐχ ἥττον αὐτάς ἐνεχούσας ὑπὸ πρακτικὴν ἔποσιν τὴν σημασίαν, ἣν θέλουσι ν' ἀποδώσῃσιν οἱ ἐπιχειρήσαντες αὐτάς. Ἡ ὁμοιομορφία τοῦ μελετωμένου θέματος καθιστᾷ αὐτὸ φυσικῶς μονότονον καὶ ἀνιαρόν ἢ πληξίς δὲ προκαλεῖ τὴν ἀπροσεξίαν, καὶ ὅτι ὁ Βουργεριστῆν θεωρεῖ ὡς κόπωσιν δύναται νὰ εἶνε κάλλιστα σύμπτωμα ἀνίας.

Κατ' ἐμὲ ὁ κύριος παράγων τῆς ὑπερκοπώσεως εἶνε ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρ τοῦ μαθητοῦ. Τινὲς τῶν μαθητῶν εἶνε ἀπηλλαγμένοι αὐτῆς φύσει ἐξ αἰτίας τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων, ἐνῶ ἕτεροι φαίνονται μοιραίως προωρισμένοι νὰ ὑφίστανται αὐτήν. Εἰς πᾶσαν τάξιν εὐρίσκονται ὀλίγοι τινὲς μαθηταὶ διακρινόμενοι διὰ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς ἀντιλαμβάνονται καὶ διακρατοῦσιν εἰς τὴν μνήμην τὸ θέμα τοῦ μαθήματος· οἱ τοιοῦτοι μελετῶσιν ἀκόπως καὶ πάντοτε ἀπομένει εἰς αὐτοὺς ὑπόλοιπον χρόνου διὰ τὰς παιδιὰς των. Μολονότι δὲ πρωτεύουσι συνήθως ἐν τῇ τάξει, εἶνε ἀπηλλαγμένοι τῆς ὑπερκοπώσεως. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἔχουσι μὲν τὰ αὐτὰ διανοητικὰ χαρίσματα, ἀλλὰ θεωροῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ σχολεῖον ὡς κακὸν ἀναγκαῖον καὶ προσπαθοῦσι νὰ ἐλαττώσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν τὴν μελέτην των. Μεγαλύτερον κίνδυνον διατρέχουσι οἱ εὐσυνειδήτοι μαθηταί, οἱ προσπαθοῦντες νὰ ἀναπληρώσωσι διὰ τοῦ ζήλου των τὴν ἑλλειψιν τῶν διανοητικῶν πλεονεκτημάτων. Ὅθεν ἡ ἀτοπος φιλοδοξία ἄγει κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν ὑπερκόπωσιν, ἐπικίνδυνος δὲ εἶνε ἡ προσπάθεια τῶν γονέων, ὅπως παρακινῶσι παιδίον μετρίως διανοητικῆς ἰκανότητος νὰ ὑπερβῇ εἰς τὰ μαθήματα συμμαθητῆν του δαψιλῶς ὑπὸ τῆς φύσεως πεπρωτικισμένον. Ἄλλ' ὁ κίνδυνος τῆς ὑπερκοπώσεως ἀπειλεῖ ἰδίως τὸν μαθητὴν τὸν ἔχοντα ἀδύνατον μὲν τὴν κρᾶσιν, ὀλίγον δὲ ἀνεπτυγμένον τὸν νοῦν, ὅστις παρὰ πάσας

τὰς προσπάθειάς του δὲν κατορθοῖ νὰ παρακολουθῇ τοὺς ἄλλους καὶ παρὰ τῷ ὀποίῳ ἢ ἀποθάρρυνσις καὶ ἢ ἠθικὴ κατάστασις ἢ προερχομένη ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς καθυστερήσεώς του προστίθενται εἰς τὴν σωματικὴν καὶ διανοητικὴν κόπωσιν.

Ἐν τούτοις ἡ ὑπερκόπωσις δὲν προέρχεται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διαμονῆς καὶ ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτήρος τοῦ παιδίου. Τὸ παιδίον παραμένει ἐν τῷ σχολείῳ ἐπὶ πέντε μόνον ἢ ἕξ ὥρας καθ' ἐκάστην, δυνάμεθα δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐὰν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ἦτο ὑποχρεωμένον νὰ διατελῇ ἐν διαρκεί πνευματικῇ ἐργασίᾳ, τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας διάστημα θὰ ἦρκει πρὸς πλήρη αὐτοῦ ἀνακούφισιν. Ἡ ὑπερκόπωσις πράγματι ἐξαρτᾶται πολὺ ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διέρχεται τὰς ὥρας του ἐκτὸς τοῦ σχολείου. Μέρος τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος εἶνε κατ' οὐσίαν συνέχεια τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας, διότι καταναλίσκεται εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν παρασκευὴν τῶν μαθημάτων τῆς ἐπαύριον. Ὁ χαρακτήρ καὶ τὰ ἀτομικὰ προσόντα τοῦ μαθητοῦ ἐκδηλοῦνται καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ ἐν τῷ σχολείῳ. Ὁ νοήμων μαθητῆς, ὁ εὐκόλως ἐκμανθάνων, θὰ περατώσῃ ταχέως τὴν ἐργασίαν του καὶ θὰ εὕρῃ μετὰ τοῦτο ἀρκετὸν καιρὸν ἀναπαύσεως· τὸ αὐτὸ δ' ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ἐπιπόλαιον καὶ ἐλαφρὸν τὸ πνεῦμα μαθητῆν, ὅστις μετὰ κόπου ἀποσπᾶται ἐκ τῶν παιδιῶν του διὰ νὰ ἐπιληφθῇ τῆς μελέτης καὶ ὅστις δὲν θυσιάζει χάριν τῶν μαθημάτων του οὔτε λεπτὸν πέραν τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου χρόνου. Ἀντιθέτως ὅμως ὁ εὐσυνειδήτος, ἢ ὁ μὴ πεπρωτικισμένος δι' ἐπαρκούς νοημοσύνης μαθητῆς θὰ καταναλώσῃ χρόνον διπλάσιον ἢ τριπλάσιον τοῦ καταναλισκομένου διὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν παρὰ τοῦ νοήμονος μαθητοῦ. Μέχρι βαθείας νυκτὸς κύπτει ἐπὶ τῶν βιβλίων, θὰ ἐγερθῇ δὲ καὶ ἐνωρίς ὅπως μελετήσῃ καὶ αὐτὴς τὸ μάθημά του. Ἐλάχιστα ἢ ποσῶς δὲν λαμβάνει ἀναψυχὴν καὶ ἂν οἱ γονεῖς δὲν προσέξωσι, τρέχει κίνδυνον θάσσον ἢ βράδιον νὰ πέσῃ θῦμα τῆς ὑπερβολικῆς ἐργασίας.

Πολυάριθμοι ἤδη ἐγένοντο ἀπόπειραι, ὅπως ἐμποδισθῇ τὸ ἀτοπον τοῦ νὰ κατατρίβηται εἰς τὴν κατ' οἶκον μελέτην ἀρκετὸν μέρος τοῦ χρόνου τοῦ προωρισμένου εἰς τὴν ἀναψυχὴν τῶν παιδιῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο ὅμως ἀπαντᾷ σχεδὸν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας ὡς ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος παρ' ἡμῖν σχολικοῦ ὀργανισμοῦ. Εἶνε βέβαιον ὅτι τὰ πολλὰ μαθήματα προκαλοῦσι τὴν ὑπερκόπωσιν· ἀλλὰ καὶ ἡ συχνάκις ἐπιβαλλομένη εἰς τοὺς μαθητὰς συμπληρωτικὴ πνευματικὴ ἐργασία εἶνε ἐτι μᾶλλον ἐπιβλαβής. «Οἱ πλήρεις μερίμνης φιλόστοργοι γονεῖς, γράφει ὁ καθηγητῆς Dollinger, μελετῶσι κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ σχολικοῦ ἔτους τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν τέκνων των καὶ ὑπολογίζουσι πόσας ὥρας δύνανται νὰ προσθέσωσιν εἰς τὸν ἀπολύτως ἀναγκαῖον χρόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐν τῷ σχολείῳ μαθημάτων χάριν

ιδιαιτέρων παραδόσεων. Τὸ ἐπ' ἔμοι ἀγαπῶ τὴν μουσικὴν, ἀλλ' ὅταν συλλογίζωμαι τὰ τόσα παιδιά, ἅτινα ἡ πατρικὴ ματαιοδοξία ὑποχρεοῖ νὰ λαμβάνωσι μαθήματα μουσικῆς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἔτους μέχρι τέλους, ὅταν ἀναλογίζωμαι πρὸς τοῦτους ὅτι ὁ πρὸς τοῦτο καταναλισκόμενος χρόνος ἀφαιρεῖται ἐκ τοῦ χρόνου τῆς ἀναπαύσεώς των, καὶ ὅτι αἱ στιγμαὶ ἐκαίνοι, αἵτινες ὄφειλον νὰ εἶνε δι' αὐτὰ στιγμαὶ ἀναψυχῆς, εἶνε ἀπεναντίας στιγμαὶ βασάνων, ὅταν μεθ' ὅλα ταῦτα ἀναλογίζωμαι ὅτι, ὡς θετικῶς προκύπτει, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης μουσικῆς ἐκγυμνάσεως, τῆς ἐπιπόνως ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐπιδιωκομένης, εἶνε συνήθως μηδαμινὸν ἢ ἀνάξιον λόγου, ἀναγκάζομαι νὰ οἰκτείρω τὴν βλακείαν γονέων τινῶν, δαπανώντων τόσον ἐλεεινῶς τὰς δυνάμεις τὰς ἀπαραιτήτους πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν τέκνων των».

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε καταστρεπτικὸν πρὸ πάντων εἰς τὰ κοράσια, τὰ ὅποια ὑποχρεοῦνται πολλάκις νὰ ἀφιερῶνται μέρος τοῦ ὑπολειπομένου εἰς αὐτὰ ἐλευθέρου χρόνου εἰς ἐργασίαν ῥαπτικῆν. Κατὰ τὴν προσέγγισιν δὲ τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων ἐπιπροστίθενται ἀκόμη καὶ ἄλλαι ἐργασίαι ἀφορῶσαι εἰς τὰ συνήθη ἑορτάσιμα δῶρα τῶν οἰκογενειῶν. Ἐπὶ ἑβδομάδας τὰ ταλαίπωρα πλάσματα ἐργάζονται καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς λυχνίας μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐρυθροῦς, μὲ τὴν κεφαλὴν ἐξημμένην, ἕως ὅτου καταπέσωσιν ἐξηντηλημένα ἐκ τῆς κοπώσεως, ὁ δὲ μέγας οὗτος μόχθος καταβάλλεται χάριν τῶν ὀλίγων μόνον στιγμῶν τῆς διανομῆς τῶν δώρων τῶν Χριστουγέννων! Ὅταν ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀντικρύζωμεν τ' ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ὑπερκοπώσεως καὶ κατανοῶμεν πόθεν προέρχονται αἱ πλείσται τῶν περιπτώσεων τῆς ἀναιμίας, τῆς νευροπαθείας, τῶν πεπτικῶν διαταράξεων, ἀναγκάζομεθα νὰ θεωρῶμεν εὐκαταῖον ὅπως τὸ ἔθιμον αὐτὸ, τὸ τόσον συγγινητικὸν ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ περιπεσὸν κατόπιν ἀνεπαισθήτως εἰς κατὰχρησιν, ἐξαλειφθῆ ἢ τοῦλάχιστον περιορισθῆ ἐντὸς λογικῶν ὁρίων.

Τέλος πρέπει νὰ ἐμποδίζονται τὰ παιδιά ἀπὸ τοῦ ν' ἀναμιγνύονται εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τὸν πλήρη ἐξερθετισμῶν. Ἐχουσιν ἀνάγκην ἀναπαύσεως, ἡ ὑγεία των δὲ θὰ πάθῃ μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ὕπνου καὶ ἐκ τοῦ ἐκνευρισμοῦ τοῦ προερχομένου ἐκ τῶν ἑσπερίδων καὶ ἐκ τῶν τέρψεων τῶν ἁρμοζουσῶν εἰς τοὺς ἐνηλίκους.

Ἡ ὑποχρέωσις, τὴν ὁποίαν ἔχουσι πολλὰ παιδιά τῶν πτωχῶν τάξεων, τοῦ νὰ παρέχουσι τὴν συνδρομὴν των εἰς τὰ οἰκιακά ἔργα, ἢ ν' ἀφιερῶνται μέρος τῶν ἐλευθέρων αὐτῶν ὥρων εἰς χρήσιμον τινα ἐργασίαν, ἐξ ἀνάγκης ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν αὐξησιν τοῦ κόπου καὶ τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἐπανορθώσεως. Ἄλλ' εἰς τὰς τοιαύτας περιπτώσεις ἡ μόνη θλιβερὰ αἰτία εἶνε ἡ ὕλικὴ ἀνάγκη, ἡ πολλάκις ὑποχρεοῦσα τοὺς γονεῖς νὰ ἀρύωνται προῶπως ὕλικὸν ὄφελος ἐκ τῶν τέκνων των.

Ἡ ἐκ τοῦ σχολείου ὑπερκόπωσις δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῆς

διανοητικῆς καταπονήσεως, τῆς ἐλλείψεως ἐνεργητικότητος καὶ τῆς γενικῆς ἐξαντλήσεως· συνοδεύεται πρὸς τοῦτους καὶ ὑπὸ σωματικῶν διαταράξεων, οἷον ἀναιμίας, παλμῶν καρδίας, κεφαλαλγίας, ἀϋπνίας, διαταράξεων τῆς πέψεως, ἐλλείψεως ὀρέξεως, ἐπιστάξεως τῆς ρινός κτλ. Ἐν ἀρχῇ φαίνεται παράδοξος ἡ τοιαύτη γενικὴ τοῦ ὄργανισμοῦ ἀντίδρασις· ἀλλ' ἀν' ἀναμνησθῶμεν τῶν πειραμάτων τοῦ ἱατροῦ Maggiora, ἀνευρόντος ἐπαισθητὴν ἐλάττωσιν τῆς μυϊκῆς δυνάμεως περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου τῶν ἐξετάσεων εἰς τοὺς μαθητάς, θὰ πεισθῶμεν, ὅτι εἶνε δυνατὴ ἡ διατάραξις τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς διανοητικῆς κοπώσεως. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα καὶ τὴν ὑπεραιμίαν τοῦ ἐγκεφάλου, τὴν προερχομένην ἐκ τῆς διανοητικῆς ἐργασίας καὶ προκαλοῦσαν τὴν κεφαλαλγίαν καὶ τὰς ἐπιστάξεις τῆς ρινός, τὸν καθιστικὸν βίον τὸν προκαλοῦντα τὴν δυσκοιλιότητα καὶ τὰς διαταράξεις τῆς πέψεως, παρεμποδίζοντα δ' ἐνταυτῇ τὴν λειτουργίαν τῆς καρδίας καὶ τῶν πνευμόνων, θὰ κατανοήσωμεν ἔτι μᾶλλον πῶς ἡ ὑπερβολικὴ διανοητικὴ ἐργασία δύναται νὰ βλάβῃ τὴν φυσικὴν τοῦ ὄργανισμοῦ ἀνάπτυξιν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑπερκοπώσεως δὲν εἶνε πάντοτε ἄμεσα· ἐνίοτε ἀναφαίνονται βραδύτερον, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε ὀλιγότερον σοβαρά. Θὰ ἡδυνάμην ν' ἀναφέρω πολυάριθμα παραδείγματα ἀποπερατωσάντων εὐδοκίμως τὰς σπουδὰς των, ἀναχαιτισθέντων δ' αἰφνης εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ σταδίου των καὶ ἀνικάνων νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς οἰανδήποτε πνευματικὴν ἐργασίαν. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἡ ὑπερκόπωσις ἐκδηλοῦται κυρίως διὰ σωματικῆς ἐξαντλήσεως καὶ ἐλαττώσεως τῆς δυνάμεως τῆς ἀντοχῆς, ἐξ ἧς οἱ κεκοπιακότες τὸν νοῦν καθίστανται ἰδιαζόντως εὐπαθεῖς εἰς τὰς νοσηρὰς ἐπιδράσεις καὶ ἀνίκανοι ν' ἀντιτάξωσι κατ' αὐτῶν τὴν ἐλαχίστην ἀντίθεσιν. Τοιαύτη περίπτωσις παρετηρήθη εἰς νεανίαν, ἐκτάκτως εὐφυῆ, ὅστις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἐν τῇ γυμνασίῳ σπουδῶν του διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμελείαν του καὶ τὴν εὐτακτον διαγωγὴν του. Οἱ γονεῖς ἐπαιρόμενοι διὰ τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ των, τὸν ἐνεθάρρυνον καὶ τὸν προέτρεπον νὰ μελετᾷ, ἀντὶ νὰ τὸν συγκρατῶσι, χαίροντες διὰ τὰς ἐπιμελεῖς αὐτοῦ διαθέσεις καὶ τὴν τάσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν μόνωσιν, διότι ἠρέσκετο κάλλιον νὰ μένῃ ἐν τῇ οἴκῳ ἀναγινώσκων βιβλίον, ἢ νὰ μετέχῃ τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἐκδρομῶν τῶν συμμαθητῶν του. Ἐν τῷ μεταξῷ ἠῤῥησεν εἰς τὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἔμεινεν ἰσχνὸς καὶ λεπτοφυῆς, χωρὶς ὅμως νὰ πάσχῃ. Εἶχε πρὸ μικροῦ ἐγγραφῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ βήχους ἀτιθάσσου, ἣν μετ' ὀλίγον ἐπηκολούθησαν αἱμοπτύσαι. Οἱ θεραπεύοντες αὐτὸν ἱατροὶ ἐξεπλάγησαν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ζωτικῆς ἀντοχῆς παρὰ τῇ ἀσθενείᾳ των ἢ κατὰστασίς του ἦτο ἤδη σοβαρωτάτη καὶ ὀλιγίστας παρεῖχεν ἐλπίδας διασώσεως, ἐνῶ ἡ πνευμονικὴ πάθησις

ἐφαινετο οὕσα ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς, εἰς τὰς συνήθειαις δὲ φυσιολογικὰς περιπτώσεις ἢ θεραπεία ἢ τοῦλάχιστον ἢ βελτίωσις τῆς καταστάσεως θὰ ἦτο δυνατή. Πράγματι ταχέως ἀνηπάγη ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν ἀπαρηγορήτων αὐτοῦ γονέων. Ἀνέφερα τὴν περίπτωσιν ταύτην, διότι παρὰ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ περι οὗ ὁ λόγος ἀσθενούς, ἔσχον διὰ πρώτην φοράν γνῶσιν τοῦ κινδύνου τοῦ πηγάζοντος ἐκ τοῦ συστήματος τῆς συγχρόνου ἐκπαιδεύσεως. Προσέχομεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, χωρὶς νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ σῶμα, ὅπερ φθείρεται· καὶ ἐξασθενεῖ, εἰς τρόπον ὥστε δταν φθάσωμεν εἰς τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν πρόκειται νὰ δρέψωμεν τοὺς καρπούς πολιετῶν κόπων, τὸ πᾶν ἀφῆνης καταρρέει, διότι τὸ σῶμα δὲν ἔχει πλέον τὴν δύναμιν νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν διάνοιαν.

Ἄφοῦ γινώσκωμεν τὰς αἰτίας τῆς ὑπερκοπώσεως, ὀφείλομεν νὰ προσπαθῶμεν, ὅπως τὰς ἀποφύγωμεν.

Πρὸς τοῦτο δέον ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις τὴν ἀνήκουσαν αὐταῖς θέσιν ἐν τῇ σταδίῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως, νὰ προσέχωμεν δὲ ὅπως μείνη εἰς τὸ παιδίον ὁ ἀπαραίτητος χρόνος πρὸς πλήρη ἀνάπαυσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Πρέπει δὲ νὰ διαιρέσωμεν ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς ἐπανορθώσεως τὸν χρόνον τὸν προωρισμένον διὰ τὸν ὕπνον καὶ τὰς ὥρας τῆς ἀναψυχῆς.

Ὁ καθηγητὴς Ἄξελ Κέϋ καταρτίζει ὡς ἑξῆς τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας διὰ παιδίον ἑπταετῆς: 11 ὥρας διὰ τὸν ὕπνον, 1 ὥραν διὰ τὸν καλλωπισμὸν, 3 ὥρας διὰ τὸ γεῦμα, 6 ὥρας διὰ τὴν ἀναψυχὴν καὶ 2—3 ὥρας τὸ πολὺ διὰ μελέτην· διὰ παιδίον δὲ 10 ἕως 13 ἐτῶν ἡλικίας, ἀπαιτεῖ 10 ὥρας ὕπνον, 1 ὥραν διὰ καλλωπισμὸν, 3—4 ὥρας ἀναψυχῆς καὶ 6—7 ὥρας μελέτης. Ὁ δὲ νεανίας ἡλικίας 17 ἕως 18 ἐτῶν ἔχει ἀνάγκην 8 1/2 ὥρων ὕπνου, 1 ὥρας πρὸς καλλωπισμὸν, 3 ὥρων διὰ τὸ γεῦμα, 2 1/2 ὥρων ἀναψυχῆς, δύναται δὲ ν' ἀφιερῶσθαι 9 ὥρας εἰς τὴν μελέτην.

Ἡ γενομένη ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Στοκχόλμης ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι κατὰ μεγίστην πλειονότητα ἡ διάρκεια τοῦ ὕπνου τῶν παιδίων δὲν ἀνταποκρίνεται ἐπαρκῶς εἰς τὰ ἔρια τὰ προσδιορισθέντα παρὰ τοῦ κ. Ἄξελ Κέϋ. Οὕτω μόνον κατ' ἀναλογίαν 27% μαθηταὶ τῆς κατωτέρως τάξεως ἡλικίας ἐτῶν 7 ἐκοιμῶντο πλέον τῶν 9 ὥρων καὶ 1% πλέον τῶν 10 1/2 ὥρων. Ἐκ τῶν παιδίων ἡλικίας 14 ἐτῶν μαθητῶν τῆς πέμπτης τάξεως μόνον κατ' ἀναλογίαν 1,5% ἐκοιμῶντο ἐπὶ 9 ὥρας καὶ κατ' ἀναλογίαν 25% ἐκοιμῶντο κατ' ἀνώτατον ἔρον ἐπὶ 7 1/2 ὥρας. Τέλος ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τῇ περιλαμβανούσῃ νεανίσκουσιν δεκαοκτα-

εταῖς, 60% κατ' ἀναλογίαν ἐκοιμῶντο τὸ πολὺ ἐπὶ 7 ὥρας καὶ 18% ἐπὶ διάστημα ὀλιγώτερον τῶν 6 1/2 ὥρων. Ἡ ἔρευνα τοῦ ἱατροῦ Schmid-Monnard ἐν Χάλλῃ κατέληξεν εἰς τὰ αὐτὰ πορίσματα. Ἀπεδείχθη ὅτι παρὰ τοῖς μαθηταῖς πάσης ἡλικίας ὁ μέσος ἔρος τῆς διαρκείας τοῦ ὕπνου εἶνε κατὰ μίαν καὶ δύο ὥρας κατώτερος τῆς διαρκείας τοῦ ὕπνου τῶν ἐπὶ μακρότερον διάστημα κοιμωμένων μαθητῶν. Συνεπέρανε δ' ἐκ τούτου ὁ ῥηθεὶς καθηγητὴς ὅτι ἦτο ἐπ' ἀνάγκης νὰ ληθῆται μέτρα ἐπιτρέποντα εἰς τὰ παιδία νὰ ἐκπαιδευθῶσι καθ' ὅλοκληρὴν τὴν ἀνάγκην τοῦ ὕπνου τῶν, τιθεμένης ὡς βάσεως διαρκείας αὐτοῦ τοῦ ἀνωτάτου ἔρου τοῦ παρατηρηθέντος εἰς ἐκάστην τάξιν ἡλικίας.

Ἄλλ' ὁ παρατεταμένος ὕπνος δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀποτελεσμάτων παρατεταμένων διανοητικῶν κόπων. Τὸ σῶμα ἔχει ἀνάγκην ἀσκήσεως ὅπως δύναται νὰ ἐπιτρέπη εἰς τὸ στήθος νὰ διαστέλλῃ καὶ νὰ ἀερίζη καταλλήλως τοὺς πνεύμονας, διευκολυνομένης διὰ τούτου τῆς θρέψεως τῶν ὀργάνων, ὡς ἐκ τῆς γοργοτέρας κυκλοφορίας τοῦ αἵματος. Ταυτοχρόνως ὁ ἐγκέφαλος πρέπει ν' ἀναπαύηται καὶ νὰ μὴ ὑποβάλληται εἰς τὸν κόπον διαρκοῦς προσοχῆς ἢ θελήσεως.

Ἐκ τούτων παρέχεται ἡμῖν ἡ ἀφετηρία ὅπως διαλάβωμεν καὶ περὶ τῆς θέσεως ἣν ὀφείλουσι νὰ κατέχωσιν αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις εἰς τὰ σχολικὰ προγράμματα. Περὶ τῆς γυμναστικῆς αἱ γνώμαι διαφέρουσιν ἀναλόγως τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν ἐξετάζεται τὸ ζήτημα. Οὕτως οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ σημερινοῦ συστήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως λέγουσι προκειμένου περὶ τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων, ὅτι τὰ μαθήματα τῆς γυμναστικῆς ἔχουσι σκοπὸν ἀκριβῶς τὴν ἐξάσκησιν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν μυῶνων τῶν μαθητῶν. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι τῶν ἀπαντῶσιν ὅτι ἡ γυμναστική, οἷα ἐκτελεῖται σήμερον εἰς τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων, δὲν ἀνταποκρίνεται ποσῶς εἰς τὸν τοιοῦτον σκοπὸν· ὁ ἀριθμὸς τῶν ὥρων τῶν ἀναγεγραμμένων εἰς τὸ πρόγραμμα διὰ τὸ μάθημα τοῦτο δὲν εἶνε ἐπαρκές, ἡ δὲ διάρκεια τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἕκαστος τῶν μαθητῶν ἐξασκεῖται εἶνε λίαν βραχύς, ὥστε δὲν δύναται ν' ἀρυσθῇ ἐξ αὐτοῦ πραγματικὴν ὠφέλειαν. Πρὸς τούτοις δὲ οἱ τελευταῖοι ἀποδοκιμάζουσι καὶ τινὰς ἀσκήσεις, ὀργανά τινὰ αὐτῶν ἰδίως, ὡς ἐπιδρασθῆ εἰς τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδίου.

Δύο ἐπιστήμονες ἀναμφισβητήτου ἀρμοδιότητος, ὁ καθηγητὴς Mosso καὶ ὁ ἱατρὸς Lagrange ἠσυχολήθησαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐν τῷ σχολείῳ γυμναστικῆς. Ἐξετάζουσιν αὐτὸ ὑπὸ ἔποψιν καθαρῶς φυσιολογικῆν, ἀποβλέποντες ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπίρρωσιν τῆς υγείας τοῦ παιδίου. Ἄλλ' ἡ υγεία ἐξαρτᾶται πρὸ πάντων ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τῆς καρδίας, τῶν πνευμόνων καὶ τῶν πεπτικῶν ὀργάνων, ἐνῶ ἡ κατὰ τὸ μάλ-

λον καὶ ἦττον ἀνάπτυξις συμπλεγμάτων τινῶν μυῶνων εἶνε ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὴν γενικὴν εὐεξίαν. Ἐἶνε δὲ ἀφ' ἑτέρου γνωστόν, ὅτι οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀθληταί, οἱ κεκτημένοι ἑκτακτον μυϊκὴν ῥώμην θνήσκουσι συνήθως ἐκ πνευμονικῆς φθίσεως εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας των.

Οἱ δύο οὗτοι ἐπιστήμονες φέγουσι τὸ σύστημα τῆς γερμανικῆς γυμναστικῆς ὡς συγκεντροῦν τὴν ἄσκησιν εἰς τινὰ συμπλέγματα μυῶνων. Προκύπτει δ' ἐκ τούτου ὅτι αἰσθάνονται οἱ γυμναζόμενοι μετὰ τὴν ἄσκησιν κόπωσιν δυσάρεστον, μολονότι ὁ κόπος, ὃν ὑπέστησαν, εἶνε σχετικῶς βραχύς, ἐνῷ εἶνε εὐκόλον νὰ ἐπιδίδωνται εἰς ἄλλα γυμνάσματα, ὡς λόγου χάριν εἰς τινὰς παιδιὰς, εἰς ἐργασίαν ἐν τῷ συνόλῳ μεγαλυτέραν, χωρὶς νὰ προκύψῃ ἐξ αὐτῶν μεγαλυτέρα κόπωσις. Οἱ φόβοι τῶν δύο ἰατρῶν ἰδιαιτέρως ἀποβλέπουσιν εἰς τὰς ἀσκήσεις τοῦ διζύγου καὶ τοῦ μονοζύγου. Θεωροῦσιν ὅτι τὰ παιδιά καθυποβάλλονται εἰς ἐργασίαν ἀνωτέραν τῶν δυνάμεών των, ὅτι δ' ἐκ τούτου προέρχεται κίνδυνος διὰ τοὺς ἀσθενεστέρους, ὧν τὸ μυϊκὸν σύστημα δὲν εἶνε ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένον. Ἐτέρα παρατήρησις ἀναμφιλέκτως λίαν σοβαρὰ εἶνε ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν ἰκανότητα περὶ τὴν γυμναστικὴν μεταξὺ τῶν μαθητῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως. Γύμνασμα, τὸ ὁποῖον φαίνεται λίαν εὐκόλον καὶ πληκτικὸν εἰς παιδιά τινά, εἶνε ἀπεναντίας δυσκολώτατον εἰς ἄλλα. Γνωστὸν δὲ ὅτι τῶν παιδίων ἡ φιλοτιμία κεντᾶται εὐκολώτερον, προκειμένου περὶ σωματικῶν ἢ περὶ διανοητικῶν κατορθωμάτων. Τὸ παιδίον δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ φαίνηται ἀσθενέστερον ἢ ἀδεξιώτερον τοῦ συντρόφου του, μὲ κίνδυνον δὲ νὰ ἐξαντληθῇ, θὰ καταβάλλῃ ὅσῃν δύναται προσπάθειαν.

Δέον ἐπίσης νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἑτέρα τις τάσις εὐνόητος τοῦ γυμναστοῦ περὶ τὸ ἐξασκεῖν μετ' ἐπιμελείας τοὺς ἰκανοὺς τῶν μαθητῶν, παραμελεῖν δὲ τοὺς ἀνικάνους. Ὅθεν ἐκλέγει κατὰ προτίμησιν ἐσκήσεις προωρισμένας νὰ ἀναδείξωσι τὴν ἰκανότητα τῶν εὐνοουμένων του. Ἐκ τούτου συμβαίνει ὥστε μέγα μέρος τῆς τάξεως νὰ μὴ ἐπωφελεθῆται ποσῶς ἐκ τῶν μαθημάτων, διότι οἱ μετρίως ἰκανότητος μαθηταὶ ἀδυνατοῦσι νὰ ἐκτελέσωσι τὰς ἀσκήσεις ἀνευ τῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου. Ὅθεν ὁ ἰατρὸς Lagrange εὑρεν ἐπὶ συνόλου 200 νεανίων, ἡλικίας δεκαεξέ μέχρι δεκαεπτὰ ἐτῶν, μόνον 19 μαθητὰς ἰκανοὺς νὰ ἐκτελῶσιν ἀναπτέρωσιν ἐπὶ μονοζύγου. Καὶ οἱ μὲν ἰκανοὶ τῶν γυμναζόμενων ἀγαπῶσι τὸ μάθημα καὶ ἀποκτῶσι πραγματικὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν· εἰ δὲ ἀνίκανοι ἀπεναντίας εὐρίσκουσιν αὐτὸ ἀνιαρόν, διότι ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀδεξιότης των ἐκδηλοῦνται εἰς ἐκάστην νέαν ἄσκησιν. Τὸ μάθημα δὲ τῆς γυμναστικῆς ἔχει ἄλλως τε τὸ μειονέκτημα τοῦ νὰ μὴ ἀπασχολῇ ἑκαστον τῶν μαθητῶν εἰ μὴ ἐπὶ τινὰς μόνον στιγμὰς· τὸ ὑπόλοιπον διάστημα ὁ μαθητὴς ἀνιᾶ ἀναμένων τὴν σειράν του. Δύναται ἀλλήθως νὰ ἐπέλθῃ ἐν μέρει διρρόθωσις εἰς τὴν ἔλλειψιν ταύτην, παρεμβολομένων

μεταξὺ τῶν περὶ τὰ γυμναστικὰ ὄργανα ἀσκήσεων, γυμνασίων ἄλλων συλλήθδην, πορείας ἢ κινήσεων μετὰ ἢ ἀνευ βάρδδων. Οἱ πολέμοι τοῦ σημερινοῦ τῆς γυμναστικῆς συστήματος ἐπαινοῦσι τὸ εἶδος τοῦτο τῶν γυμνασμάτων καὶ ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀξίαν του· ἀλλ' οἱ διδάσκαλοι τῆς γυμναστικῆς ὁμοφώνως λέγουσιν ὅτι οἱ μαθηταὶ τὰ θεωροῦσι πληκτικὰ καὶ ὅτι δεικνύουσι πολὺ μεγαλυτέραν κλίσιν πρὸς τὴν ἐνόργανον γυμναστικὴν.

Ἀνεξαρτήτως τῶν κρίσεων τούτων, ἀνάγκη πᾶσα νὰ γινώσκωμεν ἂν τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς, οἷον γίνεται ἀκόμη εἰς τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων, ἀνταποκρίνεται πραγματικῶς εἰς τὰς ἐξ αὐτοῦ προσδοκίας. Εἰς τὰ σχολικὰ προγράμματα ἐν γένει προσδιορίζονται διὰ τὸ μάθημα δύο ὥραι καθ' ἑβδομάδα ἀπὸ τοῦ τρίτου σχολικοῦ ἔτους καὶ πέραν. Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ γυμνασίου καὶ τοῦ πρακτικοῦ λυκείου ἡ διδασκαλία τῆς γυμναστικῆς κατηγορήθη. Οὐδεὶς θ' ἀρνηθῇ ἐλπίζω ὅτι τὸ διάστημα δύο ὥρων καθ' ἑβδομάδα εἶνε ἐντελῶς ἀνεπαρκές πρὸς ἐπίδρασιν οἰανδήποτε ἐπὶ τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδίου. Ἡ ἄσκησις τότε μόνον ἔχει ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ σταθερὸν ἀποτέλεσμα, ὅταν ἐπαναλαμβάνηται συχνάκις. Ἐὰν τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀσκήσεων διάλειμμα εἶνε πολὺ μακρόν, ἢ ὠφέλεια ἢ κτηθεῖσα ἐκ τῆς πρώτης ἀσκήσεως θ' ἀπολεσθῇ παντελῶς μέχρι τῆς δευτέρας. Δὲν δύναται νὰ γείνη ἐπισώρευσις ἀποτελεσμάτων καὶ κατὰ συνέπειαν πρόοδος ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Τοιοῦτό τι συμβαίνει μὲ τὰς δύο ὥρας καθ' ἑβδομάδα διὰ τὴν γυμναστικὴν· ἐκάστη ὥρα ἐνεργεῖ χωριστὰ ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' ἡ ἐπενέργεια αὕτη εἶνε παροδικὴ καὶ ἀπόλλυται μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς ἐπομένης ὥρας, ὅθεν ἡ ὠφέλεια ἀποβαίνει ματαια. Διὰ νὰ γείνωσι πράγματι ὠφέλιμα τὰ μαθήματα τῆς γυμναστικῆς δέον νὰ συμπληρῶνται, παρεντιθεμένων σωματικῶν ἀσκήσεων εἰς τὰ διάμεσα τῶν ὥρων τοῦ ἐπισήμου προγράμματος. «Τὸ μέγα ἐλάττωμα τοῦ ἡμετέρου συστήματος, λέγει γνωστὸς ἐπιστήμων, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἀπαιτοῦμεν μυϊκὴν ἐργασίαν ὑπερβολικὴν κατὰ διαλείμματα λίαν ἀπομεμακρυσμένα, ἐνῷ ἡ ὑγιεινὴ ἀπαιτεῖ ἄσκησιν μετρίαν, συχνάκις ἐπαναλαμβανομένην.

Ἰσχυρίσθησάν τινες ὅτι τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς ἔχει ἀποτέλεσμα ἐπανορθωτικὸν ἐπὶ τοῦ καταπεπονημένου ἐγκεφάλου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει. Ἡ γυμναστικὴ κουράζει τὸ σῶμα, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀναπαύῃ τὸν ἐγκέφαλον. Αἱ ἀσκήσεις ἀπαιτοῦσι κατὰ τὰς κινήσεις μεγάλην ἀκρίθειαν, ἥτις ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιβλέψεως πάντων τῶν μυῶνων ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπαιτοῦσι πρὸς τούτοις τὴν καταβολὴν μεγάλης θελήσεως, ἀσυμβιβάστου πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ κεκμηκότου ἐγκεφάλου. Διὰ νὰ δυνηθῇ ν' ἀναπαυθῇ ὁ ἐγκέφαλος, πρέπει νὰ εὐρίσκηται ἐν καταστάσει σχετικῆς ἀδρανείας,

ἦτοι· νὰ μὴ ζητηται παρ' αὐτοῦ οὐδεμία θράσις. Εἶδομεν ἄλλως τε ὅτι· ἡ ὑπερβολικὴ καὶ σφοδρὰ τῶν μυῶνων ἐργασία ἐπιφέρει βλάβην εἰς τὰς πνευματικὰς ἡμῶν δυνάμεις.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι καὶ ἐγὼ συντάσσομαι μὲ τὴν γνώμην τοῦ Mosso καὶ τοῦ Lagrange, διότι· μέχρι τοῦδε κατέδειξα μόνον τὰ τρωτὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τῆς γυμναστικῆς. Θὰ ἤμην ἴσως διαθεθειμένος νὰ συμφωνήσω μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἡ τοιαύτη διδασκαλία εὐρίσκετο ὅπως πρὸ εἰκοσαετίας, εἰς ὃ σημεῖον νομίζω ὅτι διατελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐν ταῖς χώραις Ἰθθα ἄμφοτεροὶ οὗτοι συνέλεξαν τὰς παρατηρήσεις των. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν συμβαίνει· εἰς τὸ μάθημα δὲ τῆς γυμναστικῆς ἐπῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρόοδος ἀδιαφιλονίκητος. Ἐκλονίσθη ἐπὶ βάσεως μεθοδικῆς, προσηρμόσθησαν δὲ αἱ ἀσκήσεις συμφώνως πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν βαθμὸν τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ προλαμβάνηται· πᾶσα ὑπερκόπσις. Πρὸς τούτοις δὲ ποικίλλουσι αἱ ἀσκήσεις κατὰ τρόπον ὥστε ἡ προσπάθεια νὰ μὴ βαρύνῃ περιωρισμένην ὁμάδα μυῶνων, ἀλλὰ νὰ καταμερίζηται ἐξ ἴσου ὅσον τὸ δυνατόν εἰς ὅλους τοὺς μῦς τοῦ σώματος. Τὸ ἐν μάθημα, ἐπὶ παραδείγματι, ἄρχεται δι' ἀσκήσεως περὶ τὸ βᾶδισμα, μεθ' ὃ ἔρχεται· ἡ ἀσκήσις ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος, ἔπειτα ἡ διὰ κορυφῶν ἀσκήσις, εἶτα ἡ τοῦ μονοζύγου καὶ τοῦ ἄλματος, τέλος δὲ οἱ μαθηταὶ ἀσκουνοῦνται εἰς τὴν ἀναρρίχσιν ἐπὶ κοντοῦ καὶ τὸ μάθημα τελειώνει διὰ παιδιᾶς τινος. Ἡ ποικιλία τῶν ἀσκήσεων καθιστᾷ τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς ἐνδιαφέρον, οὔτε ἴχνος δὲ ἀνίας φαίνεται· εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν.

Ἐν τούτοις ἐξακολουθῶ νὰ πρὸσθεύω ὅτι· καὶ τὸ κάλλιον διωργανωμένον μάθημα τῆς γυμναστικῆς δὲν ἀρκεῖ εἰς τὰς σωματικὰς ἀνάγκας τοῦ παιδίου, ἢ δ' ἔννοια τὴν ὁποῖαν ἔχουσι· περὶ τῆς θράσεως αὐτοῦ οἱ προμνησθέντες ἐπιστήμονες δικαιολογεῖ τὴν στάσιν των. Ἐὰν θεωρήσωμεν τὸ μάθημα τοῦτο ἀποκλειστικῶς ὡς χρόνον ἀφιερωμένον εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, προφανῶς δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν σκοπὸν. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοιαύτην ἐποψίαν ἐξέτασις παραδύλαται καθολοκληρίαν τὸ ἐκπαιδευτικὸν μέρος, τὸ ὁποῖον καθίστησι καταφανῆς ὁ καθηγητῆς Dollinger διὰ τῆς ἐξῆς παρομοιώσεως· «Πρὸς ἐκμάθησιν γλώσσης τινὸς ἀπαιτεῖται· ἡ γνώσις τῶν στοιχείων αὐτῆς. Ἐπίσης ἐὰν θέλωμεν νὰ κινώμεθα μετ' ἀσφαλείας καὶ ἀκριθείας, πρέπει νὰ γινώσκωμεν τὰ στοιχεῖα τῶν διαφόρων κινήσεων. Τοῦτο δὲ διδάσκει ἡ γυμναστικὴ. Αἱ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις ἀντιπροσωπεύουσι τὰς κλίσεις καὶ τὰς συζυγίας τῶν κινήσεων. Πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις τὴν γραμματικὴν διὰ νὰ δύναται νὰ λαλήῃ ὀρθῶς τὴν γλῶσσαν. Δύναται τις βεβαίως νὰ γείνη ῥωμαλέος καὶ εὐκίνητος χωρὶς ποτε νὰ ἀσκηθῇ διὰ τῆς γυμναστικῆς· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει· αἱ κινήσεις του θὰ ὑπενθυμίζωσι

τοὺς λόγους ῥήτορος λαϊκοῦ ἀγνοοῦντος τὴν γραμματικὴν· θὰ λείψουσιν ἐξ αὐτῶν ἡ ἀκρίθεια καὶ ἡ χάρις ἡ ὀφειλομένη εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν νεύρων καὶ τὴν εὐκίνησιν τῶν ἀρθρώσεων, ἃς παρέχειμόνον ἡ γυμναστικὴ ἀσκήσις».

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους βεβαιούμεν, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς γυμναστικῆς ἐπιδιώκει σκοπὸν εὐκρινῶς ὀρισμένον, καὶ ὅτι ὀφείλει νὰ κατέχῃ θέσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐν τοῖς σχολικοῖς προγράμμασι. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ὅπως λύσῃ τὸ ζήτημα τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων, καὶ κατὰ συνέπειαν πρέπει νὰ συμπληρωθῇ. Ὁ τρόπος δὲ τῆς συμπληρώσεως θὰ κατανοηθῇ εὐκολώτερον ἐκ τῆς συνεχείας τῆς παρομοιώσεως τοῦ καθηγητοῦ Dollinger. «Ἄλλ' ἡ γνώσις τῆς γραμματικῆς, λέγει, δὲν ἀρκεῖ ὅπως γείνωμεν ἱκανοὶ νὰ ὀμιλῶμεν ὀρθῶς τὴν γλῶσσαν· ἔχομεν ἀνάγκην πρὸς τοῦτο τῆς συνδιαλέξεως, ἐξ ἧς μανθάνομεν νὰ ἐφαρμόζωμεν ταχέως καὶ ἀδιστακτικῶς τοὺς κανόνας, οὓς γινώσκομεν ἤδη· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχομεν ἀνάγκην ἀσκήσεων ἐφαρμογῆς κατὰ τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόζωμεν πρακτικῶς τὰ ἐκ τοῦ μαθήματος τῆς γυμναστικῆς διδάγματα. Αἱ τοιαῦτα· ἀσκήσεις εἶνε αἱ παιδιᾶ. ... Ἡ ἀποκλειστικὴ ἀσκήσις τῆς γυμναστικῆς καταπονεῖ ὅπως καὶ ἡ ἀποκλειστικὴ μελέτη τῆς γραμματικῆς. Τὸ εὐάρεστον ἐνδιαφέρον τῶν ἀσκήσεων τῆς γλώσσης ἐγκνείται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θέματος τῆς συνδιαλέξεως· ἡ δὲ ἐφαρμογὴ τῆς διδασκαλίας τῆς γυμναστικῆς καθίσταται εὐάρεστος ἐν ταῖς παιδιᾶς, ὡς ἐκ τοῦ θελήτρου, ὅπερ περιέχει αὐτὴ αὐτὴ ἡ παιδιᾶ. Ἡ παιδιᾶ εἶνε διὰ τὴν μάθησιν τῶν κινήσεων ὅτι εἶνε τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον διὰ τὴν γραμματικὴν. Τὸ παιδίον ἀναγινώσκει· εὐχαρίστως τὸ τερπνὸν αὐτὸ βιβλίον, ἀγαπᾷ δὲ νὰ παίζῃ ὁσάκις ἡ παιδιᾶ εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐξεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον του.

Πρέπει νὰ διατηρηθῇ λοιπὸν ἐν τῇ γυμναστικῇ ὁ χαρακτήρ αὐτῆς ὡς εἰδικοῦ μαθήματος καὶ ν' ἀναπτυχθῇ μάλιστα ἔτι μᾶλλον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἱκανοποιῆται καὶ ἡ φυσικὴ ἀνάγκη τῆς ἀσκήσεως τοῦ παιδίου, ἐπιτρεπομένων αὐτῷ τῶν παιδιῶν.

(Ἔπεται τὸ τέλος).

D. A. JAGGET

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩ¹

1386 — 1864

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

§ 8. Ἐλθωμεν τώρα εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν ἰδιωτικῶν διδασκάλων, ἧτις εἶνε καὶ ἡ σπουδαιότης. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἰδιωτικῶν διδασκάλων ὑπῆρξαν ἱερεῖς τῆς τε ὀρθοδόξου καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας, ὡς εἶπομεν. Τοῦτο ἦτο σύστημα τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' ἕλην τὴν Εὐρώπην. Ἀφοῦ ἡ Εὐρώπη ἠλευθερώθη μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς εἰσβολὰς, ἡ Ἐκκλησία, ἡ μόνη τότε ἰσχυρὰ δύναμις, ἧτις ἔμεινεν ἀβλαβὰς ἐν Εὐρώπῃ, ἐκ τοῦ γενικοῦ ἐπίσης ὀλέθρου, ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, καθότι οἱ ἰσχυροὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, εἰς τὴν πολιτικὴν, δὲν εἶχον κατανοήσει τὴν μεγάλην τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀξίαν. Ἡ δρᾶσις αὕτη τοῦ κλήρου ἦτο δρᾶσις διανοητικὴ, ἐκπολιτιστικὴ. Εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Κοινωνία, κειμένη ἀφ' ἐνὸς ὑπὸ τὴν ὕλικὴν δύναμιν καὶ θρασυτητα τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὴν πίεσιν καὶ ταπεινώσιν τῶν δυστυχῶν ἀδυνάτων, ἦτο εὐτύχημα ἡ Ἐκκλησία διδάσκουσα εἰς ὅλους τὴν ἀγάπην καὶ τὰ γράμματα, κηρύττουσα εἰς μὲν τοὺς ἰσχυροὺς τὴν εὐσπλαγγίαν, τὴν εὐποιαν, τὸ ἔλεος, τὴν μετριοπάθειαν, εἰς δὲ τοὺς ἀδυνάτους τὴν ὑπομονὴν, τὴν καρτερίαν, τὴν ἀμνησικαλίαν καὶ καταπραΰνουσα οὕτω τὴν σκληρότητα τῶν καρδιῶν καὶ τὰς ἀμοιβαίας ἀντιπαθείας, προσεπάθει ὅλαις δυνάμεσι νὰ μετριάσῃ τὰς κακὰς ἕξεις ἐκείνης τῆς πλημμυλοῦς κοινωνίας. Τὰ μοναστήρια, αἱ κατοικίαι τῶν ἱερέων, διακόνων καὶ ἀναγνώστων, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία, ἦσαν τόσα σχολεῖα. Ὁ κληρὸς διττῶς ὠφέλησεν. Ἀπὸ τοῦ ἀμύθωνος ἐκήρυττε τὴν εὐαγγελικὴν ἀγάπην καὶ περιώριζε τὰς κακὰς διαθέσεις ὅσον ἠδύνατο καὶ ἐδείκνυε σύναμα τὰ καθήκοντα πάσης κοινωνικῆς τάξεως. Εἰς δὲ τὰ σχολεῖα ἐδίδασκε τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ αἶσθημα τῆς πατρίδος.

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ κοινωνιολογία, δέον νὰ διαφυλάττωσι μνήμην εὐγνώμονα πρὸς τὸν κληρὸν διὰ τὰ δύο ταῦτα καλά. Τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ βιβλία ἦσαν κατ' ἐξοχὴν τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας, τὰ βιβλία τὰ πραγματευόμενα τὰ τῆς θρησκείας καὶ οὕτω διτηρήθη καὶ ἡ θρησκεία τῶν πατέρων καὶ ἡ ὀρθοδοξία ἐθριαμβεύσε² καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὁσημέραι ἔχανε πιστοὺς ἐν Ἐπτανήσῃ ὡς εἶπομεν.

1. Συνέχεια. Ἰδε τεῦχος Ἰανουαρίου σελ. 6.

2. Πρὸς Μ. Crusius: Turco-Graecia. Bale 1584 σελ. 205—246.— Α. Helladios: Status Praesens ecclesiae Graecae, Altorfi 11—14 σελ. 12, 27.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν πάντας τοὺς διδασκάλους τῶν χρόνων ἐκείνων· θὰ ἐχρειάζετο τόμος ὀλόκληρος. Θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τοὺς ἐπισσημότερους κληρικούς καὶ λαϊκοὺς.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐν Εὐρώπῃ ἐφρόντιζον νὰ εἶνε ἀκμάζοντα Πανεπιστήμια ὑπὲρ τῆς κλασικῆς ἐκπαιδεύσεως. Καὶ ἐν Ἐπτανήσῃ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιωτικοὶ διδάσκαλοι, ὅσοι ἠδύνατο, τὸ αὐτὸ ἐπραττον, ἐκτὸς μιᾶς ἢ δύο ἐξαιρέσεων, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Ὡς εἰς τὰ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ μέρη καὶ ἐν Ἐπτανήσῃ ἐφρόντιζον περὶ ἰδρύσεως μοναστηρίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, περὶ ἐκθετοτροφείων, γυμνασίου, γερωντοκομείων, ἐνεχυροδανειστηρίων, νοσοκομείων, πτωχοκομείων. Πόσον θὰ ἦτο ὅμως προτιμότερον ἂν ἐφρόντιζον περὶ πολλὰ πλασιασμοῦ σχολείων καὶ δὴ λαϊκῶν σχολείων. Τοιοῦτον ἦτο ὅμως τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὰ γράμματα ἦσαν μᾶλλον διὰ τὴν ἀριστοκρατίαν, ἧτις περὶ ὀλίγου ἐποιεῖτο τῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ εἰς ὅλον τὸν τότε κόσμον.

Ἡ ἀριστοκρατία βεβαίως ἐλάμβανε πρόνοιαν ἐν Ἐπτανήσῃ, παρέχουσα τῷ λαῷ ἐργασίαν καὶ δικαιοσύνην. Οὐδεὶς ὅμως ἐφρόντιζε νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸν λαὸν ὡς ἔπρεπε, διότι ἐπεκράτει ἡ ἰδέα ὅτι ὁ λαὸς ἔπρεπε νὰ ἐμμένῃ τῷ καθεστῶτι.

Ἀλλὰ ἀνθρώποι τοῦ λαοῦ, ἂν ἦσαν προνομιούχοι ἐκ φύσεως, ἐξεπαιδεύοντο μόνον τῶν, εὗρισκον τὰ μέσα νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἔπειτα διέπρεπον.

Ἡ ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος πάντοτε κατέχει εἰς τὸν κόσμον τὴν πρώτην θέσιν. Αὕτη ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πλοῦτου, εἰς τοὺς τιτοφόρους καὶ εἰς τοὺς ἐκφύλους ἐκείνους, οὔτινες, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀξίας ἀτομικῆς, φέρουσι τὸ βάρος μεγάλου οἰκογενειακοῦ ὀνόματος.

Τοῦτου ἕνεκα ἐν Ἐπτανήσῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας διέπρεψαν ὡς καθηγηταὶ εἰς Εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια καὶ ὡς συγγραφεῖς καὶ ἐπιστήμονες καὶ ἀνθρώποι, οὔτινες δὲν ἦσαν ἐγγεγραμμένοι εἰς τὴν χρυσὴν βίβλον. Ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ τιτοφόροι, εἶχον ὡς ἰδεῶδες νὰ διαπρέπωσιν εἰς τοὺς πολέμους, εἰς τὰ γράμματα, καὶ εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν. Ὅτι καλὸν εἶνε εἰς τὴν Ἐπτανήσον εἶνε τὸ πλεῖστον ἔργον τῆς ἀριστοκρατίας.

Ἀπὸ τῆς δεκάτης πέμπτῆς ἑκατονταετηρίδος ἀρχεῖται ἐν Ἐπτανήσῃ ἀναφανόμενος ὁμιλος λογίων καὶ ἐπιστημόνων ἀνδρῶν, ὁμιλος κατ' ὀλίγον ἀξανάμενος μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, τελειοποιηθέντες ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίως, διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας ἐφάνησαν ὠφέλιμοι τῇ Ἐπτανήσῃ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι. Ἡ Ἐπτανήσος σεμνύεται ὅτι ἐκ τῶν τέκνων τῆς ὑπῆρξαν διαπρεπεῖς καθηγηταὶ εἰς ξένα Πανεπιστήμια καὶ δὴ Ἰταλικά, ὅτι τέκνα τῆς ἐδίδεξαν εἰς ἑλληνικὰς σχολὰς, ἐνθα ὑπάρχει ἑλληνισμός. Κερκυραῖος, ἦτο καὶ ἐκεῖνος, ὅστις προσεπάθει παραβλῆναι νὰ διαδώσῃ τὰ νέα φιλοσοφήματα τῶν Ἀγγλῶν καὶ Γερμανῶν φιλοσόφων. Ὁ νεωτερισμὸς οὗτος, τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρω, δυσηρέστησε τοὺς ἐχθροὺς τῆς διανοητικῆς προόδου καὶ οὕτω πρὸς ἀποφυγὴν τῶν σκαν-

δάλων ἀπεχώρησε τῶν Ἰωαννίνων.¹ Ἐὰν ὁ Κερκυραῖος οὗτος δὲν ἀπεθαρρύνετο καὶ ἐὰν εἶχε περισσότεραν τόλμην, ἢ κάλλιον ἐὰν δὲν ἐνεδύετο τὸ μοναχικὸν σχῆμα, θὰ ἠδύνατο νὰ τάμη νέαν ὁδὸν καὶ δώσει νέας βάσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλοσοφίαν τῶν χρόνων ἐκείνων. Οὕτως ἐναυάγησεν ἡ πρώτη ἀπέπειρα τοῦ νεωτερισμοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ μας.

Ἐν Ἐπτανήσῳ ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος περιλάλητοι γλύπται, ζωγράφοι, μουσικοί. Ἐν Ἐπτανήσῳ κατέφρουγον οἱ ὁμοεθνεῖς, διδάσκοντες τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εὗρισκον πόρον ζωῆς καὶ ἐξετιμῶντο. Οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων ἦσαν σεβαστοί. Ἡ λέξις δάσκαλος ἦτο λέξις βαρυσήμαντος, λέξις τιμητικῆ. Καὶ εὐπατρίδαὶ μετῆρχον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου καὶ ἐδίδασκον δωρεὰν τὴν φιλόμουσον νεολαίαν. Εἰς τοῦτο συνέτεινεν, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν διδασκάλων ἦσαν ἱερωμένοι καὶ οὕτως ὁ δάσκαλος ἐνομιζέτο ὡς ἱερὸν πρόσωπον. Κατὰ τὸν φιλόσοφον Ἐλθέτιον, ὅστις ἐπανελάβε τὰ λεχθέντα τοῦ Κικέρωνος, ἐν τῶν σημείων ἐστὶ ἐξόχως εἰς νέος εὐδοκιμεῖ εἰς τὰ γράμματα, εἶνε ὁ θαυμασμός καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς συγχρόνους μεγάλους ἄνθρώπους. Τοιαύτη ἐκτίμησις ἐκπαλαὶ ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἐπτανήσῳ. Ἦτο τοῦτο σημεῖον ἄριστον διὰ τὸν τόπον.

§ 9. Δὲν ἔχομεν δυστυχῶς ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν ἰδιωτικῶν διδασκάλων τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, διὸ μᾶς εἶνε δύσκολον νὰ ὀνομάσωμεν ἕλους τοὺς διδασκάλους τῶν κοινῶν σχολείων τῶν αἰῶνων τούτων. Ὁ ἀξιότιμος φίλος κ. Μ. Γεδεὼν ἐδημοσίευσεν² περὶ τῶν σχολείων καὶ βιβλίων κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον καὶ ὄγδοον αἰῶνα καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως τοῦ γένους ἡμῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἀλλ' αἱ ἀξιόλογοι αὐταὶ μελέται ἀδύνατον εἶνε βεβαίως νὰ δώσωσι πιστὴν εἰκόνα τῆς ἰδιωτικῆς διδασκαλίας τῶν Ἐπτανήσιων, διότι ἄλλος ὁ σκοπὸς τοῦ φίλου μας κ. Γεδεὼν. Ὁ Παρανίκας³ καὶ ὁ Χασιώτης ὀλίγα, ἀλλὰ καλὰ ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἑπτανησιακῶν ἰδιωτικῶν σχολείων. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι: Le sort des Iles Ioniennes quoique peu, heureux sous la domination venitienne fut pourtant meilleur que celui des autres provinces grecques. On peut dire que pendant cette periode, le sort des lettres fut soigneusement conservé.⁴

Ἐκ τῶν νήσων πάντοτε ὑπερεῖχεν ἡ Κέρκυρα. Ἐκεῖ περισσότερον ἐξετιμῶντο τὰ γράμματα. Ἐκεῖ διέμενον οἱ περισσότεροι λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες.

Κατὰ τὸ 1498 παρεπδήμει ἐν Κερκύρᾳ ὁ Ἐνετὸς Ἰωάννης Βέμ-

1 Πρὸβλ. Σάββα. Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 567.

2 Ὅρα Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν Κων/πόλεως ἔτος Η'—Θ'. 1888—89.

3 Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων.

4. L' instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople κλ.

βος, ἀνὴρ εὐπαιδευτος, ὅστις ὑπῆρξεν ἐν Βενετίᾳ μαθητὴς τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ Ἀρσενίου Ἀποστόλου τοῦ Μητροπολίτου Μονεμβασίας μετέπειτα. Ἐν Κερκύρᾳ ὁ Βέμβος ἐπεδόθη εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς Ἑλληνικῆς γενόμενος μαθητὴς τοῦ ἐκ Σπάρτης δεινοῦ διδασκάλου Ἰωάννου Μόσχου, ὅστις μετῆρχετο τὸν διδασκάλον τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Κερκύρᾳ. Ἐν Κερκύρᾳ ὁ Βέμβος ἔκαμε προόδους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ μετέφρασε λατινιστὶ τὴν μονωδίαν τοῦ Λιβανίου περὶ τῆς πωρολήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν Κερκύρᾳ ἐγνώρισεν ὁ Βέμβος τὸν Ἀνδρέαν Ἀνέζην, ὃν καλεῖ Κερκυραῖον καὶ θεωρεῖ ὡς τὸν ἀνώτερον τῶν ἐν Κερκύρᾳ λογίων, πρὸς τὸν ὅποιον τῷ 1536 ἀπέστειλε συλλυπητήριον ἐπιστολὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς συζύγου αὐτοῦ Κιάρας. Ὁ Βέμβος καλεῖ τὸν Ἀνέζην τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἀνώτερον τῶν λογίων ὡς εἶπομεν, τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὅτι θὰ ἦσαν τότε ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἄλλοι λόγιοι καὶ τῶν γραμμάτων ἄνθρωποι.¹

Ὁ ἐν Κερκύρᾳ διαμένων Σπαρτιάτης Μόσχος ὡς διδασκαλος, ἦτο ἀνὴρ ἐκ τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς. Οὗτος εἶχε δύο τέκνα, τὸν Δημήτριον καὶ τὸν Γεώργιον, οἵτινες τὰ πατρικὰ ἔχνη βαδίζοντες ἐπεδόθησαν εἰς τὰ γράμματα. Ὁ Γεώργιος διέτριβεν ἐπίσης ἐν Κερκύρᾳ ὡς καθηγητῆς τῆς ἰατρικῆς καὶ ῥητορικῆς.² Ἐν Κερκύρᾳ διέμεινεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διδασκὼν τὴν ἑλληνικὴν ὁ ἐκ Κορώνης λόγιος Μιχαὴλ Ῥωσσαῖτος, ἀποθανὼν τῷ 1544.³ Ὁ Κύπριος Λεόντιος Εὐστράτιος, ἐπίσης ἐδίδασκεν εἰς Κέρκυραν καὶ εἰς Ζάκυνθον· ἐν Κερκύρᾳ μάλιστα διέτελεσε δημόσιος διδασκαλος ἀπὸ τοῦ 1587—1589. Ἐν Ζακύνθῳ ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ ὁ Κρής Μελέτιος Πηγᾶς, ὁ Δανιὴλ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ Διονύσιος Σπανδωνῆς, ὁ Ἀθηναῖος Δημήτριος Βενιζέλος, ὁ Κρής Ἀθανάσιος Βαρούχας, ὁ Λευκάδιος Διονύσιος Κόνταρις, ὁ Παναγιώτης Σινωπεύς, ὁ Κρής Ἰωάννης Ἀβράμιος.⁴ Ὁ Κύπριος Σωζόμενος, ὁ Ἀθηναῖος Ναθαναὴλ Χύχας, οἱ Κρήτες Καλλιόπιος Καλέργης, Γεράσιμος Βλάχος καὶ Ἀρσένιος Καλλοῦδης, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Χριστόφορος Ἐμποροκωμήτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὁμοεθνεῖς ἐδίδαξαν εἰς τὴν Κέρκυραν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εὐδοκίμως.

Περὶ τῶν ἐν Ζακύνθῳ διδασκάντων τὰ ἑλληνικὰ ὁμοεθνῶν καὶ Ζακυνθίων ἔγραψεν ἀρκετὰ ὁ ἀοίδιμος ἀρχιεπίσκοπος Κατραμῆς, συνεπῶς δὲν ἀναφέρομεν ἕλα τὰ ὄνόματα ἐκεῖνα⁵ διὰ νὰ μὴ μακρύνωμεν ἐπὶ πολὺ τὰ παρόντα σημειώματά μας.

1. J. Morelli. Operette. Τόμος Β' Βενετία 1820, σελ. 37—59.—Συμπ. δὲ Βιάζη εἰς Ἐνετὸς ἐν Ἑλλάδι ἐν «Παλιγγενεσίᾳ» Ἀθηνῶν, 24 Δεκεμβρ. 1897.

2. Μουστοζύδη Ἑλληνομνήμων, σελ. 385—403.

3. Δ. Βροκίνη. Βιογραφικὰ Σχεδιάρια τόμ. Α' σελ. 130.

4. Ν. Κατραμῆ. Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου.—Ζάκυνθος 1879 σελ. 105—140.

5. Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου. Ὅρα καὶ Σπ. δὲ Βιάζη. La Cultura sonio ἐν τῇ Rassegna Ellenica περιοδικῷ Ἀθηνῶν ἀριθ. 3—4.

Ὁ γνωστὸς Θεολόγος Ζακύνθιος Νικόλαος Κούρτουλας μετῆρχετο τὸν διδάσκαλον καὶ συνέτρεξε πολλάκις διὰ τὸ γείνη δημοσίως διδάσκαλος τῆς Ζακυνθίας σχολῆς τῆς Κοινότητος καὶ ἐξελέγη ὡς τοιοῦτος. Ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἐν Κερκύρα¹ ὁ Κερκυραῖος Σπυρίδων Μήλιος, ἐπίσης ἐδίδαξεν ἐν Κερκύρα καὶ ὁ Ἀθανάσιος Κοντοειδής.

§ 10. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αναφέρωμεν τοὺς ἐπισημότερους διδασκάλους τῶν ἰδιοσυντηρήτων σχολείων, ἃς ἔλθωμεν εἰς τὸ εἰσεῖν ἄλυτον τῆς γλώσσης ζήτημα. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἡ Ἑπτάνησος τὸ πρῶτον ἐσκέφθη. Εἰς τὴν ἱστορίαν ὁμοῦ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἡ Κέρκυρα κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, διότι ὁ πρῶτος διαμορφωτὴς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης εἶνε ὁ Κερκυραῖος Νικ. Σοφιανός, ἀνὴρ σοφός, πρῶτος καὶ τὸν βίον χρησιότατος κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξόδη.²

Ὁ Σοφιανός διέμενε ἐν Ῥώμῃ, ἐνθα ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.³ Εἶχε προσελκύσει ἡ μάθησις καὶ ὁ χαρακτήρ του τὴν εὐνοίαν τοῦ καρδινάλιου Νικολάου Ῥοβολφίου, «οὐτινος ἡ οἰκία ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἐνδιαίτημα σοφίας», διότι ποικίλης μαθήσεως ἄνδρες εἶχον ἐκεῖ τὴν διατριβὴν των, ἐν οἷς ὁ Σοφιανός καὶ ἄλλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἕλληνας διαμένοντες ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Σοφιανός ἰδὼν τὴν ἀμάθειαν τῶν τότε Ἑλλήνων ἰδίᾳ ἕνεκα ἐλλείψεως καταλλήλων βιβλίων πρὸς διδασκαλίαν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ δημοσιεύσῃ σειρὰν βιβλίων εἰς τὴν δημόδιον γλῶσσαν διὰ τὸν λαόν. Ταύτας τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν του ἔχων, συνέθετο καὶ γραμματικὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας, ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸς συστηματικώτεραν μόρφωσιν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, μετέβη εἰς Βενετίαν καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐκεῖ καὶ ἐν Ῥώμῃ διαπρεπεστάτων λογίων, ἤρξατο νὰ μεταφράξῃ εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἀρχαῖα συγγράμματα, ἐξ ὧν τῷ 1544 ἐτύπωσε τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου. Ἴνα ὁ εὐμενὴς ἡμῶν ἀναγνώστης ἔχῃ ὑπ' ὄψιν δεῖγμα τῆς νεοελληνικῆς, ὡς τὴν ἔγραψε πρὸ τριῶν καὶ ἡμίσεος αἰῶνων ὁ σοφὸς Κερκυραῖος, παραθέτομεν ἀποσπάσματα τῆς ἀφιερώσεως τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Μυλοποτάμου καὶ Χερρονήσου Διονύσιον.

«Βλέποντες θεοφιλέστατε δέσποτα, εἰ, διὰ τὴν μακρὰν καὶ πικροτάτην δουλωσύνην τὸ ἡμέτερον γένος ἐξέπεσε καὶ οὐδὲ κἂν ἀναθυμᾶται τὴν προκοπὴν ὅπου εἶχον οἱ πρόγονοί μας μὲ ὅποιαν ἀφῆσαν εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην λαμπρὰν καὶ ἀθάνατον δόξαν, ἠθέλησα παλάκις περὶ τούτου νὰ συμβουλευθῶ καὶ νὰ κοινολογήσω τὸ πρᾶγμα μὲ ὄσους σοφοὺς καὶ πεπαιδευμένους καὶ κατὰ ἀλήθειαν εὐγενεῖς καὶ

»λείψανα τῆς ἀθλίας καὶ δυστυχοῦς ἀρχαίας Ἑλλάδος . . . . καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους, ὅπου ἔτυχαν ἐδῶ, εἶχα συμβουλευθῆ μὲ ποῖον τρόπον ἤθελε διορθωθῆ τὸ πάθος τοῦτο τῆς ἀπαιδευσίας καὶ νὰ γυρίσωμεν εἰς τὸ καλόν, καὶ ὅλοι ἀπὸ μίαν γνώμην ἦσαν, εἰ ἂν ἤθελον διαβάσει καὶ νὰ γροικῆσουν τὰ βιβλία ὅπου ἀφήκαν ἐκεῖνοι οἱ παλαιοὶ καὶ ἐν ἀρετοῖς ἄνδρες, εὐκόλα ἤθελε διορθωθῆ ἡ ἀπαιδευσία ὅπου πλεονάζει εἰς τοὺς πολλοὺς . . . . Λοιπὸν ἂν γείνη τοῦτο, καὶ ὅλοι ἢ οἱ περισσότεροὶ πιάσουσι τοῦτον τὸν δρόμον, εὐκόλα καὶ ἀπὸ τὴν δουλωσύνην καὶ ἀπὸ ἄλλα πολλὰ πάθη ὅπου εἶνε χειρότερα καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν δουλωσύνην ἤθελαν λυτρωθῆ . . . »¹

Ἄν ὅλοι οἱ λόγοι καὶ ἐπιστήμονες τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχον τὸ ἰδεῶδες τοῦ Κερκυραῖου, βεβαίως ἡ ἐκπαίδευσις θὰ εἶχε θετικωτέρας βάσεις καὶ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης δὲν θὰ ἦτο εἰς τὸ σημεῖον τὸ σημερινόν.

Ἄλλος Ἑπτάνησιος, ὁ Κεφαλλῆν Βικέντιος Δαμωδός, ἀκμάσας μετὰ ἕνα καὶ ἥμισον περίου αἰῶνα, εἶχε τὸ ἰδεῶδες τοῦ Σοφιανοῦ, ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν. Ὁ Κεφαλλῆν οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν, φιλοσοφίαν καὶ νομικὰ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ Κεφαλληνίαν ἤρχισε τὴν ἐξάσκησιν τοῦ δικηγορεῖν. Ἀλλὰ σκεφθεὶς ὑψηλότερον συνέστησε σχολεῖον, εἰς ὃ ἐδίδασκε τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν μὲ εὐμέθοδον καὶ ἐπιστημονικὸν ὄφρος εἰς τοὺς ἐκ πάντων τῶν μερῶν προσερχομένους πολυαριθμούς μαθητάς. Ἡ διδασκαλία του ἦτο οὐχὶ μὲ τὴν ἀποθαμμένην γλῶσσαν τὴν Λατινικὴν, ὡς ἔκαμνον πολλοὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, οὐδὲ μετεχειρίζετο τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν εἰς τὰ ὑψηλὰ μαθήματα. Εἶχε μέθοδον ἀπλήν, ἀπλουστάτην τὰ πάντα εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τὸ σύστημά του ἦτο ὅλων νέον καὶ πρωτοφανὲς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἦτο ὁπαδὸς τοῦ Σοφιανοῦ, διότι ἐνόμιζεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἡ διδασκαλία ἦτο λυσιτελεστέρα καὶ γονιμωτέρα κατὰ τὴν παράδοσιν. Τῷ 1759 ἐξέδοτο τὴν «Λογικὴν» καὶ ἐν προοιμίῳ ἔγραψεν «Ἄν τις θελήσῃ νὰ μάθῃ εὐθὺς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀφορμῆς, ὅπου μὲ παρεκίνησε νὰ συνθέσω τὴν Λογικὴν εἰς τὴν ἀπλήν διάλεκτον, πρᾶγμα ἕως τῶρα ἀσυνήθιστον, ἡ αἰτία εἶναι ἡ μεγάλη ὠφέλεια ὅπου ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην ταύτην λαμβάνει ἡ ῥητορικὴ τέχνη· ἐγὼ ἐπιθυμῶντας νὰ ὠφελήσω κάθε λογῆς ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ γένος μας, ἐσύνθεσα τὸ βιβλίον τῆς ῥητορικῆς τέχνης εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν».

Ὁ Δαμωδός ὁμοῦ τὸ περιλάλητον σχολεῖον δὲν ἔδρυσεν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς τὸ χωρίον τῆς γεννήσεώς του εἰς τὰ Χαβριάτα.² Ὁ

1. Atti comunita Carte diverse. Ἀρχιεποφυλαχεῖον Ζακύνθου.

2. Μουστοξόδη. Ἑλληνομνημῶν σελ. 235.

3. Hody. De Graecis illustribus, σελ. 309 Schoelle. Histoire de la littérature grecque κερφ. 100.

1. Πρὸς. Μουστοξόδου: Ἑλληνομνημῶν Αρ. 4. — Σ. 28 Βιάζη: Memorie biografiche interno agli Illustri Corciresi Κέρκυρα 1876 σελ. 80 - 96. — E. Legrand Bibliographie Hellénique, τόμος Α'. Paris 1885 σελ. 187 - 199. 247, 258, 265, 271, 272 καὶ τόμος Β'. σελ. 55, 176, 177, 352.

2. Α. Μαζαράκης. Βιογραφία τῶν ἐνδόξων Κεφαλλήνων.

Δαμφδὸς ἀπέθανε τῷ 1752. Ὁρθῶς ὁ Ἰωάννης Φιλήμων ἔγραφε: «Τὴν πρῶτην ἐπάνοδον τῶν μαθήσεων εἰς τὴν Ἑλλάδα θεωροῦμεν διὰ τοῦ Δαμφδοῦ τῆς Κεφαλληνίας. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν του, κοινὴν » δι' ἑλὴν τὴν Ἑλλάδα, παρέδιδεν οὗτος καὶ ἀνώτερα μαθήματα. Διὰ » τῆς προσφυοῦς μεθόδου τῶν παραδόσεών του ἀνέδειξε ἐν εὐσεβείᾳ » ὄλιγον πολλοὺς μαθητάς, μεταξύ τῶν ὁποίων διεκρίθη καὶ ὁ Μοσχό- » πούλας». ¹ Εἶπομεν ὀρθῶς ἔγραφε, διότι νομίζομεν, ὅτι διὰ τῆς ζώσης γλώσσης διδάσκων, ἠδυνήθη νὰ εἰσαγάγῃ νέαν μέθοδον διδασκαλίας τελεσφόρου.

Ὁ Ἀντώνιος Μοσχόπουλος ἦτο ἐπίσης Κεφαλλῆν, γεννηθεὶς εἰς τὸ ἴδιον χωρίον Χαθριάτα. Τὸ πρῶτον ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν Βενετίαν καὶ τῷ 1793 ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν πατριὸν χώραν ἐδίδασκεν εὐδοκίμως τὰ ἑλληνικὰ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, εἰς τὴν Ζακύνθον καὶ εἰς τὴν Λευκάδα. Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἀπέθανε τῷ 1788. ²

Ὁ Χριστόδουλος Κεφαλᾶς Κεφαλλῆν ἐξεπαιδευθὴν τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν δυτικὸν μοναχὸν Κορνάλθον διδάσκοντα ἐν Ληξουρίῳ τὴν Ἰταλικὴν, τὴν Λατινικὴν καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἐπιστημῶν. Ἐπειτα ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Δαμφδοῦ, ἀπασόμενος δὲ τὸν μοναχικὸν βίον μετωνομάσθη Χρυσάνθος. Μεταδὰς εἰς Κέρκυραν διέπρεψεν ὡς ἱεροκλήρυς καὶ ὡς διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς.

Καὶ ἕτερον Ἑπτανήσιον θιασώτην τῆς δημοτικῆς γλώσσης πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν, ὅστις καὶ αὐτὸς συνέτεινεν εἰς διάδοσιν τῆς παιδείας. Ὁ Κεφαλλῆν Ἠλίας Μηνιάτης ὁ γνωστότατος Ῥήτωρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας γεννηθεὶς τῷ 1669 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1714. Παιδευθεὶς εἰς Βενετίαν ἐγένετο ἀμέσως γνωστός. Προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του Κεφαλλήνων ἦλθεν εἰς Κεφαλληνίαν καὶ ἐπὶ ἑτῆ ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ ἐγκύκλια. Ἐπειτα προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἦλθε καὶ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐδίδασκεν εἰς τὴν νῆσον αὐτήν. Ἀντώνιος ὁ Μολίνος, Ἑνετὸς διακεκριμένος προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Κέρκυραν καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνεψιῶν του. Ὅπου καὶ ἂν ἐπήγαιεν ἐξεφώνει τοὺς μελιρροῦτους λόγους του. ³ Οἱ λόγοι του ἀμέσως ἐχρησίμευσαν ὡς δεῖγμα εὐγλωττίας τῆς δημοτικῆς ἰδίᾳ γλώσσης. Ἦτο ὁ πρῶτος δημοφιλὴς Ῥήτωρ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης. Διὸ καὶ ὁ Δαμφδὸς εἰς τὸν πρόλογον τῆς Ῥητορικῆς του γράφει: «...Ὁ σκοπὸς μου δὲν εἶναι » νὰ δεῖξω εὐγλωττίαν ἀλλὰ νὰ δεῖξω τὴν τέχνην τῆς εὐγλωττίας ..... » Ἐπειδὴ πάλιν ἐνόμισα ἀπρεπὲς νὰ παραδειγματίσω ὅσα διδάσκαλοι μὲ » ἰδικὰς μου ἰδέας, διὰ τοῦτο φέρνω εἰς τὸ μέσον σχεδὸν ὅλα τὰ παρα- » δείγματα ἀπὸ ταῖς διδασκαλίαις τοῦ διδασκάλου Μηνιάτη». Οἱ διδάσκοντες τὸν θεῖον λόγον ὑπογραμμὸν εἶχον τὰς διδασκαλίας τοῦ Μηνιάτου κατὰ

1. Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταερίας σελ. 61.

2. Παρὸ. Ἐπιτομὴ τῆς Δογματικῆς καὶ ἠθικῆς θεολογίας συνθεθεῖσα παρὰ τοῦ ἀοιδίμου Ἀντωνίου Μοσχόπουλου καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ Γερασίου Ἱερέως Σολωμοῦ. Κεφαλληνία 1851.

3. Ἀ. Μαζαράκη: Βίος Ἠλίας Μηνιάτου.

πρῶτον. Αἱ πολλαὶ ἐκδόσεις του, μαρτυροῦσι τὴν δημοτικότητα τοῦ ἱεροκλήρυκος τῆς Κεφαλληνίας. ¹

§ 11. Ἐν Λευκάδι ὑπῆρχον ἰδιωτικὰ σχολεῖα παράγοντα ἀγλαοῦς καρποῦς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1720 τὸ τοῦ Ζακύνθου Νικολάου Καστροφύλακος, ἐν ᾧ ἐδίδασκε καὶ ὁ Λευκάδιος Γεώργιος Ζαμπέλης, βραδύτερον δὲ τοῦ Λευκαδίου Ἐξάρχου Ἱερομονάχου Ἰωάννου. Ἐν ἀμφοτέροις ταῖς σχολαῖς ταύταις ἐδιδάσκοντο τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ γράμματα, ἡ ἱστορία καὶ τὰ μαθηματικά, ἐν αὐταῖς δὲ ἔλαβον τὴν πρῶτην ἐκπαίδευσιν πλείστοι Λευκάδιοι, διακριθέντες ἔπειτα ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστήμαις καὶ καταλαβόντες θέσεις ὑψηλὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ. Δύο ἐκ τῶν μαθητῶν του ὑπῆρξαν καὶ διδάσκαλοι. Ὁ εἰς ἦτο ὁ Διονύσιος Κόνταρης, ὅστις ἐχρημάτισεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐφημέριος τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν Ἰωαννίνων, ἐνθα διεκρίθη καὶ ὡς ἱεροκλήρυς, διδάξας κατόπιν ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν Ζακύνθῳ. Ἐξελέγη ἀκολούθως ἐπίσκοπος τῆς γενετικῆς αὐτοῦ καὶ ἀπέθανε τῷ 1742. ² Ὁ ἕτερος ἦτο ὁ Ἱερομόναχος Ἱερεμίας Καθβαδίας, γεννηθεὶς τῷ 1693, ὅστις διέπρεψεν ἐν Κερκύρᾳ διδάσκων τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Οἱ μαθηταὶ του πολλοὶ πρόσδοσαν ἑκαμμον εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Μάλιστα ἐδημοσίευσεν τῷ 1766 ἐν Λειψία τὰ: «Ἄνθη Νεοθαλῆ καὶ νεόδρεπτα ἐκ τοῦ λειμῶνος τοῦ κατὰ Κέρκυραν κοινοῦ φροντιστηρίου εἴτε πρωτόλεια παιδείας, ἅτινα παρὰ τινῶν πρωτοπείρων μαθητῶν αὐτοῦ ἐπονήθησαν καὶ ἐξεφωνήθησαν ἔτι » 1762 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ γενεσίου τῆς Θεομήτορος». Τὰ πονήματα ταῦτα εἶναι εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Λευκαδίου τούτου συναριθμοῦνται καὶ οἱ δύο φωστῆρες τῆς ὀρθοδοξίας, ὁ Εὐγένιος Βουλγαρις ³ καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης. ⁴ Ὃν ὁ Νικηφόρος ἱεροδιδάσκαλος, ἐσκέφθη ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος νὰ διορισθῇ ἑλληνοδιδάσκαλος τῆς Κερκυραϊκῆς Κοινότητος ὅπως διδάσκῃ δωρεὰν τὴν νεολαίαν. Τοῦτο ἐπιτυχόν, ἀφιερῶθη ὅλως εἰς τὴν μετὰ ζήλου διδασκαλίαν τῆς νεολαίας. Βραδύτερον ὁ σοφὸς οὗτος Κερκυραῖος ἱδρύσατο ἰδίους ἀναλώμασι μικρὸν ἐκπαιδευτήριον, ἐν ᾧ αὐτὸς μὲν ἐδίδασκε τὴν Θεολογίαν, τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικὴν, ὁ δὲ ῥηθεὶς Ἱερεμίας Καθβαδίας τὰ λοιπὰ παρέδιδε μαθήματα. Ὁ Θεοτόκης οὗτος ἔπειτα συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ σχολεῖον του δαπάναις τῆς Κοινότητος ὅπως καταστήσῃ αὐτὸ δημόσιον ἐκπαιδευτήριον πρὸς φοίτησιν ἀπάντων τῶν ἐπιθυμούντων ἐπιστημονικὴν τινα μόρφω-

1. Πρὸλ. Μ. Γεδεών: Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔτος Η', ἀριθ. 24-25.

2. Σ. Ἀ. Βλάντζη: Ἡ Λευκάς ὑπὸ τοὺς ἀρχαίους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑνετούς. Λευκάδι 1902 σελ. 152-157.

3. Ὁρα Μιχ. Σ. Ἰδρωμένου « Ἡ Πατρίς Εὐγενίου τοῦ Βουλγαρέως ἐν Παρισσοῦ Τόμ. Ε'.

4. Α. Σ. Βροκίνη: Βιογραφικὸν Σχεδῆριον τόμ. Β' Κέρκυρα 1884 σελ. 7.

σιν. Διό, ἐστάλη πρὸς τοὺς Συντίκους τῆς Κερκύρας ἡ ἐξῆς αἴτησις ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη καὶ τοῦ Καββαδία τῆ 11 Δεκεμβρίου 1751:

» Ἡ εὐσεβὴς ἐκτίμησις, ἣν ἔχομεν πρὸς τὴν περίβλεπτον ταύτην πόλιν, παρώρμησεν ἡμᾶς πρὸς πολλοῦ ἵνα δηλώσωμεν ταύτην καὶ διὰ τῆς ἀφρωσιωμένης ἡμῶν ὑπηρεσίας ..... Ὁ ἀρμόδιος ἀριθμὸς τῆς παρουσίας νεολαίας πεπρωκισμένης διὰ τοῦ λαμπροτάτου ἡθους, τὸ ὅποιον δύναται τις νὰ ἐπιθυμήσῃ ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ τρεφόμενος πόθος σχολῆς ἀδιακρίτως τοῖς πᾶσιν ἀνοικτῆς κατέπεισαν, ἵνα πληρωσώμεν τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην καὶ νὰ δεγθῶμεν τὸ ἔργον τοῦ νὰ ἴδωμεν αὐτὴν ἱκανοποιημένην ἂν καὶ ἀσθενεῖς ὄντες κατὰ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν σοφίαν. Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ μᾶς δυσκολεῖ εἶναι τὸ κατάλυμα διὰ τὴν διδασκαλίαν ἔχον κατάλληλα δωμάτια διὰ τὰς διαφόρους παραδόσεις. Ἐπὶ τῇ σκοπῇ τούτῳ προστρέχομεν τῇ φιλελεῖμονι καὶ πατρικῇ ὑμῶν σπουδῇ, ὅπως προνοήσῃ καθ' ἕνα τρόπον ἡθέλε φανῆ ὑμῖν ἀξιοπροσπεστερος καὶ ἀρμοδιώτερος. Ἀρθέντος τοῦ κωλύματος τούτου, ἐπαγγελόμεθα νὰ διδάσκωμεν πρῶτ' καὶ μετὰ μεσημβρίαν τὴν Γραμματικὴν ἢ τὴν Ἱστορικὴν, τὴν Φιλοσοφικὴν, καὶ τὰ Μαθηματικά. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἢ εἴνε ὡς πρὸς ἡμᾶς ἀπηλλαγμένοι πάσης οἰσθήσεως δαπάνης, συνεισφοράς καὶ ἐπιδαρύνσεως. Πρὸς ἐπιστείαν δὲ καὶ προστασίαν καὶ συνδρομὴν εἰς ὅ,τι ἡθέλε συμβῆ, πρὸς κρείττονα πρόσοδον τῆς σχολῆς ταύτης διορισθήσονται δύο περίβλεπτοι κύριοι πολῖται, οὓς θέλωμεν ἀναγνωρίσῃ ὡς ὀδηγοὺς ἡμῶν καὶ ἀρωγοὺς ἐν τῇ μελετωμένῳ τούτῳ φροντιστηρίῳ.....»

Τὸ συμβούλιον τῆς Κερκυραϊκῆς Κοινότητος δὲν ἠδυνήθη ἀμέσως ν' ἀπαντήσῃ ἔνεκα τοπικῶν δυσχερειῶν, ἀλλὰ τῇ 1758 ἀπεφάσισεν ὅπως πληρώσῃ ἡ Κοινότης τὸ ἐνοίκιον τοῦ οἰκήματος τῆς σχολῆς ὑπὲρ τῆς λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς φιλολογίας διδασκαλίας πρὸς ἐκπαίδευσιν τῆς πτωχῆς νεολαίας τῆς πόλεως καὶ νήσου.

Ἐν τῇ νῆα, οὕτως εἰπεῖν σχολῆ ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ ὁ Καββαδίας, τὴν φυσικὴν, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν γεωγραφίαν ὁ Θεοτόκης, τὴν ἰταλικὴν γραμματολογίαν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν ὁ Ἴταλὸς μοναχὸς δυτικὸς Μαρτίνης καὶ τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐπίσης ὁ Ἴταλὸς μοναχὸς Ἰωσήφ Καστέλης. Τοὺς δύο τούτους ἰταλοὺς λογίους προσεκάλεσεν ἐξ Ἰταλίας ἰδίαις δαπάναις ἡ Κοινότης Κερκύρας.¹

Ἡ σχολὴ αὕτη ἠδουκίμησεν. Ὁ λόγιος κερκυραῖος Λάζαρος δὲ Μόρδος ἱστορεῖ: «... Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, ὅστις ἠσχολήθη εἰς τὰ Μαθηματικὰ καὶ εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Οὗτος ἀφίκετο ἐξ Ἰταλίας μετὰ τῆς προθυμίας τοῦ νὰ διαδώσῃ αὐτάς. Ἰδρῦσατο σχολὴν, ἐν ἣ ἀφιλοκερδῶς ἐδίδασκεν. Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξῆλθεν ὁ Σπυρίδων Παπαδόπουλος καὶ ὁ Εὐγενὴς κύριος Στυλιανὸς Βλασσόπουλος, τοῦ ὁποῦ τοσαῦτα εἶνε αἱ γνώσεις ὥστε ἀδυνατῶ νὰ εἶπω εἰς ὅποιαν διαπρέπει».²

1. Βροκίνη: Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 26-48.

2. Lazzaro de Mordo: Nozioni Miscellanea in torno Corcira Corfu 1808 σ. 79-80.

Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦτο δικαίως ἀπέκτησε φήμην διὰ τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς, διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ τοὺς πολλοὺς μαθητάς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Θεοτόκη ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1765 ὅποτε ἠτοιμάζετο οὗτος διὰ Κωνσταντινουπόλιν.¹

Ὁ ἐκ Ναυπακτίας Κοσμάς Αἰτωλὸς ἐδίδασκεν εἰς τὴν Λευκάδα καὶ Κεφαλληνίαν τὸν θεῖον λόγον. Ἐν Κεφαλληνίᾳ κατεπολέμησε τὰς καταχρήσεις τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἔνεκα τούτου κατεδιώχθη καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Ζάκυνθον μετὰ πολλῶν Κεφαλλήνων καταγοητευμένων ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν. Ἐν Ζακύνθῳ ἑμὸς δὲν ἔτυχε δεξιώσεως διότι οἱ εὐγενεῖς μαθόντες τὰ τῆς Κεφαλληνίας προδικάλεσαν τὴν ἀποπομπὴν του. Ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἠγάπα, καὶ ἔμεινεν ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη. Ἐπειτα μετέβη εἰς τὴν Κέρκυραν ἔνθα ἐκήρυττε καὶ μειήρχετο τὸν διδάσκαλον. Πολλοὶ ἐξ Ἡπειροῦ μετέβαινον εἰς τὴν Κέρκυραν ὅπως διδαχθῶσιν ὑπὸ τὸν βέλτην τοῦτον ἱερομόναχον. Μεταβὰς εἰς τὴν Ἡπειρον κατηγορήθη καὶ ἐθανατώθη τῇ 1779.²

§ 12. Ἄλλος περιλάλητος διδάσκαλος ἐδίδασκεν ἐν Ζακύνθῳ ὁ Ἀθηναῖος Θεόφιλος Κορυθαλεὺς. Σπουδάζας ἐν Ἰταλίᾳ τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, κατὰ τὸ 1620 μετέβη εἰς τὴν Ζάκυνθον ἔνθα μετήρχετο τὸν ἱατρὸν καὶ ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ ἀθηναῖος οὗτος ἱερεὺς παρὰ πάντων ἠγαπάτο διορισθεὶς δὲ τῆς σχολῆς διδάσκαλος, διηύθυνεν αὐτήν. Ἡ σχολὴ αὕτη πολὺ ἐφημίζετο καὶ ἐν αὐτῇ ἐφοίτων οἱ Ἕλληνες τῶν πλησίον μερῶν. Ἐντεῦθεν ἔγραψε πρὸς Κύριλλον τὸν Λούκαρην τῇ 1621 (αρχαῖα Ὑαργηλιῶνας 5) συγχαιρῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ. Μετέβη ἔπειτα εἰς Κωνσταντινουπόλιν τῇ προσκλήσει τοῦ Λουκάρεως, ὅστις ἐτίμα τὸν ἄνδρα διδάσκοντα καθ' ἕνα ἕνα τὸν βίον του εὐδοκίμως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ διώρισε σχολὰρχον τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς. Ὁ μαθητὴς του Εὐγενίος ὁ Αἰτωλὸς ἦλθεν εἰς Ζάκυνθον ὅπως διδαχθῆ ὑπὸ τοῦ Κορυθαλεῦς τὴν φιλοσοφίαν, ἐγένετο ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος δὲ Λάζαρη, καὶ ἐδίδασκεν ἐκεῖ τὰ ἑλληνικὰ.³ Λειχοῦσαι τινες, ἀπόγονοι τῆς μεγάλης βυζαντιακῆς οἰκογενείας, ὅπως ἀναπνεύσωσιν ἐλάχιστον ἐλεύθερον ἀέρα, κατέφυγον εἰς Κεφαλληνίαν, ἔνθα ὑπεδέχθησαν εὐμενῶς ὑπὸ τῶν κρατούντων χορηγησάντων αὐταῖς χωρίον ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ καὶ ἕτερον ἐν Ζακύνθῳ. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐγεννήθησαν οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης (1633) καὶ Σπυρίδων (1652).

Οἱ δύο οὗτοι Λειχοῦσαι ἐν τῇ μοναχικῇ σχῆματι ὕστερον μετωνομάσθησαν Ἰωαννῆσι καὶ Σωφρόνιοις. Ἐξεπαιδεύθησαν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν εἰς τὴν Βενετίαν. Ὁ Σωφρόνιος γενόμε-

1. Α. Βροκίνη, ἔνθ. ἀνωτ.

2. Κ. Σάθα: Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 489-490.

3. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τόμ. Γ' σ. 432-436. Ν. Κατραμῆ, ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 124-127.— Μ. Γεδεών, Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, Κων' πόλει 1883 σ. 74-75.

νος διαπρεπῆς διδάσκαλος τῷ 1680, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἐδίδασκεν ἐπὶ δύο ἔτη.¹ Πολλὰ ὀφείλει ἡ Ζάκυνθος εἰς τὸν ἐκ Μεσολογίου Παναγιώτην Παλαμᾶν. Ὁ διδάσκαλος οὗτος τῷ 1770 κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον μετ' ἄλλων ἐξ Αἰτωλίας καὶ μετήρχετο τὸν διδάσκαλον, παρ' ᾧ προσέτρεχον οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐκμάθωσι τὰ ἑλληνικά, ἕνεκα τοῦ ὀνόματος, ὅπερ ἔχαιρε διασήμου ἀνδρός.² Μαθηταὶ αὐτοῦ ὑπῆρξαν πολλοὶ γενόμενοι ἐπιφανεῖς. Ἐκ τῶν μαθητῶν του τινὲς ἐγένοντο διδάσκαλοι τῆς ἑλληνικῆς ἐν Ἐπτανήσῳ, οἱοὶ ὁ Χρῦσανθος μοναχὸς Πελοποννήσιος, διδάξας ἐν τῇ νήσῳ τῶν Κυθήρων, ὁ Ἀναστάσιος Ἰθακήσιος ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας τὰ γραμματικά ἐν τῇ πόλει τῆς Ἰθάκης, ὁ Νικόλαος ἐκ Ζακύνθου, διδασκαλεὺσας ἐν Πρεβέζῃ, Λευκάδι καὶ Ἰθάκῃ,³ ὁ Ζακύνθιος Γεώργιος Ἰαννούλης διδάξας ἐν Ζακύνθῳ καὶ ὁ Ἀντώνιος Μαρτελάος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἐπιστημότερος τῶν τελευταίων διδασκάλων ἐπὶ Ἐνετοκρατίας διδάξας τὰ ἑλληνικά καὶ ὅστις ἐνέπνευσε φιλελευθέρους ἀρχὰς εἰς τοὺς μαθητάς του, καὶ ἐν οἷς συναριθμοῦνται οἱ δύο μεγάλοι τῆς Ἑλλάδος ποιηταί, ὁ Φώσκολος καὶ ὁ Σολωμός. Οὗτος ὁ διδάσκαλος, ὁ περιεργος τύπος, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1757 ἐξ εὐπατριδῶν γονέων, καὶ ὅμως ἦτο ἐχθρὸς τῆς εὐγενεῶς τάξεως καὶ λαοφιλῆς. Μετήρχετο τὸν διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐπιτυχῶς, παραδίδων δωρεὰν εἰς τοὺς πτωχοὺς, καὶ οὕτω διέδιδε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι πάντες ἐπεθύμουν νὰ γείνουν μαθηταὶ του. Ἐνεκα τῆς ἰδιωτοπίας του ἔλεγεν ὅτι ὁ μελετῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πρέπει νὰ ἔχη τὸν στόμαχον ἀδειανόν, διὸ καὶ παρέδιδε δύο ἢ τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου. Μὲ ὄλον τὸ ἀκατάλληλον τῆς ὥρας, πλήθος ἦσαν οἱ μαθηταὶ του, ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων.⁴ Εἰς τὸν Μαρτελάον πρέπει νὰ διαφυλάττωμεν μνήμην εὐγνώμονα, διότι, ἕνεκα τοῦ μεγάλου ζήλου ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπέκτησε πολλοὺς μαθητάς καὶ οὕτω τὴν πρὸς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν στοργὴν ἐθεμελίωσε.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἐνετοκρατίας ὑπῆρχον ἐν Κερκύρᾳ τὰ ἐκπαιδευτήρια τὰ ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Πετριτσόπουλον καὶ Ἀνδρέαν Μωραΐτην.⁵

§ 13. Ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας Ἐπτανήσιοι μὲ ἑκκατον ἰσοῶδες ὑπὲρ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς διέθετον καὶ ἀρκετὰ χρηματικά ποσά. Ὁ Κερκυραῖος Θωμᾶς Φλαγγίνης ἀνὴρ ἐκ τῶν

ἐπιφανεστάτων λόγῳ ἱκανότητος ἴδρυσεν ἐν Βενετίᾳ τὸ ἑλληνικὸν φροντιστήριον καὶ τελευταίως τῷ 1658 διέθετο σύστασιν καὶ συντήρησιν ἱεροσπουδαστηρίου ἢ μᾶλλον ἐκπαιδευτηρίου ἐξ ὑποτρόφων μὲ τὴν περιουσίαν 171,716 δουκάτων. Οἱ ὑπότροφοι ἔπρεπε νὰ εἶνε ὀρθόδοξοι, πτωχοὶ καὶ νὰ προτιμῶνται κατὰ πρότερον οἱ Κερκυραῖοι καὶ ἔπειτα οἱ Κύπριοι. Ἡ Ἐνετικὴ κυβέρνησις ἀνεγνώρισε διὰ ψηφισμάτων τοῦ 1662 καὶ 1664 τὸ ἔθνηκον τοῦτο ἴδρυμα τοῦ φιλοπατρίδος Κερκυραίου ἔνθα ὡς δικαίως ὁ πολὺς Μουστοξύδης ἱστορεῖ «τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τὸ ἱερὸν πῦρ ἐφρουρήθη, καὶ ἔθεν σπινθήρας μὲν κατὰ πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ φῶς ἐξέλαμψε τηλαυγέστερον διασκεδάζον πολλαχρῶς τῆς δουλείας τὸ σκότος».⁶

Ἄλλος Ἐπτανήσιος, ὁ φιλόθερος Πρόσφορος Μαρῖνος διὰ τῆς ἀπὸ 24 Ὀκτωβρίου 1694 διαθήκης ἐγκαταστήσας καθολικὸν αὐτοῦ κληρονόμον τὴν κατ' ἰδίαν αὐτοῦ διάταξιν ἱδρυμένην ἱερὰν μονὴν τῆς Θεοτόκου Χρυσοπηγῆς ἐν κώμῃ Καστελλάνων Κερκύρας, τῇ ἐπέδωκεν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς πλουσίας περιουσίας ἐξ νέων διατηρουμένων ἐν Κερκύρᾳ ἱεροσπουδαστήριον πρὸς ἐκπαίδευσιν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν διδασκάλου ἐν αὐτῷ ἐπὶ ἐξαετίαν πρὸς τὸ ἱερῶθῆναι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν διδασκάλου καὶ ἐπιστάτου ὡσαύτως ἐκ τῶν εἰσοδημάτων διατρεφομένου καὶ μισθοδοτουμένου.⁷

Πολλοὶ Ἐπτανήσιοι ἀποθανόντες διέθετον μικρὰ ποσὰ ὑπὲρ τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας, ἀλλ' οὐδένα πρακτικὸν σκοπὸν ἔφερον ἢ δὲν ἐξετελέσθη ἢ εὐγενῆς τελευταία θέλησις τῶν εὐγενῶν διαθετῶν. Διὸ δὲν ἀναφέρομεν αὐτὰ, ἀλλὰ μόνον τὴν φιλοπροσδόν θέλησιν τοῦ Ζακύνθιου Γεωργίου Ρούσου ἀνδρὸς εὐπαιδέυτου ὅστις τῇ 14 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1740 διέθετε: «νὰ γίνεταί ἓνα Κολλέγιο καὶ μὲ τὰ εἰσοδήματά μου νὰ μαντενῆρεται» ἓνας ἢ δύο διδάσκαλοι, νὰ μαθητεύουν δώδεκα παιδία εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν ἔχοντας τὸ παρὸν μου σπῆτι διὰ κατοικίαν τους, καὶ νὰ εἶνε πάντοτε ἕξ παιδία ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων καὶ ἕξ ἀπὸ τῶν Τεβίλων καὶ οἱ διδάσκαλοι: νὰ εἶνε ἢ γραικοὶ ἢ καὶ ἄλλου γένους ἕξω ὅμως ἀπὸ Ἰησοῦστας, καὶ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ αὐτοῦ Κολλεγίου καὶ τὴν διαφέντεσιν νὰ τὴν ἔχουν οἱ κατὰ καιρὸν Σύντικοι καὶ ἐπίτροποι τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Ἐνῶν καὶ οἱ κατὰ καιρὸν διδάσκαλοι νὰ μαθητεύουν τὰ γράμματα καὶ ῥητορικά, λογικά, φιλοσοφικά..... Ὅποτεν ἔλθῃ τὸ κάϊο νὰ

1. Ἰω. Βελοῦδου: Ἡ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικὴ Κοινότης, Βενετία 1893 σελ. 116-121—G. Cappellotti: Storia della Repubblica di Venezia τόμος IB. σελ. 28.

2. Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημιῶν κτλ.

3. Α. Μ. Ἰδρωμένου. Περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἐκπαιδεύσεως κτλ. Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1874.

4. = συντηρεῖται.

5. Εἰς τρεῖς τάξεις διαίρουνται οἱ κάτοικοι εἰς *Εὐγενεῖς* (nobili), ἀποτοί(οὐν) καὶ ὄχλος (popolari).

6. καιρὸς ἐνταῦθα ἔνοσι.

1. Α. Δασκάρως. Ἱστορικὴ ἔπισημ. περὶ τῆς ἐν Μόσχῃ ἑλλ. Ἀκαδημίας, ἧτοι περὶ τῶν λαοφιλῶν Ἰωαννικαῶν καὶ Σωφρονίου. (Φιλολογ. βόλλογος ἑνωστάντουπόλεως τεύχος Ζ' τ. Β').

2. Carte diverse dello Comunità Ἀρχιεπισκοπικῶν Ζακύνθου.

3. Κ. Σάββ. Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 574—578.

4. Βεβλ. Σπυρ. δὲ Βιάζη, Ἀντώνιος Μαρτελάος ἐν Ποιητικῇ Ἀνθῶν. Ζακύνθῳ ἀριθ. 16.

5. Α. Μ. Ἰδρωμένου. Περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἐκπαιδεύσεως κτλ. Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1874.

»γένη τὸ Κολλέγιο ὅπου ἐδιώρισα καὶ δὲν ἤθελαν νὰ κάμουν εἰς διο-
»ρίαν δέκα χρόνον, ἀφίνω νὰ λαμβάνη τὴν σταθίδα εἰς τὸ Μελινάδο,
»ὅπου ἠγόρασα ἀπὸ τοὺς Κουρουμαλέους, ὁ Θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος
Ἰταλὸς τῆς Ζακύνθου καὶ αὐτὸς νὰ στερεώη μίαν λειτουργίαν καθη-
»μεροῦσιον παντοτινὰ εἰς τὸν Ἅγιον Μάρκον εἰς μνημόσυνόν μου...»¹
Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

1. Πρᾶξις τοῦ Συμβολαιογράφου Δημ. Περρῆ βιβλίον 4 φυλ. 105 ἐν τῷ Ἀρ-
χειοφυλακείῳ Ζακύνθου.

2. Ἐίδεν ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἐνῶ ὁ Ῥούσος ἦτο ἐχθρὸς τῶν Ἰησουϊτῶν, θέλει
νὰ ἀφήσῃ κληροδότημα εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Τοῦτο δὲν εἶνε παράδοξον. Ἐν
Ἑπτανήσῳ πολλοὶ ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀλλὰ φίλοι τῶν δυτικῶν, ἐνῶ
ἦσαν καὶ ἐνθερμοὶ ὀρθόδοξοι. Ἐν Ἑπτανήσῳ ἐγεννήθη ὁ μέγας ἀποστάτης σοφὸς
Πέτρος Ἀρκαούδιος, ἐν Ἑπτανήσῳ ἐγεννήθησαν καὶ πολλοὶ ὑπερασπισταὶ τῶν
πατρῶν δοξασίῶν καὶ ἐχθροὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, κατὰ τῆς ὁποίας καὶ ἔγρα-
ψαν (ἄρα Ἀ.Κ. Δημητρακοπούλου): Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, Λειψία 1872-Σπ. δὲ
Βιάζης: Ἀρσένιος Παντῆς Ζάκυνθος 1880.)

3. Μ. Γεδεών: Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. σελ. 226-227.

4. Ν. Καραβία Γρίβα: Ἱστορικὰ τῆς Νήσου Ἰθάκῆς Ἀθήνας 1849 σ. 153-154.

5. Folza carte diverse. Ἐν τῷ ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου.

6. Libro Sanita. Ἐν τῷ ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου. Τὰς πληροφορίες ταύτας
περὶ Κυθῆρων, ἃς εὗρομεν, εἶνε πολύτιμοι, διότι ὅταν πρὸ ἐτῶν ἠρωτήσαμεν τὸν
μακαριτὴν φίλον Σ. Καλούτσην ἐκ Κυθῆρων διὰ νὰ μᾶς πληροφορήσῃ. Ἐν ἐγγώ-
ριζε, ποία ἦτο ἡ ἐκπαίδευσις τῶν Κυθῆρων κατὰ τὴν Ἑνετοκρατίαν, δι' ἐπιστο-
λῆς τῆς 1 Ἰανουαρίου 1892 μᾶς ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Οἱ Ἑνετοὶ οὐδέποτε ἐβρόν-
»τισαν διὰ τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων εἰς τὸν τόπον μας, ἀλλ' οὔτε ἡ Κοι-
»νονότης, καθ' ὅσον ἐν τῇ συλλογῇ τῶν δημοτικῶν νόμων οὔτε λέξις ἀναφέρεται
»περὶ παιδείσεως. Τὰ κολυβογράμματα καὶ ὁ Ὀκτώηχος ἐδιδάσκοντο εἰς ἰδιωτικὰ
»σχολεῖα καὶ οὐδὲν πλέον. Τινὲς ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως μετέβαινον εἰς
»Πατάδιον, ὅπου ἐδιδάσκοντο τὰ τῆς Νομικῆς καὶ Ἱατρικῆς ἐπιστήμης.

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

Ἐπιπλέον ἀπεβίωσε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης καὶ ἐνεταφιάσθη
τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 15 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νι-
κολαοῦ τῶν Ξένων, ἔνθα ἐδημοσιεύθη ἡ διαθήκη μετὰ τὴν νεκρώσιμον
ἀκολουθίαν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παρόντων.²

1. Π. Χιώτη. Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου, τόμ. 5, σελ. 217.

2. Πρβλ. Π. Χιώτη. Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα τόμ. 5, Ζακύνθου 1887.
σελ. 214.

3. Ὁρα Διήγησις περὶ τῆς ἐν Τεργέστῃ Κοινότητος. Τεργέστη 1882.

4. Σ. Σολωμονίδου. Οἱ δύο πρῶτοι τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς διευθύνται κτλ.
Σμύρνη, 1879.

5. P. Moementi: Storia di Venezia nella vita privata: κερ. VII.

ρων συγγραμμάτων. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιστήμονες, ἐκτὸς τῶν βιβλίων τῆς ἐπιστήμης των, καθήκον κάπως ἐθεώρουν, νὰ ἔχωσι καὶ κλασικὰ ἔργα καὶ ἐνήμεροι νὰ εἶνε τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως. Ὅταν οἱ ἐπιστήμονες ἐπέστρεφον ἐκ τῶν σπουδῶν των εἰς τὰς γενετέρας αὐτῶν πατρίδας ἐφερον καὶ τὰ νέα τῆς ἡμέρας συγγράμματα.

Αἱ σχολαὶ τῶν Κοινοτήτων εἶχον τὰς μικρὰς βιβλιοθήκας καὶ ἰδίως ἡ τῆς Ζακύνθου ἦτις ἔλαβεν ὡς δῶρον βιβλία ἀπὸ τῶν Κερκυραίων Θ. Φλαγγίνην. Ἄλλ' αἱ βιβλιοθήκαι αὗται, καὶ μὲν ἀνήκουν εἰς τὰς Κοινότητες, ἀλλ' ἦσαν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν, καὶ διδασκάλων τῆς σχολῆς καὶ οὐχὶ πρὸς δημοσίαν χρῆσιν.

Τότε αἱ βιβλιοθήκαι ἐθεωροῦντο ἐκ τῶν πρώτων, στολισμῶν τῶν οἰκιῶν ἦσαν ἀληθῆς ἰοῦσο. Αἱ παλαιαὶ ἑπτανησιακαὶ οἰκογένειαι ἀκόμη ἔχουσι τὰ λείψανα τῶν βιβλιοθηκῶν των. Δυστυχῶς ὁ ζήλος οὗτος ἐπαυσε τὴν σήμερον, καὶ ὀλίγιστοι εἶνε ἐκεῖνοι οἵτινες ἔχουσι στοργὴν πρὸς τὰ βιβλία, ὀλίγιστοι εἶνε ἐκεῖνοι, οἵτινες κατὰ νοῦν ἔχουσι τοῦ Καρλάυλ τὴν ῥῆσιν ὅτι τὸ κατ' ἐξοχὴν Πανεπιστήμιον εἶνε σήμερον μία Βιβλιοθήκη.

Ἡ δημοσία Βιβλιοθήκη Κερκύρας ἡ τῆς πρώην Ἰονικῆς Ἀκαδημίας ἐπονομαζομένη ἔχει ἱστορίαν αἰώνιον, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ κεφαλαίῳ τούτῳ θὰ διαλάβωμεν ὅτι συνδέεται μετὰ τῆς Ἐνετοκρατίας καὶ ἐν τοῖς δυσὶν ἄλλοις κεφαλαίοις τῶν σημειωμάτων τούτων θὰ συνεχίσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς. Ἡ πρώτη ἐν Κερκύρᾳ συναγωγὴ καὶ ἐν τινὶ ὀρισμένῳ μέρει κατάθεσις βιβλίων πρὸς κοινὴν χρῆσιν ἀνάγεται κατὰ τὰ μέσα τῆς III' ἑκατονταετηρίδος.

Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ θέλοντες βιβλία ἠδύναντο νὰ εὑρωσιν αὐτὰ πρὸς δάνειον ἢ μελέτην εἰς τὰς ἐν Κερκύρᾳ μονὰς τῶν Ὀρθόδοξων καὶ Δυτικῶν, ἢ εἰς τὴν ἱερατικὴν γραμματεῖαν τοῦ Μεγάλου Πρωτοπαπᾶ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν ἀρχιεπισκοπεῖον. Τῷ 1758 ὁ δυτικὸς ἱερεὺς I. Φ. Σ. Κανάλ τοποτηρητῆς τῶν δυτικῶν ἀρχιεπισκοπῶν καὶ εἰς τῶν Θεολόγων τῶν καλῶν ἐδώρησεν εἰς τὴν Κοινότητα Κερκύρας τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην του πρὸς χρῆσιν τῶν πτωχῶν νέων τῶν ἐχόντων ζῆλον διὰ μελέτας. Τὰ βιβλία ταῦτα μετέβαλον τὴν ἔψιν τῆς βιβλιοθήκης τῆς δυτικῆς μονῆς τῆς ἁγίας Ἰουστίνης, διότι μετὰ τῶν βιβλίων τῆς συνηνώθησαν καὶ τὰ δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Κανάλ, ὅπως συνῶδᾳ τῇ βουλήσει τοῦ δωρητοῦ ἔχωσι τὴν ἐποπτεῖαν οἱ μοναχοὶ τῆς εἰρημένης μονῆς. Οὕτως αἱ δύο αὗται βιβλιοθήκαι ἐγένετο μία ἀξιόλογος ὅπωςδὲποτε καὶ ὑπερθεοῦντο οἱ μοναχοὶ νὰ ἔχωσιν ἀνοικτὰς τὰς θύρας τῆς νέας βιβλιοθήκης εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς φιλομαθεῖς καὶ φιλαναγνώστας. Τῷ 1773 ὁ ῥηθεις Κανάλ διὰ κωδικέλλου διέθεσε σπουδαῖον ποσὸν πρὸς Ἑβραίων ἢ συντήρησιν πτωχοκομείου καὶ ποσὸν διὰ νὰ κατατεθῇ εἰς τὸ ἐνεχυροδανειστήριον ὅπως διὰ τῶν τόκων πλουτισθῇ καὶ συντηρηθῇ ἢ ἐν λόγῳ Βιβλιοθήκη, ἦτις ἦτο δημοσία καὶ ἐκαλεῖτο Publica Libreria καὶ ἐκεῖτο εἰς τὸ προάστειον Γαστράδες ἐν τῇ ῥηθείσῃ μονῇ τῆς ἁγίας Ἰουστίνης. Ἡ κοινότης ἐπαμελεῖτο τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ προαστείου

Γαστράδες εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει δυτικὴν μονὴν τῆς Γενέδου, ἀλλ' ἐγγυμένως τῆς ἁγίας Ἰουστίνης δὲν ἤθελεν. Ἡ κοινότης πολλὰ ἐπραξεν, ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τῆς καὶ θὰ ἐπετύγχανεν ἂν αἱ τῆς χώρας περιστάσεις δὲν ἦσαν δειναὶ καὶ ἡ Ἑπτάνησος δὲν μετέβαινε ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων. Αἱ ἐνέργειαι τῆς κοινότητος ἐπέτυχον ὅμως μετὰ μῆνα τῆς Γαλλικῆς κατοχῆς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1797.¹ Αὗται εἶνε αἱ πρώται ἱστορικαὶ γραμμαὶ τῆς ἀρχαιοτέρας δημοσίας βιβλιοθήκης τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

§ 15. Ὡς γνωστὸν τὸ θέατρον εἶνε καὶ αὐτὸ ἐν σχολεῖον. Περὶ τούτου τὸ πρῶτον ἐσκέφθησαν ἐν Κερκύρᾳ. Τὸ πρῶτον θέατρον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἰδρῦθη ἐν Κερκύρᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἦτο δραματικὸν καὶ τὰ δράματα, αἱ κωμῳδαὶ καὶ αἱ τραγωδίαι ἐδιδάσκοντο ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν εὐγενῶν, ἔπειτα ἐν δημοσίοις μέρεσι καὶ τέλος εἰς τὴν Στιὰν τῆς Κοινότητος, ἦτις εἶχε μεταβληθῆ εἰς θέατρον τῷ 1720. Τὸ θέατρον τοῦτο ἐτι σφίζεται, ἀλλὰ γενομένου τοῦ νέου δημοτικοῦ θεάτρου Κερκύρας μετεβλήθη εἰς Δημαρχεῖον κατ' αὐτὰς. Ἀπὸ τοῦ 1733 ἤρξατο ἐν Κερκύρᾳ νὰ παριστάνωνται μελοδράματα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐπιφανοῦς συγγραφέως Π. Δόλτσι τῷ 1561 ἐν Κερκύρᾳ ἐδιδάσκοντο δράματα.²

§ 16. Ἡ γυναικεία ἐκπαίδευσις ἦτο ἐν Ἑπτανήσῳ πολὺ παρημαλημένη. Μόνον αἱ κόραι τῶν εὐπατριδῶν ἐμάνθανον ἀνάγνωσιν καὶ ὀλίγην γραφὴν καὶ ἀριθμητικὴν ἀπὸ ἱερέα γέροντα καὶ σεβαστόν. Πολλοὶ εἶχον τὴν ἰδέαν νὰ μὴ μάθῃ ἡ γυνὴ νὰ γράφῃ διὰ νὰ μὴ κάμνῃ ἐρωτικὰς ἐπιστολάς. Τὰ μόννα βιβλία, τὰ ὅποια ἀνεγίνωσκον, ἦσαν τὰ ἐκκλησιαστικά. Αἱ κόραι ἐμάνθανον εὐχαρίστως τὰ Ἰταλικά, διότι ἦτο εὐκολον νὰ λάθωσι σύζυγον Ἰταλόν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἐνετοκρατίας ὁ προσφιλέστατος συγγραφεὺς τῶν γυναικῶν μας ἦτο ὁ γλυκὺς Μεταστάσιος. Αἱ Κερκυραῖαι ἦσαν σχετικῶς αἱ μᾶλλον μορφωμέναι. Μία τῶν Κερκυραίων γυναικῶν, ἡ κόμησος Ἰσαβέλλα Θεοτόκη, ὡς γνωστὸν ἔδρασεν εἰς Βενετίαν μεγάλως. Ἡ κερκυραία αὕτη ἦτο φίλη τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν, καὶ τὰ φιλολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς ἐφημίζοντο, καὶ τὸ Σαλόνι τῆς ἐπίσης ἐφημίζετο.³

Ἐνῷ ἡ Ἐνετοκρατία ἐπιπτεν, ἀνεφαίνετο μία ἄλλη ἐπιφανὴς ἐπίσης Κερκυραία, ἡ Μαρία Πετριτίνη, γλωσσομαθῆς καὶ λογία, δημοσιεύσασα πολλὰ συγγράμματα, ἦτις ἠγάπα τὴν Ἐνετίαν.⁴

1. Πρὸς. Α. Σ. Βροκίνη. Ἀνάλεκτα Κερκυραῖκά ἐν «Φωνῇ Κερκύρας» ἀριθ. 1024—1026.

2. Πρὸς. Σπ. δὲ Βιάζη. Τὸ ἀρχαιότατον τῶν θεάτρων ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι. Ἐν «Ἀνατολῇ» Ἀθηνῶν ἔτος α'. ἀριθ. 122.

3. Πρὸς. Vittorio Malamani. Isabella Teotochi Albrizzi i suoi amici, il suo tempo. Torino 1882. Ernesto Masi. Parruche e Sancloti nel secolo XVIII. Milano 1886 σελ. 208—22.

4. Ὅρα Girolamo Dandolo. La caduta della repubblica di Venezia. Τόμος Β'. Βενετία, 1857 σελ. 344.

§ 17. Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας. Ἡ ἔνδοξος αὕτη πολιτεία ἦτο πλέον εἰς τὴν παρακμὴν τῆς. Συνεπῶς καὶ αἱ κτήσεις ἐν Ἀνατολῇ, δηλαδὴ καὶ ἡ Ἑπτάνησος καὶ αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶνε εἰς περισσοτέραν παρακμὴν. Διὰ νὰ λάβῃ μίαν ιδέαν ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀνατροφῆς, ἣν ἐλάμβανον τὰ τέκνα τῶν Ἑνετῶν ἐν Βενετίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς θαλασσοκρατίας, ἀναφέρομεν συντόμως τὰς λέξεις δεινοῦ ἱστορικοῦ τῆς μεγάλης ταύτης Πολιτείας, τοῦ Μολμέντη. Ὁ Ἑνετὸς οὗτος συγγραφεὺς λέγει ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ παραμελοῦν τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα καὶ φροντίζουσαν περισσότερο διὰ τὸν χορὸν, ὅτι ἔταν τὰ ἄρρενα ἦσαν ἐπὶ ἐτῶν ἐνεπιστεύοντο εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς ἱερέως, ἢ εἰς ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διηρῶντο ὑπὸ Ἰησοῦτου, διότι τέλος οὗτοι κατάρθωσαν νὰ εἰσχωρήσουσαν ἀπὸ τὰ ἐνετικά ἤθη διεφθάρησαν, ὅτι ἐσκέπτοντο μᾶλλον διὰ τὰς ἐπιδείξεις, διὰ τὴν πολυτέλειαν, διὰ τὴν ματαιότητα, ἢ διὰ τὰς γενναίας πράξεις ὡς ἄλλοτε.¹

Καὶ ἔμως καὶ κατὰ τὴν παρακμὴν τῆς ἔδειξεν ἄνδρας μὲ ἡρωϊσμόν, μὲ χαρακτήρα, ἄνδρας ἐξόχους εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας. Ὁ ρηθεὶς ἱστορικός Μολμέντης, λέγει ὅτι ἡ Ἑνετία ἔπασσε μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Καίσαρος ὑπὸ τὰ κτυπήματα τοῦ Βρούτου.

Ἡ Ἑνετικὴ παρακμὴ ἐπέδρασε σπουδαίως καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ φυσικῶ τῷ λόγῳ. Τὴν παρακμὴν ταύτην βλέποντες τινες, ἐπιτέθησαν κατὰ τῆς ψυχωρραγωγίας θαλασσοκρατείας καὶ ἀπὸ τὴν ἐνταφίασαν ὁ Βοναπάρτης. Τότε τὴν κατηγόρησαν, τὴν ἐσυκοφάντησαν. Οἱ μὲν λόγῳ πλάνης, οἱ δὲ λόγῳ πολιτικοῦ συμφέροντος, καὶ ἄλλοι λόγῳ ἀτομικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀντιπαθείων.

Ὁ κόμης Καποδίστριας, τῆ 10)22 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1815 ἔγραψεν εἰς τὸν λόρδον Castlereagh σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι: «Le Sénat de Venise n'a jamais permis qu'etablit des écoles publiques aux Sept Iles.»²

Πολιτικοὶ λόγοι τοῦ μεγάλου ἐκ Κερκύρας διπλωμάτου ὑπηγόρευον βεβαίως νὰ ἐκφρασθῇ οὕτω κατὰ τῆς Ἑνετίας διότι τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ Ἑνετικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠμπόδιζε τὴν ἴδρυσιν δημοσίων σχολῶν τῶν κοινοτήτων.

§ 18. Ἄς ἴδωμεν τώρα οἱ ἴδιοι Κερκυραῖοι τίνι τρόπῳ περιγράφουσι τὴν ἐκπαίδευσίν των, ἣν ἐλάμβανον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἑνετοκρατίας. Ὁ Νικόλαος Ἀρλιώτης γεννηθεὶς τῷ 1731 ἐν τῇ κόμῃ Χωρεπισκόπων Κερκύρας τὰ ἔξης διηγεῖται ὁ ἴδιος περὶ τῆς παιδικῆς ἀνατροφῆς: «... ἔλαβον παρὰ τῶν γονέων μου τὴν πρώτην ἀνατροφὴν ὅσον αἱ θιανασητικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ αὐτῶν δυνάμεις ἐπέτρεπον» μόλις δὲ τὸ ἔκτον ἔτος συνεπλήρωσα εἰσῆχθη ἐἴς τι μοναστήριον, ἔνθα ἐδιδάχθη κακῶς μὲν νὰ ἀναγινώσκω, ἔτι δὲ χεῖρον νὰ γράφω

διότι ταῦτα μόνον, χάριτι θεῆς εἰς ἡμᾶς ἀπονέμουσιν. Ἐκεῖθεν προσεβιβάσθη εἰς τὸ σχολεῖον λατίνου τινὸς κληρικοῦ, ὅστις παρέδιδε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μετὰ δὲ πενταετίαν ἐξῆλθον, πλήρη ἔχων τὴν κεφαλὴν θεμάτων καὶ ἀποσπασμάτων τοῦ Κουρτίου, τοῦ Νέπωτος καὶ τοῦ Οὐδὲργιλίου. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοῦ διδασκάλου συνδιελεγόμενον μόνον διαρκούντος τοῦ μαθήματος, ἡ ἐκπαίδευσίς μου ἐλείφη περιωρίσθη εἰς τὸ κλίνειν ὀρθῶς ἐν ῥῆμα καὶ εἰς τὸ γράφειν ἀνελλιπῶς λατινιστί. Ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ ἔγραψεν ὁ Ἀρλιώτης προσθέτων, ὡς παραμυθίαν, ὅτι, «ὅπως δῆποτε, ταιούτου εἶδους διδασκαλίας συντελεῖ ὁπωσοῦν εἰς τὸ εὖ ζῆν».¹

Ἄς ἀκούσωμεν τώρα καὶ ἕτερον Κερκυραῖον, τὸν γνωστὸν λόγιον Μάριον Πιέρην, ὁ ὅποιος ἐγεννήθη τῷ 1776 καὶ περιγράφει ὁ ἴδιος τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς πρώτης ἡλικίας του. «Ἡμῶν ἔκτῳ ἐτῶν καὶ ὁ πατήρ μου μὲ ἔστειλεν εἰς ἕνα ὀρθόδοξον ἱερέα ὀνομαζόμενον Γρίτην... ἠπαρεκάλεσα τὸν πατέρα μου νὰ μὲ ἀγοράσῃ τὸν Ἐρωτόκριτον... ἀλλ' ὅποια βοήθημα παρεῖχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἢ δυστυχῆς Κέρκυρά μου εἰς τοὺς νέους πολίτας τῆς;..... Οὐδὲν δημόσιον ἐκπαιδευτικὸν κατὰ τὴν οὐσίαν, οὔτε λύκειον, οὔτε γυμνάσιον, οὔτε δημοτικὸν σχολεῖον, οὔτε κολλεῖο δημόσιον ἢ ἰδιωτικόν, οὔτε βιβλιοθήκη, οὔτε τυπογραφεῖον, οὔτε βιβλιοπωλεῖον. Τὰ φαρμακεία ἦσαν καὶ βιβλιοπωλεῖα..... Σχολαστικὸν ἰδιώται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἱερεῖς ὀρθόδοξοι καὶ δυτικοὶ εἶχον σχολεῖα. Ὑπῆρχον ἔμως θέατρα, λέσχαι, ἐγλήνοντο χοροὶ, καρναβάλια, ἵπποδρόμια (γχιόστρες) καὶ ἄλλα σκανδαλώδεις διασκεδάσεις. Ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τῆς Κερκύρας, τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἀνατολῆς τῶν Ἑνετῶν..... Ὁ διδάσκαλος παπᾶ-Γρίτης ἂν καὶ μεγάλως τὴν ἡλικίαν ἐμάνθανε τὰ γαλλικά, καὶ οὕτως ἀπὸ τὸν διδάσκαλον τοῦ διδασκάλου ἐμαθα ὀλίγα γαλλικά, διότι τὸν ἔλαβον καὶ ἐγὼ διὰ διδάσκαλον.² Ἐπειτα ἔγεινα μαθητὴς τοῦ δυτικοῦ ἱερέως Μουάτζου, ὅστις ἐδίδασκε τὰ λατινικά καὶ τὴν ἀριθμητικὴν εἰς τὸ δυτικὸν τοῦτο σχολεῖον μετέβαινα δις τῆς ἡμέρας ἔπειτα μετέβην εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ὀρθοδόξου ἱερομονάχου Κεφαλᾶ ἱεροκλήρου, ὅστις ἐδίδασκεν ἢ ἔλεγεν ὅτι διδάσκει ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλοσοφίαν, φιλοσοφίαν, μαθηματικά..... Ὅταν ἤμην εἰκοσαετίας μετέβην εἰς τὸν Πατάθειον.....³ Μεθ' ἔλην ἔμως τὴν ἀπαισιοδοξίαν τοῦ ἐπιφανοῦς Κερκυραίου, ἀπέκτησεν οὗτος ὅπως δῆποτε εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ πατρίδα γνώσεις, ὅπως δυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Πανεπι-

1. Ν. Β. Μάνεση: Περὶ Νικολάου Ἀρλιώτη (1731—1812) καὶ τῶν χειρῶν γράφων χρονικῶν αὐτοῦ. Κερκύρα 1873. σελ. 2—3.

2. Συντομαζόμενον μεταφράζοντες ὅσον τὸ δυνατόν τὰς φράσεις τοῦ συγγραφέως διὰ συντομίαν.

3. Ὁ ἴδιος ὁ Πιέρης διηγεῖται εἰς τὸ ἴδιον σύγγραμμά του, ὅτι ἔλαβον ἔπειτᾶ ἐν Κερκύρᾳ διδάσκαλον τῆς γαλλικῆς τὸν Pelletier.

4. Πρβλ. Della vita di Mario Pieri Coreirese scritta da lui medesimo. Firenze 1850. Τόμος α. σελ. 14—31.

1. Molmenti: Storia di Venezia nella vita privata κεφάλαιον. VI

2. Ὁσα: Bemarks Respectfully sub mitted to the consideration of the British Parliament upon a des patch deted 10 april 1840 from sir Howard Douglas κτλ. by Const. Viaro Capodistrias' Λονδίνο. 1841 σελ. 64.

στημίου. Ἄλλ' ἔκρινε τὰ πράγματα ὡς ἄνθρωπος φιλοπρόσδος, ἔγραφε μὲ τὴν καρδίαν του καὶ οὐχὶ ὡς ἐπιστήμων, ὅστις πρὶν ἢ ἀποφανθῆ μελετᾷ τὰς ἐποχάς, τοὺς χρόνους, τὰς περιστάσεις καὶ συγκρίνει αὐτά.

Ἄς ἀκούσωμεν καὶ τί λέγει περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς τελευταίους τῆς Ἐνετοκρατίας εἰς ξένος.

Ὁ γάλλος André Grasset Saint-Sauveur, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1781 ἕως τοῦ 1797 ἦτο πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Ἐπτανήσῳ, περιγράφων τὰς νήσους εἰς τρίτομον μελέτην του ἐπικρίνει πολὺ καὶ αὐτὴν τὴν Κέρκυραν ἕνεκα τῆς ἀμελείας τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἄλλ' ὁ λόγιος Γάλλος κρίνει τὴν Ἐνετοκρατίαν μὲ τὸ νέον πνεῦμα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ προσπαθεῖ ἕνεκα πολιτικῶν λόγων νὰ καταβιβάσῃ τὴν Ἐνετικὴν πολιτείαν.¹

Ὅταν ὁ Γάλλος διοργανωτὴς Corhigny πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔλεγεν ὅτι ἡ Ἐνετία διετῆρει τοὺς λαοὺς τοῦ Ἰονίου εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ὁ γενικὸς προβλεπτής τῆς θαλάσσης τῆς Ἐπτανήσου κόμης Κάρολος Αὐρήλιος Βιδμάν διαμένων ἐν Κερκύρᾳ ἐπισήμως ἀπήντα : »Τίς ποτε πιστεύει τοῦτο ; Σὰς κάμνω γνωστὸν, ὦ πολῖτα, ὅτι ἡ Βενετία ἐπέτρεπε τυπογραφεῖα εἰς πᾶσαν μικρὰν πόλιν τῆς Πολιτείας τῆς. Ἡτέρι ἡ Κέρκυρα ἐξήτησε τυπογραφεῖον καὶ ἠρνήθη ἡ Πολιτεία ; Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Παδοῦης διέπρεπε μεταξὺ τῶν πρωτευόντων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο συνετηρεῖτο μετὰ θυσίας ὑπὸ τοῦ Ἐνετικοῦ ταμείου, καὶ ἐδίδασκε τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς ὠραίας τέχνας εἰς ἄλους τοὺς ὑπηκόους τῆς. Ἀδιακρίτως ἐδέχετο εἰς τοὺς κόλπους του τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς Δαλματοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἐκτὸς τούτου, σχολαί, γυμνάσια, ἀκαδημίαι εἰς διαφόρους Ἐπαρχίας, ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα, δηλοῦσι τὴν πατρικὴν φροντίδα τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ἐκπαιδεύσιν τῶν ὑπηκόων τῆς. Πῶς λοιπὸν νὰ δυσχυριζώμεθα ὅτι ἡ Βενετία ἠθέλε τοὺς λαοὺς τῆς εἰς τὴν ἀμάθειαν ἀπὸ ἐτησίως ἐδαπάνᾳ διὰ νὰ ἐκπαιδευθῶσι ; Αὕτη ἡ πρόθυμος φροντίς τῆς Κυβερνήσεως ἀποδεικνύει ἐπίσης ὅτι δὲν ἠθέλεν αὐτοὺς εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν, ἣτις εἶνε ἀρεστή τῇ ἀμαθείᾳ καὶ οὐδέποτε εἰς τὴν διάδοσιν τῶν φώτων. Ἐπεθύμει νὰ εἶνε προσκεκολλημένοι εἰς τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν οὐχὶ εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν, ἣτις εἶνε ἐλάττωμα, καὶ παραμόρφωσις αὐτῆς καὶ καταστρέφει τὰς ἀρχὰς τῆς καὶ μορφώνει ἀθέους...»²

Ἀκούσωμεν τώρα καὶ τὴν κρίσιν ἐνὸς ἐπισήμου ἱστορικοῦ, τοῦ Μουστοξόδου, ὅστις κρίνει τὴν ἐν Ἐπτανήσῳ Ἐνετοκρατίαν λαμβάνων ὑπ' ἔψιν τοὺς πονηροὺς χρόνους, καθ' οὓς ἅπανα ἡ Εὐρώπη ὑπέφερεν. «Ὁ Θεὸς φυλάξοι, γράφει ὁ πολὺς κερκυραῖος ἱστορικός, ὁ Θεὸς φυλάξοι νὰ κάμω τὴν ἀπολογίαν τῆς κυβερνήσεως τῶν Ἐνετῶν. Ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματά των, ἂν ἦσαν βάρος εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ἦσαν ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὴν ἰδίαν πρωτεύουσαν, ἕνεκα τῶν δει-

ῶν τῶν χρόνων. Ἄλλως τε ἡ Ἐπτανήσος δὲν ἐθεωρεῖτο ἀποικία καὶ συνεπῶς οἱ Ἐπτανήσιοι ἦσαν ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὑπηκόους, ἐπλουτίζοντο ἐκ τοῦ ταμείου, ὑπερησπίζοντο διὰ τῶν ὅπλων τῆς Πολιτείας, κείχον Συμβούλια...»¹ καὶ ὅταν ὁ Ἄρμωστὴς Δούγλας ὑπερασπιζόμενος εἶπεν ὅτι οἱ Ἐπτανήσιοι ἐπὶ ἐνετοκρατίας ἦσαν ἀφανεῖς δοῦλοι² ὁ Μουστοξόδης ἀνταπαντῶν ἔλεγεν ὅτι ὁ δηήκοος δὲν δηλοῖ ἀφανῆς δοῦλος, ἐνφ' οὗτος ἐξέλεγε τοὺς ἀντιπροσώπους του, ἔστελλε τοὺς πρέσβεις του, ἐλάμβανε τιμὰς καὶ τίτλους καὶ τοιαῦτα ἄλλα ὡς οἱ λοιποὶ ὑπήκοοι τῆς ἐνετικῆς Πολιτείας.³

Τῷ 1870 ὁ μακαρίτης φίλος μας Λομβάρδος ἔγραψεν ὅτι ἐν Ἐπτανήσῳ ἡ Ἐνετικὴ κατοχὴ ἐπέφερε συνεπείας ὀλεθριωτέρας τῆς κατὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα τουρκικῆς, καὶ ὅτι ὁ Πασᾶς ἦτο καλλίτερος τοῦ Προβλεπτοῦ.⁴ Ὁ Λομβάρδος ἐκφράζει τοιαύτην γνώμην, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων αὐτοῦ ἀρχῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι γράφων τὴν ἱστορίαν του δὲν εἶχε πᾶσας τὰς ἐπισήμους πληροφορίας καὶ πηγὰς τὰς ἀπαιτούμενας εἰς σοβαρὰν μελέτην. Ἐπειτα ἕνεκα τῶν νέων ἔρευνῶν ἀπὸ τοῦ 1870, ὅτι ὁ Λομβάρδος ἔγραψεν, ἕως σήμερον ἡ ἐνετικὴ Πολιτεία κρίνεται ἄλλως πως.

Ἦτο βεβαίως εὐτύχημα ὅτι ἡ Ἐπτανήσος ἔμεινεν ὑπὸ τὴν Ἐνετίαν. Οὕτως ὑπῆρχε μικρὰ τις μερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ ἠδύνατο νὰ εὐρωσι καταφύγιον οἱ ὁμογενεῖς μας. Καὶ οὕτω μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐν Κερκύρᾳ ἔμεινεν ὡς ὁ τόπος ἔνθα περισσότερο ἐκαλλιεργοῦντο τὰ γράμματα καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Κρήτης ἡ Κέρκυρα ἦτο ἡ ἐστία τῶν γραμμάτων μέχρι τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Οὐ μόνον ἐν Κερκύρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις ὑπῆρξε ζήλος διὰ τὰ γράμματα καὶ διὰ τὰς τέχνας. Λέγομεν καὶ τὰς τέχνας διότι ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐγένοντο αἱ πρῶται προσπάθειαι καλλιτεχνικαὶ διὰ τοῦ Δοξαρά καὶ τοῦ Κουτούζη.⁵

Μετὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας καὶ τῶν ἐγγράφων δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀποφανθῶμεν ὅτι κατὰ τὸ πολυχρόνιον διάστημα, καθ' ὃ ἡ Ἐπτανήσος ἦτο ἐνετικὴ ἐπαρχία, ἦτο σχετικῶς εὐτυχὴς ὡς εἶπομεν παραβαλλομένη πάντοτε πρὸς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως μεταξὺ τῶν ἐνετικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς πρωτεύουσας Βενετίας, ἦτο διαφορά τις, ἰδίᾳ εἰς τὰς νήσους

1. Μουστοξόδου. Della Condizione attuale della Isole Ionie. Promemoria. Λονδίνο 1840 σελ. 17.

2. Estratto di Un dispaccio diretto da S. E. il tenace generale Sir Howard Douglas κλ. Κερκύρα 1840 σελ. 2-5.

3. Μουστοξόδου : Al dispaccio dei 10 Aprile 1840 da Sir H. Douglas...Confutazione. Malta 1841 σελ. 154-155.

4. Κ. Λομβάρδου : Ἀπομνημονεύματα πρὸς καταρτισμὸν τῆς περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἐπτανήσου ἱστορίας. Ζάκυνθος 1870 σελ. 59.

5. Πέβλ. Σπ. δὲ Βιάζη : Ἡ Ζωγραφικὴ ἐν Ἑλλάδι Ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηνῶν Καλλιτεχνικῇ. Ἔτος Β'.

1. Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les Isles et Possessions ci-devant Vénitiennes du Levant, Paris 1799, τόμος Β'. σ. 181—189.

2. Widmann: Discorso Apologetico 1799. σελ. 190-191.

μας ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως. Ἐλείπον οἱ δεσμοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες ἠδύ-
ναντο νὰ καταπολεμήσωσι τὰς καταχρήσεις, νὰ θριαμβεύσῃ ἡ δικαιο-
σύνη περισσότερο. Ἐλείπεν ἡ ἔνοπλος δύναμις, πλημμελὴς ἦτο ἡ
διαδικασία καὶ οὕτως ἡ ἀτομικὴ ἀσφάλεια ἐγένετο ἐνίοτε προβλημα-
τικὴ. Ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτὰ τὰ κακά, ἡ Ἑπτάνησος οὐδέποτε ἦτο εἰς τὴν
ἐλευθερὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὗρισκοντο οἱ γάλλοι χωρικοὶ κατὰ τὰς
ἡμέρας τοῦ La Bruyère, ὅστις τοὺς περιέγραφεν. Ἐπίσης ὁ πολὺς Taine
εἰς τὸ γνωστὸν σύγγραμμα, Ancien Regime, περιγράφων τοὺς γάλλους
τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, ἀποδεικνύει τὴν ἀξιοδράκτουθον θέσιν των.
Οἱ ἑπτάνησιοι ἦσαν πολὺ εὐτυχέστεροι τῶν τότε γάλλων τῶν περιγρα-
φέντων ὑπὸ τοῦ Taine. Ἐπὶ ἐνεστώτων ἐν Κερκύρᾳ δύο μεγάλοι ἐλλείψεις
ὑπῆρχον: Ἐλείπεν ἐν καλῶν φροντιστήριον εἰς ὃ θὰ ἐφοίτων μαθηταὶ
τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Ἰονίου καὶ θὰ μετέβαινον καὶ μαθηταὶ ἐκ τῆς
Ἠπείρου. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶχον τὴν ψύχωσιν τοῦ νὰ τελειοποιῶν-
ται εἰς τὴν Βενετιανὴν διὰ καὶ ἐκεῖ ὁ φιλοεθνὴς Φλαγγίνης Ἰδρυσε τὴν
σχολὴν του καὶ οὐχὶ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ πατρίδι Κερκύρᾳ. Ἐπίσης
ἦτο μεγάλη ἡ ἐλλείψις ἐνὸς τυπογραφείου ἐν Κερκύρᾳ. Ἡ κερκυραϊκὴ
κοινότης φαίνεται ὅτι δὲν ἐθεώρει τοῦτο ἐλλείψιν. Πολὺ ὠφέλιμον θὰ
ἦτο τυπογραφεῖον πρὸς τύπωσιν ἔργων τῶν μὴ ἐχόντων τὰ μέσα νὰ ἐκ-
τυπώσωσιν αὐτὰ εἰς τὴν Βενετιαν. Ὅταν ὁ Κεφαλλῆν Νικόδημος Μετα-
ξᾶς τῷ 1627 Ἰδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ τυπογραφεῖόν του καὶ
κατεδιώχθη ἀδίκως,¹ προτιμότερον θὰ ἦτο ἂν τὸ ἴδρυεν ἐν Ἑπτανήσῳ.
Ἀφοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς βιβλιο-
θήκης του καὶ τοῦ τυπογραφείου, ἐκ νέου κατηγορήθη ὅτι δῆθεν σκο-
πὸν εἶχε τὴν ἐκδοσὴν βιβλίων πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Τὴν
συκοφαντίαν ταύτην ἰδοῦσα ἡ Βενετικὴ Κυβέρνησις τὸν ἠθώψασε τῷ
1634.

(Ἐπαταὶ συνέγεια.)

Ἐν Ζακύνθῳ

Σ. ΔΕ ΒΙΑΣΗΣ

Ἡ ΦΑΝΤΑΣΙΑ ΕΝ Τῇ ΖΩΓΡΑΦΙΚῇ¹

Περὶ τῆς ζωγραφικῆς προτιθεμαὶ νὰ κάμω λόγον, ὡς πράγματος
καθ' ἑαυτὸ, ὄχι περὶ τῆς ἐν τῇ ζωγραφικῇ ποιήσεως ἢ μουσικῆς, ἅτινα
διεκφεύγουν τὴν δικαιοδοσίαν μου.

Θέλω νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ζωγραφικῆς, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ζητεῖ νὰ
εἶναι παρὰ ζωγραφικὴ. Δηλαδή περὶ τοῦ πνεύματος αὐτῆς, ὄχι περὶ
τῆς ὑπερνικήσεως τῶν τεχνικῶν αὐτῆς δυσχερειῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὄχι
μόνον τὸ κοινόν, ἀλλ' ὅπερ εἶναι πολὺ παραδοξότερον, καὶ ζωγράφοι
τινὲς ἀκόμη τὴν ἀξίαν αὐτῆς διαβλέπουν.

Πάντως ἡ λέξις τέχνη παράγεται ἀπὸ τὸ τίκτειν, ὅτι δὲ τὸ τίκτειν
εἰς οὐδεμίαν ἄλλην τέχνην κατορθώνει πλειότερα παρὰ εἰς τὴν ζωγρα-
φικὴν, εἶναι ἀναμφισβήτητον.

Ἄλλ' ὅσον πολὺ καὶ ἂν ἐκτιμᾶται ἔργον τῆς ζωγραφικῆς καλῶς
διεξαχθὲν ὅσον ἀφορᾷ τὸ τεχνικὸν τῆς ἐκτελέσεως μέρος, καλὴ ζωγρα-
φικὴ εἶναι ἐκεῖνη μόνον, ἣτις βασίζεται ἐπὶ καλῆς συλλήψεως. Τί
σημαίνει ἡ ἀνελλιπεστάτη ἰχνογράφησις, ἡ ἀρίστη ἐκτέλεσις, ἡ θαμ-
βωτικωτάτη τῶν χρωμάτων ἐπενέργεια, ἂν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξωτε-
ρικὰ προτερήματα ἐλλείπει τὸ ἐσωτερικόν, τ. ἔ. τὸ πάθος; Μεθ' ὅλα
ταῦτα ἡ εἰκὼν οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ζωγραφημένη θόνη. Ζωὴν εἰς
τὴν θόνην εἰμπορεῖ νὰ δώσῃ μόνον ἡ φαντασία, αὐτὴ πρέπει νὰ ὀδηγῇ
τὴν χεῖρα τοῦ ζωγράφου, αὐτὴ πρέπει ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημα-
σίᾳ νὰ ἐμπνέῃ καὶ αὐτὰ τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων τοῦ ζωγράφου. Ἄν καὶ
ἀόρατος, εἶναι ὅμως ὁρατὴ εἰς ἐκάστην γραμμὴν, ἐννοεῖται διὰ μόνον
τὸν ἔχοντα ὀφθαλμοὺς νὰ βλέπῃ, διὰ μόνον τὸν αἰσθανόμενον αὐτήν.

Φαντασίαν λέγων δὲν ἐννοῶ βεβαίως τὸ ἀπόδρασμα τοῦ ἄδου, τὴν
φαντασιοπληξίαν ψυχῆς νοσοῦσης, ἀλλὰ τὸ ζῳποῖόν τοῦ καλλιτέχνου
πνεῦμα, τὸ ὅποιον ἐκάστη γραμμὴ τοῦ καλλιτεχνήματος κρύπτει. Εἰς
τὴν πλαστικὴν ἢ φαντασία ὀρμάται ἀπὸ καθαρῶς αἰσθητικῆς προῦπο-
θέσεως. Εἶναι ἢ ἐν τῇ ψυχῇ παράστασις τῆς ἰδεώδους μορφῆς τῶν ἐν
τῇ φύσει ἀντικειμένων. Εἶναι τὸ ἀναγκαῖον κριτήριον διὰ πᾶν ἔργον

1. Εἰς τὸ νεώτατον τεῦχος τῆς ἐν Βερολίνῳ ἐκδιδομένης «Νέας Ἐπιθεωρή-
σεως» (Neue Rundschau) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Max Liebermann
σπουδαιοτάτη καὶ ἐμβριθεστάτη μελέτη «Ἡ φαντασία ἐν τῇ ζωγραφικῇ»,
τῆς ὁποίας περικοπὰς τινὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ οὐσιαστέτερα τοῦ θέματος
ζητήματα μεταφράζομεν χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς» Σ.Μ.

1. Πρὸβλ. Κ. Σάββα : νεολ. φιλολογ. σελ. 274— Ε. Κ. Μεταξῆ Ἱστορία τῆς
οἰκογενείας Μεταξῆ ἀπὸ τοῦ 1081 μέχρι τοῦ 1864. Ἀθήναις 1893 σελ. 32-45.

ἐνέργεια. Φυσικὰ πᾶς ζωγράφος πρέπει νὰ ἐννοῇ τὴν χειροτεχνικὴν ἐργασίαν του, καθὼς πᾶς βράπτης ἢ σανδαλοποιὸς πρέπει νὰ ἔχη σπουδάσει τακτικὰ τὸ ἐπάγγελμά του. Ἀλλὰ τὸ νὰ θέλῃ τις τὴν ἀξίαν μιᾶς εἰκόνας νὰ κρίνῃ ἀναλόγως τῆς τεχνικῆς τελειότητος θὰ ἦτο ἐπίσης ἀνόητον, ὅσον ἐν ποίημα ἐκ τῆς κανονικότητος τῶν στίχων καὶ τῆς καθαρότητος τῶν ὁμοιοκαταληξιῶν νὰ κρίνῃ. Καὶ ἐν τῇ τέχνῃ—δὲξά τῃ παναγάθῳ θεῷ—δὲν κάμνει τὸν ἄνθρωπον τὸ ἐνδύμα.

Καλὸν εἶναι τὸ τεχνικὸν μέρος πάσης καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἐφ' ὅσον κάλλιστα κατὰ τὸ δυνατόν ἐκφράζει, ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ· ἄλλως ὅμως εἶναι κακόν, καὶ ἂν ἀκόμη ἤθελεν εἶναι ἔξοχον.

Ἐν γένει πολὺς λόγος γίνεται περὶ τοῦ τεχνικοῦ μέρους· ἐν τούτοις τόση προσοχὴ πρέπει νὰ δίδεται εἰς αὐτό, ὅσην ἀκριβῶς σημασίαν δίδει τις εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ κόμμωσιν ὡραίας γυναικός. Καθὼς αὕτη σκοπὸν ἔχει μόνον νὰ παρουσιάσῃ λαμπροτέραν τὴν καλλονήν, οὕτω καὶ ἡ τεχνικὴ δεξιότης μόνον ὡς θεραπαινὶς τῆς τέχνης νὰ θεωρεῖται πρέπει. Ἐκαστος καλλιτέχνης δὲν ἠμπορεῖ εἰ μὴ ἀναλόγως τοῦ βράμφους του νὰ ζωγραφῇ, τὸ ὅποιον ὅμως σήμερον κατήντησε πολὺ δύσκολον, διότι, καθὼς ὁ Σχβινδ λέγει, ἕως οὗ βεβαιωθῆ τις, ὅτι ἔχει βράμφος, ἐκυρτώθη πλέον τὸ βράμφος του ἀπὸ τὰς πολλὰς προσκρούσεις.

Πρὸς τί ἡ ἀπαιτήσις νὰ ἐπανέλθωμεν προκειμένου περὶ τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως εἰς τὸ σύστημα τῶν παλαιῶν ἀριστοτεχνῶν! Ὡς ἐὰν ἡ τεχνικὴ μέθοδος ἦτο τὸ αἷτιον καὶ ὄχι τὸ αἰτιατὸν τῆς καθόλου ἀντιλήψεως τῆς τέχνης. Ἡ τεχνικὴ δεξιότης ἐνὸς Βανδύκ δὲν εἶναι ἀναγκαία συνέπεια τῆς πραγματικότητος, καθ' ἣν ἀντελαμβάνετο τὴν φύσιν; Ἦτο δυνατόν ὁ Φρ. Χάλς νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν τεχνικὴν μέθοδον ἐνὸς Χόλμπαϊν, ἂν δὲν εἶχε τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀντίληψιν τῆς φύσεως ἢ διὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἀκριβέστερον, δὲν ἦτο ἀναγκαία συνέπεια τῆς εὐφυσστάτης τοῦ στιγμιαίου τῆς ἀντιλήψεως του νὰ ἐπινοήσῃ καὶ ἀντίστοιχον καθ' ἑλα τεχνικὴν μέθοδον πλείοτερα ὑποδηλοῦσαν ἢ ἐκτελοῦσαν; Ὅστις μιμῆται τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν ἀριστοτέχνου τινός, τὸ πολὺ-πολὺ θὰ συνειθίσῃ νὰ χρέμπηται καὶ νὰ πτύῃ, καθὼς ὁ διδάσκαλός του. Μετρίαις ἀξίας εἰκῶν κατὰ τὸ εἶδος τοῦ Ῥέμβρανδ δὲν εἶναι διόλου καλυτέρα μετρίαις ἐπίσης εἰκόνας κατὰ τὸ εἶδος Μανῆ ζωγραφηθείσης.....

Φυσικὰ καὶ εἰς τὰς πλαστικὰς τέχνας οὐδεὶς μέγας καλλιτέχνης πίπτει ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Εὐκολώτερον ἠμπορεῖ νὰ πέσῃ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν μιὰ ἐξοχότης, καθὼς ὁ Μένσελ, ὅταν τὸν συνέχαιρον διὰ τὸν νέον τίτλον του, λέγεται: ὅτι ἀπήντησε:

— Πᾶς ἔξοχος καλλιτέχνης ἵσταται ἐπὶ τῶν ὄμων τῶν προκατόχων του· δὲν εἶναι ἀριστοτέχνης, ἀλλὰ μαθητῆς. Μόνον ἀφ' ὑπερνοήσεως τὸ στάδιον τῆς τεχνικῆς ἀπὸ μαθητοῦ γίνεται διδάσκαλος, ἔξοχος καλλιτέχνης. Οὕτω δὲ μόνον πρέπει νὰ κατανοηθῇ ἡ γνωστὴ ἀρχή, ὅτι ὁ καλλιτέχνης τὸ μὲν τάλαντόν του προικίζεται ἀπὸ τὴν φύσιν ἐκ γενε-

τῆς, ἀλλ' ὅπως γαίην ζωγράφος ἀπαιτεῖται παιδεύσις. Ὁ καλλιτέχνης ὀφείλει καθ' ἑλὴν τὴν ζωὴν του ἀκαταπαύστως νὰ ἐργάζεται, ἵνα γαίην κύριος τοῦ τεχνικοῦ μέρους, ὄχι χάριν αὐτοῦ τούτου, ἀλλ' ὅπως τῇ βοήθειᾳ αὐτοῦ κατορθώσῃ νὰ δώσῃ εἰς τὴν φαντασίαν του τελειότεραν κατὰ τὸ δυνατόν ἐκφρασίαν...

Ἐπειδὴ εἰς τὰς πλαστικὰς τέχνας ἡ μορφή εἶναι μέσον καὶ σκοπὸς συνάμα, ἐπομένως συμπίπτουν, εἶναι φυσικὰ δυσκολώτερον νὰ διακρίνῃ τις εἰς αὐτάς, καθὼς λ. χ. χάριν εἰς τὴν ποίησιν, τοῦ παύει ἡ ἐργασία καὶ ἀρχίζει ἡ τέχνη. Διὰ τοῦτο θριαμβεῖ συνηθέστατα καὶ ὑπερνοῶ τὴν ἀληθῆ τέχνην ἢ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τεχνικὴ δεξιότης καὶ συνηθέστατα λίθος περιφρονῆθεις ἀπὸ τοὺς κτίστας γίνεται ἀκρογωνιαίος. Διότι τελειοποιημένη τεχνικότης, κομψότης περὶ τὴν ἀποτύπωσιν, συντόμως, τὸ ἐξωτερικὸν τῆς εἰκόνας, εὐκολώτερα γαργαλίζει τὸν ὀφθαλμόν, παρὰ μεγαλοφυῆς προῖόν, τοῦ ὁποίου ἡ τραχεῖα ἐξωτερικὴ ὄψις ἐγκλείει συνήθως τὸν πολύτιμον πυρῆνα. Διὰ τοῦτο διόλου δὲν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐνίοτε εἰκόνας τοῦ Βάνδερχελστ κρίνονται ἀνώτεραι τῶν ἔργων ἐνὸς Ῥέμβρανδ. Ἄν ἔξῃ σήμερον ὁ Ῥέμβρανδ καὶ πρίγκηψ τις ἔργων ἐνὸς Ῥέμβρανδ. Ἄν ἔξῃ σήμερον ὁ Ῥέμβρανδ καὶ πρίγκηψ τις ἔργων ἐνὸς Ῥέμβρανδ, ἂν ἐξῆ σήμερον ὁ πρίγκηψ τῆς Νασσάου, ὅστις πόν του τόσον εὐχαριστημένος, ὅσον ὁ πρίγκηψ τῆς Νασσάου, ὅστις τὴν εἰκόνα του πολὺ μαύρην, πολὺ ἀκάθαρτον καὶ μάλιστα τὴν σύληψιν αὐτῆς ὄχι ἀρκούντως κολακευτικὴν ἐθεώρησε. Βεβαίως λόγῳ χειροτεχνικῆς ἐργασίας τὰ ἔργα τοῦ Βάνδερχελστ εἶναι προτιμητέα· τὸ πᾶν εἶνε ἀνελλιπὲς εἰς αὐτὰ καὶ ἀμεμπτον. Καὶ σήμερον ἀκόμη—μόνον ὄχι πρίγκηψες, πιστεύω—ἂν δὲν ἦτο ὁ φόβος τῶν ἐπικρίσεων, πολλοὶ θὰ προσείμων ἕνα Βάνδερχελστ...

Τὸ ἀθάνατον εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης εἶναι τὸ πνεῦμα αὐτῶν, τὸ ὅποιον εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ζωγράφου, πρὶν ἢ τὴν πρῶτην τοῦ χρωματῆρος του γραμμὴν ἐπὶ τῆς ὀθόνης σύρῃ, παρουσιάζει τὸ τέλος τοῦ ἔργου.

Καὶ καθὼς τὸ πνεῦμα, οὕτω καὶ ἡ τέχνη εἶναι ἀπέραστος, ἐφ' ὅσον ἡ περὶ τὴν ἀποτύπωσιν ἱκανότης τοῦ τεχνικοῦ μέρους εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ. Ἐπίδοσις τῆς περὶ τὴν ἐκφρασίαν ἱκανότητος σημαίνει εὐρυνσιν τῆς περιοχῆς τῆς τέχνης, τῆς κατ' ἐξοχὴν ἀληθοῦς τέχνης· ἢ τις ἄθρομα μὲν τῆς χειρὸς εἶναι, ἀλλὰ γέννημα τῆς φαντασίας.

Μόναχον, Φεβρουάριος 1904.

Β. ΜΙΝΑΝ

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΑΝΤΑ

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον
καὶ ἡ Σχολικὴ Ἐκθεσις

Τὴν 11 Φεβρουαρίου συνήλθεν ἐκ νέου ἡ
ἐπιτροπὴ ἢ διευθύνουσα τὰ τῆς συγκλήσεως
τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου καὶ τῆς ὀργα-

νώσεως τῆς Σχολικῆς Ἐκθέσεως. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην τὸ Γραφεῖον ἀνεκοίνωσεν, ὅτι αἱ πρὸς συμμετοχὴν δηλώσεις ἀνέρχονται εἰς 838, πολλοὶ δὲ τῶν δηλωσάντων ἀντιπροσωπεύουσιν ἐπίσημως ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἑλληνικὰς κοινότητας καὶ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα τοῦ ἀπανταχοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκθετῶν εἶνε μέγας, ὥστε ὄχι μόνον θὰ ἐπιδειχθῇ ἀρκούντως ἡ δρᾶσις τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων τοῦ ἐλευθέρου Κράτους, τῶν ἑλληνικῶν Χωρῶν καὶ πολλῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν, ἀλλὰ καὶ πολὺ τιμὰ πρότυπα μιμήσεως θὰ εὑρωσιν οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν παρ' ἡμῖν διδακτικῶν μεθόδων. Ὡς ἐκ τῆς συμμετοχῆς πολλῶν ξένων ἐπικρατειῶν. Οὕτως ἐκ μέρους τοῦ Σχολικοῦ Μουσείου τῆς Κοπεγχάγης ἀποστέλλεται ὀλόκληρος τάξις δανικοῦ δημοτικοῦ Σχολείου. Τὸ ἐπὶ τῆς Παιδείας ὑπουργεῖον τῆς Ρουμανίας ἀπέστειλε συλλογὴν τῶν διδακτικῶν βιβλίων του, σειρὰν τῶν σχολικῶν στατιστικῶν καὶ πολυτελεῖς τεύχος περιέχον τὰ σχέδια τῶν ρουμανικῶν σχολείων.

Ὁμοίως καὶ ἡ Διεύθυνσις τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων τοῦ Στέμματος ἀπέστειλε δύο κιβώτια πλήρη παντοίων χειροτεχνημάτων καὶ εἰκόνας τῶν σχολείων, ἅτινα ἴδρυσεν καὶ συντηρεῖ, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεών της. Ἡ πόλις τῆς Στοκχόλμης εἰκόνας καὶ περιγραφὰς τῶν σχολείων της, ἡ δὲ πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως τῶν γυναικῶν τῆς Σουηδίας συλλογὴν παιδικῶν χειροτεχνημάτων. Τὸ διάσημον Ἰνστιτούτον τῶν τυφλῶν ἐν Ἰλλίτζῳ τῆς Ἀλσατίας ἐκθέτει περιεργότατην σειρὰν εἰκόνων φυσικῆς, ζωολογίας, πινάκων γεωγραφίας καὶ τὴν «Ἰφιγένειαν» τοῦ Γκαίτε διὰ ψηλαφητὴν ἀνάγνωσιν τῶν τυφλῶν.

Ἡ συρροὴ ὀργάνων φυσικῆς, χημείας, φυσιογνωσίας, γεωμετρίας κλπ. ἐκ πρωτευόντων ἐργαστησίων ὅπως τῶν Χάρτμαν καὶ Βράουν τῆς Φραγκφούρτης καὶ τοῦ Κόλ τοῦ Κέμνιτς, εἶνε μεγάλη.

Τὸ δὲ Χαρτογραφικὸν τμήμα θὰ περιλάβῃ ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους χάρτας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουν οἱ Ἀγγλικοὶ τοῦ Τζόνστον, οἱ γερμανικοὶ τοῦ Πέρτες, τοῦ Σβάν, τοῦ Κούν, οἱ αὐστριακοὶ τοῦ Φράύταγ καὶ Βέρντ.

Ὁ προμηθευτὴς τῆς πρωσσικῆς Κυβερνήσεως Μύλλερ ἐκ Σαρλοτεμβούργου ἀποστέλλει πρὸς θρανία δημοτικῶν σχολείων ὅμοια πρὸς ἑκείνα, τὰ ὁποία τὸ πρωσσικὸν ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἐκθεσιν τοῦ Ἀγ. Λουδοβίκου τῆς Ἀμερικῆς.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι τὸ διάσημον ζωολογικὸν Ἰνστιτούτον Σλῦτερ τῆς Χάλλης κατεσκεύασεν ἐπίτηδες διὰ τὴν ἔκθεσιν ἐντομολογικὰ παρασκευάσματα μετ' ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς.

Τὸ Γραφεῖον ἀνεκοίνωσεν προσέτι, ὅτι ἰδιαιτέραν μέριμναν καταβάλλει, ὅπως πλουτισθῇ τὴν συλλογὴν φωτογραφιῶν τῶν ἀπανταχοῦ ἑλληνικῶν σχολείων, ἐξ ὧν ἐμφανέστερον μαρτυρεῖται ἡ δρᾶσις αὐτῶν καὶ ἡ καθόλου σχολικὴ διαίτα.

Ἐπίσης καταρτίζει ἴδιον τμήμα τοῦ διεθνoῦς Παιδαγωγικοῦ Τύπου διὰ τῆς συλλογῆς τόμων ἢ φυλλαδίων τῶν ἀπανταχοῦ ἐκδιδομένων περιοδικῶν.

Παρεκτός δὲ τῶν παντοειδῶν διδακτικῶν καὶ παιδαγωγικῶν βιβλίων, ὅσα ἀπεστάλησαν ὑπὸ τῶν διασημοτέρων ἐκδοτικῶν καταστημάτων μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βιβλιοπωλείου τῆς Ὁξφόρδης, θὰ ὑπάρξῃ εἰς τὴν βιβλιοθήκην συλλογὴ τῶν ἄλφαβηταρίων ὅλων τῶν Ἑθνῶν.

Ἡ Ἐπιτροπὴ κατόπιν προσέθη εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν εἰσηγητῶν τῶν διαφόρων τμημάτων, ὥρισε δὲ ὡς τοιοῦτους διὰ τὸ τμήμα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως τὸν παιδαγωγὸν κ. Θ. Μιχαλόπουλον, διὰ τὸ τμήμα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως τὸν καθηγητὴν τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς σχολῆς κ. Ν. Καπετανάκην, δεύσεως τὸν καθηγητὴν τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς σχολῆς κ. Ν. Καπετανάκην, διὰ τὸ τμήμα τῆς Γυναικείας ἀγωγῆς τὸν κ. Ἄριστ. Κουρτίδη, καὶ διὰ τὸ τμήμα τῆς Τεχνικῆς καὶ Ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως τὸν βουλευτὴν καὶ μηχανικὸν κ. Πρωτοπαπαδάκην. Τὴν εἰσήγησιν ἐπὶ τοῦ γενικοῦ θέματος, ἦτοι πῶς θὰ βελτιωθῶσι τὰ διδακτικὰ βιβλία καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἀνέθεσεν εἰς τὸν κ. Μάτεσιν.

Συμφώνως μετ' ὅν Κανονισμόν, ἀπεφασίσθη ὅπως γείνωσι καὶ διαλέξεις, γὰρ τῶν μελῶν τοῦ συνεδρίου, μίαν μὲν τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάββα περὶ Σχολικῆς Ὑγιεινῆς, ἑτέρα δὲ τοῦ κ. Βικέλα περὶ Σουηδικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἀμφότεραι μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων, ἐπὶ δὲ τοῦ κ. Γ. Ἀργυροπούλου μετὰ πειραμάτων καὶ τοῦ κ. Σ. Λάμπρου περὶ διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας.

Ὡς πρὸς τὴν Ἐκθεσιν ἀπεφασίσθη, ὅπως κατὰ τὰς πέντε ἡμέρας τοῦ Συνεδρίου ἡ εἴσοδος ἐπιτραπῇ μόνον εἰς τὰ μέλη καὶ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Τύπου, ὅπως ἐπ' ἀνεσίς περιεργασθῶσι τὰ κατ' αὐτήν. Κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἐπὶ τιμῆματι μόνον 50 λεπτῶν καὶ 25 λεπτῶν διὰ τοὺς παῖδας.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ δριστικοῦ προγράμματος ἀνεβλήθη διὰ τὴν προσεχῆ συνεδρίασιν, ἵνα πρῶτον λάβῃ τὴν δέουσαν ἐπὶ τούτου ἐγκρίσιν ὁ Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς παρὰ τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς τοῦ Κράτους.

Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ἀφελίμων βιβλίων

Τὴν 18 Ἰανουαρίου ἐγένετο ἡ ἐτησίαν γενικὴ συνέλευσις τῶν μελῶν, καθ' ἣν ὁ πρόεδρος τοῦ Δ. Συμβουλίου κ. Δ. Βικέλας ἀνέγνωσεν τὴν λογοδοσίαν τοῦ λήξαντος ἔτους. Κατόπιν ὑπεβλήθη ὁ ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως τοῦ 1903, μετ' ὃ ἡ συνέλευσις προσέθη εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου Δ. Συμβουλίου, ληξιαρχίας τῆς πενταετοῦς θητείας τοῦ πρώην τοιοῦτου. Ἐξελέγησαν δὲ πάλιν ὁμοψήφως μέλη τοῦ Δ. Συμβουλίου οἱ κ.κ. Δ. Αἰμινήτης, Δ. Βικέλας, Μ. Δραγούμης, Α. Μάτεσις, Γ. Πασπάτης, Α. Προβελέγγιος, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Ε. Ρωμανός καὶ Γ. Στρέϊτ. Ἐκ τῆς λογοδοσίας τοῦ Προέδρου ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσι τοὺς περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἀσχολουμένους αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου αἱ πρὸς ταύτην σπενότερον σχετικόμεναι:

«Ὁ Σύλλογος, εἶπεν ὁ κ. Βικέλας, δὲν περιορίσθη εἰς μόνην τὴν ἔκδοσιν βιβλίων. Ναὶ μὲν τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἔργον του, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ τίτλος του αὐτὸς καὶ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Καταστατικοῦ του. Ἀλλὰ τὸ Καταστατικὸν δὲν περιορίζει τὴν δρᾶσιν του, οὔτε ἀποκλείει τὴν ἐνεργὸν ἀνάμειξιν του εἰς πᾶν ὅ,τι περιτελεῖ πρὸς τὸν γενικώτερον σκοπὸν του. Συνεπῆς εἰς τὴν ἀνέκαθεν διατυπωθεῖσαν ἐπαγγελίαν του, ὁ Σύλλογος προσεπάθησεν καὶ δι' ἄλλων μέσων αὐ' ἀποβῆ ὄργανον χρήσιμον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἐκπροσώπευε».

«Οὕτω χάρις εἰς τὴν εὐμένειαν τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἰδίως τοῦ καὶ νῦν διευθύνοντος αὐτὸ καὶ ἐμπιστευθέντος εἰς τὸν Σύλλογον τὴν μελέτην, καθὼς καὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν κ. Μουφερράτου, τοῦ μετὰ ζήλου συνεχίσαντος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ὁ Σύλλογος ἠδυνήθη νὰ δώσῃ σάρκα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς

ιδρύσεως σχολικῶν βιβλιοθηκῶν. Ἀνακεφαλαιῶντες σήμερον τὰ ἔργα τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς του, δὲν ἐπαναλαμβάνομεν ὅσα περὶ τῶν σχολικῶν τούτων βιβλιοθηκῶν ἐξεθέσαμεν εἰς προλαβοῦσαν λογοδοσίαν. Ἐκφράζομεν μόνον τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ σχηματισμὸς τῶν τοιούτων βιβλιοθηκῶν, τοῦ ὁποῖου ἔναρξις ἔγεινεν ἤδη σποραδικῶς, θὰ γενικευθῇ ἐπεκτεινόμενος βαθμηδὸν εἰς ὅλα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους. Ἰὴν τοιαύτην ἐλπίδα ἐνισχύει ἡ ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ καὶ πάλιν παρουσία τοῦ ἐγκαίνισαντος τὸ ἐθνωφελεὲς τοῦτο μέτρον.

» Ἀλλὰ τὰ σχολεῖα δὲν ἔχουν βιβλιοθηκῶν μόνον ἀνάγκην. Ἐχουν ἀνάγκην πινάκων, ἔχουν ἀνάγκην ἀντικειμένων ποικίλων πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νέου καὶ πρακτικοῦ συστήματος τῆς διδασκαλίας, τῆς γινομένης διὰ τῶν αἰσθήσεων, διὰ τῆς ἀμέσου πραγματικῆς ἀντιλήψεως, καὶ ὄχι διὰ μόνης τῆς ἀπομνημονεύσεως ἀψύχων περιχοπῶν ἐκ τῶν σχολικῶν βιβλίων καὶ δι' ἀποστηθίζομένων θεωριῶν.

» Καὶ διὰ μὲν τοὺς σχολικοὺς πίνακας τρέφομεν τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ εὐρεθῇ χορηγὸς πρὸς ἐκδοσιν τοιούτων Ἑλληνικῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμοῦ ὁ Σύλλογος ἠδυνήθη νὰ προμηθεύσῃ πίνακας ἀλλογλώσσους εἰς σχολεῖα τινα, δαπάνη φιλοτιμῶν καὶ φιλογενῶν δωρητῶν, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὸ ὄργανοτροφεῖον Χαντζή-Κώνστα καὶ εἰς τὸ διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν. Ἄς θεωρηθῇ τοῦτο ὡς ἀπαρχὴ εὐλόγου. Το καλὸν παράδειγμα σπανίως μένει ἄκαρπον. Μέχρις οὗ ἐκπληρωθῇ ἡ ἐλπίς περὶ ἐκδόσεως ἑλληνικῆς σειρᾶς σχολικῶν πινάκων, ἴσως εὐρεθῶν καὶ ἀλλαγῶν τῆς Ἑλλάδος μιμηταὶ τοῦ Κ. Βόλτου, τοῦ στολίσαντος διὰ τοῦ Συλλόγου μὲ πίνακας Γερμανικοὺς τὸ σχολεῖον τῆς πατρίδος του Ζαγοράς.

» Χάρις εἰς τὴν ἀνόνητον δωρεὰν εὐγενοῦς δεσποίνης, διαδιούσης μακρὰν τῆς πατρίδος, ὁ Σύλλογος εἶδε πραγματοποιημένην ἄλλην ἐπιθυμίαν του, τὴν ἰδρυσιν προτύπου Σχολικοῦ Μουσείου. Τὸ μικρὸν τοῦτο Μουσεῖον, πλουτισθὲν καὶ πλουτιζόμενον ὄλονεν ἐξ ἄλλων δωρεῶν, λαμβάνει βαθμηδὸν τὸν εὐρύτερον τύπον Ἐκπαιδευτικοῦ Μουσείου. Φρονούμεν δὲ ὅτι θὰ καταστῇ οὕτω πολλαχῶς ὑψηλίστημον. Θὰ χρησιμεύῃ ὡς δηγὸς εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ὡς προμηθευτὴς εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν τελειότερων ὀργάνων διδασκαλίας καὶ σχολικῶν σκευῶν. Θὰ βοηθῇ εἰς τὸν σχηματισμὸν στοιχειωδῶν συλλογῶν διὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ὄλου Ἑλληνισμοῦ, οὐδὲν τῶν ὁποίων δύναται νὰ θεωρηθῇ τέλειον, πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ τὴν σχολικὴν βιβλιοθήκην του καὶ μικρὸν Σχολικὸν Μουσεῖον.

» Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν εἰς ἕκαστον τῶν νέων σχολείων, διὰ τῶν ὁποίων τὸ Κράτος προκίχλει τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, προσετίθετο ὁ τοιοῦτος διπλοῦς πλουτισμὸς. Ἀλλ' ἐν ὅσω τὸ Κράτος δὲν ἔχει τὰ μέσα πρὸς τοῦτο, δὲν ἠδύνατο ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἑλλειψιν; Ποία πόλις τῆς Ἑλλάδος, ποῖον χωρίον σπεραῖται πολιτοῦ εὐπόρου, δυναμένου νὰ θυσίῃ ὀλίγας ἐκατοντάδας δραχμῶν, χάριν τῆς ἐντελεστεράς καὶ τῆς ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον μορφώσεως τῆς νέας γενεᾶς;

» Ἐκτὸς τοῦ Μουσείου ὁ Σύλλογος ἀπέκτησεν ἀνεξόδως καὶ βιβλιοθήκην, τῆς ὁποίας ὁ κατάλογος περιλαμβάνει ἤδη περὶ τοὺς 1400 ἀριθμοὺς. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα· τὸ μὲν περιέχει ὅσα βιβλία ὑποβλήθηεντα ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς καταρτισμὸν τοῦ καταλόγου διὰ τὰς σχολικὰς βιβλιοθήκας· τὸ δὲ συγκρίνεται ἐκ βιβλίων ὑποβληθέντων εἰς τὴν ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῇ, ἀλλὰ μὴ κριθέντων ὑπ' αὐτῆς καταλλήλων διὰ τὰς σχολικὰς βιβλιοθήκας. Τὸ τρίτον τμήμα ἀποτελεῖ τὸν πρῆνα παιδαγωγικῆς βιβλιοθήκης. Τὸ τμήμα τοῦτο, συγκροτούμενον ἐκ βιβλίων δωρηθέντων εἰς τὸν Σύλλογον καὶ ὄλονεν πλουτιζόμενον ἐκ δωρεῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἐλπίζομεν ὅτι θὰ καταστῇ συλλογὴ χρησιμωτάτων βιβλίων σχολικῶν καὶ παιδαγωγικῶν, προσετιτῆ εἰς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα.

Ἡ Ἑθνικὴ Ἐκπαίδευσις

Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀττικῆς κ. Σπυρίδων Προφαντόπουλος ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους τοῦ νομοῦ ἀμφοτέρων τῶν φύλων τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον:

«Τὸ ἐποπτικὸν Συμβούλιον οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει, ὅτι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως οἱ διδάσκαλοι ἐπιλαμβάνονται τῆς εὐκαιρίας νὰ καλλιεργήσωσι τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα εἰς τὴν καρδίαν τῶν μαθητευομένων, καθ' ἣν στιγμὴν αὕτη, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν διδασκόμενων προδιατίθεται εἰς ἔμπνευσιν εὐγενῶν φρονημάτων, ὅτε δηλαδὴ διδάσκονται τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἐξετάζονται οἱ τόποι, ἐνθα διεδραματίσθησαν τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων. Ἐν τούτοις τὸ ἐποπτικὸν συμβούλιον, ἐπιθυμοῦν νὰ γίνωμαι ἡ πρὸς μόρφωσιν ἐθνικοῦ χαρακτήρος διδασκαλία καθ' ὄρισμένον σύστημα, ἐντέλλεται διὰ τῆς ἐπὶ στοιχ. ΡΑΒ' ἀποφάσεώς του τοῖς κ.κ. διδασκάλους ἀμφοτέρων τῶν φύλων νὰ δρῶσιν εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ πλήρους μίαν ὥραν τέρων τάξεων τοῦ κοινῶν σχολείου καὶ τῶν τεσσάρων τοῦ πλήρους μίαν ὥραν καθ' ἑβδομάδα, καθ' ἣν θὰ γίνηται ἀνακεφαλαίωσις τῶν περισταμάτων τῆς διδασκαλίας, τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ἐθνικὴν κατ' ἑξῆς κεφάλαια: 1) Περὶ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, 2) περὶ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (γεωγραφικῶς) καὶ τῶν γειτνιαζόντων αὐτῇ ἀλλοφύλων, 3) τίνες οἱ ἐθνικοὶ πόθοι, 4) τίνες ὑποχρεώσεις ἔχει τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν βασίλειον καὶ τίνες ἐκαστος γνήσιος Ἕλλην ὡς ἄπομον 5) περὶ τῶν λαῶν τῶν ἀντιδρώντων εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἰδέας τοῦ ἑλληνισμοῦ, 6) περὶ τοῦ τρόπου, δι' οὗ δέον νὰ καταπολεμηθῶμεν αὐτοῦ, 7) περὶ ὀρθοδόξου χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς μέσου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων, 8) ὅτι αἱ κατὰ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης ἐπιβουλαὶ παραβιάπτουσι τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν.

Ὁ πῶς διευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Σχολῆς κ. Ἐμμόλλ ἄρτι ἐπανελθὼν ἐκ Παρισίων ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἡμέτερον

Ἐδρυσὶς Σχολῆς τῆς Γαλλικῆς γλώσσης ἐν Ἀθήναις.

Κύριε Ὑπουργέ,

Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς:

Συνερίζων τὴν συνομιλίαν, ἣν διεκόψαμεν τὴν παρελθούσαν ἑβδομάδα, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀπευθίναμι σύντομον ἔκθεσιν τοῦ σχεδίου τοῦ ἀφορώντος τὴν ἐν Ἀθήναις σύστασιν Σχολῆς πρὸς διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς γλώσσης λειτουργούσης ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Σχολῆς ἡμῶν.

Κατὰ τὴν μακροχρόνιον ἐν Ἑλλάδι διαμονήν μου, πολλάκις ἤκουσα τὰ παύρα τῶν συμπατριωτῶν μου, τῶν ξένων καὶ τῶν ἐνοπίων, οἵτινες, ἐπιθυμοῦντες νὰ δώσωσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν μόρφωσιν γαλλικῆν, στεροῦνται τῶν πρὸς τοῦτο μέσων.

Ὁμοίως πολλάκις ἤκουσα ἰδιώτας, βουλευτὰς καὶ ὑπουργοὺς ἀκόμη, ἐκφράζοντας τὴν λύπην των, διὰ τὴν ἀνεπαρκῆ παρασκευὴν τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς γυμνασίοις καθηγητῶν τῶν ἀναλαμβάνόντων τὴν διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς. Σύνταγμα δὲ τοὺς ἤκουσα ἐκφράζοντας καὶ τὸν πόθον, νὰ ἴδωσι τοὺς καθηγητὰς αὐτοὺς προπαρασκευαζομένους ὑπὸ Γάλλων καθηγητῶν εἰδικῶς καὶ δὴ ἀποτελεσματικῶς, εἰς τρόπον ὅστε νὰ γίνωσιν ἰκανώτεροι καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἀποδῇ καρποφόρος.

Ἐν τῇ συστάσει τοιαύτης σχολῆς ἐνόμισα ὅτι προσεφέρω διπλῆ ὕπηρεσία, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἐπελήθην διαπραγματεύσεων αἰτίνας κατέληξαν εἰς τὴν παρ' ἡμῶν κληροδοτήματος Ζαγορά. Ὅπως ἀναπο-

κρίθω εἰς τὰς ὑποδειχθείσας μοι ἀνάγκας, ἐσκέφθην ὅτι ἡ σχολὴ αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶνε λαϊκὴ πρὸς ἀποφυγὴν πάσης δογματικῆς παρεξηγήσεως καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ διαϊορῆται εἰς δύο τμήματα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς δύο κατηγορίας τῶν μαθητῶν οἵτινες θὰ ἐφοίτων εἰς αὐτήν.

Α') Εἰς τὸ τμήμα τῶν παιδῶν, οἵτινες θὰ ἐζήτουν τὴν γενικὴν τῆς γαλλικῆς διδασκαλίαν συμφώνως πρὸς τὰς μεθόδους καὶ τὰ προγράμματα τὰ ἐν χρήσει παρ' ἡμῶν ἢ ἀποκλειστικῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ

Β'), Εἰς τὸ τμήμα τῶν μαθητῶν διδασκάλων, τῶν προπαρασκευαζομένων διὰ τὰς ἐδρας τῆς γαλλικῆς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς γυμνασίοις, οἵτινες θὰ ἐπεθύμουν νὰ τελειοποιηθῶσι θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, καὶ νὰ σπουδάσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς γαλλικῆς φιλολογίας.

Ἡ σχολὴ αὕτη, ἰδρυομένη χάρις εἰς τὴν γενναιοδωρίαν ἰδιώτου θὰ ἔχῃ μὲν ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα ἀλλὰ θὰ παρέχῃ ἅπαντα τὰ ἐχέγγυα τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως, καθ' ὅτι ἔχομεν ἐξασφαλίσαι τὴν συνδρομὴν καθηγητῶν διακρινομένων μεταξὺ τῶν καλλίστων τῆς Γαλλίας, καὶ ἀπεσπασμένων μετὰ τῆς ἀπολαβῆς πάντων τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν.

Προτίθεμαι νὰ διευθετήσω τὴν εἰδικὴν ταύτην διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς γλώσσης οὕτως ὥστε οἱ παῖδες καὶ οἱ νεανία νὰ δύνανται νὰ ἐπωφεληθῶσι αὐτῆς χωρὶς νὰ παρεμποδίζωνται ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις φοιτήσεώς των.

Ἴνα δὲ τοῦτο κατορθωθῇ, παρίσταται ἀνάγκη μόνον καλῆς θελήσεως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὅπως συνδυασθῶσιν αἱ ὄραι προσφόρων εἰς ἀμφοτέρας τὰς διδασκαλίας.

Σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ ἔλθωμεν ἀρωγοὶ καὶ οὐχὶ ἀνταγωνισταὶ τῆς δημοσίας ἢ ἰδιωτικῆς ἐκπαίδευσως καὶ πεποιθᾶμεν ὅτι διευκολύνοντες τὴν σπουδὴν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐξυπηρετοῦμεν ταυτοχρόνως γενικὸν σχεδὸν πᾶσιν οἰκονομικῶν καὶ ἀνάγκην τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ.

Δεχθῆτε κ. Ὑπουργέ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου καὶ τῶν φιλικῶν μου αἰσθημάτων.

Τ. ΟΜΟΛΑ

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Ὑπουργὸς ἔσπευσε νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἑξῆς :

Πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς.

Λαθὼν τὴν φιλοφρονησάτην ὑμῶν ἐπιστολὴν τῆς 21 Φεβρουαρίου, σπεύδω νὰ δηλώσω ὑμῖν μετὰ προθυμίας ὅτι ἀποδέχομαι εὐγνωμόνως τὴν πρότασιν ὑμῶν περὶ συστάσεως ἐνταῦθα Σχολῆς προτιθεμένης τὴν παρ' ἡμῶν εἰσαγωγὴν τῶν γαλλικῶν μεθόδων καὶ προγραμμάτων τῆς καθόλου ἐκπαίδευσως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς θεωρίας Γαλλικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας πρὸς χάριν τῶν παρ' ἡμῶν μαθητιῶντων καὶ τῶν παρασκευαζομένων εἰς τὸ λίκον δυσχερῆς ἔργον τοῦ διδασκάλου ἢ καθηγητοῦ τῆς Ἑθνικῆς ὑμῶν γλώσσης ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις. Στέρω δὲ τὸ προτεινόμενον τοσούτω μᾶλλον, ὅσον μετὰ πολλῆς καὶ λεπτῆς περισκέψεως καὶ εὐλαθείας ὁμολογεῖτε ὅτι ἡ σχολὴ αὕτη, ἐν ἣ ἢ θὰ διδάσκηται γαλλιστὶ μόνον δοκιμασθῆσιν καὶ καθηγητῆται ἐκ Γαλλίας, θὰ εἶναι ἐντελῶς καθαρὰ ἀπὸ πάσης βοηθητικῆς καὶ ἄλλης χροιάς καὶ προαιρέσεως. Οἰκοθὲν δ' ἐννοεῖται κ. Διευθυντά, ὅτι τὰ τυπικὰ δικαιώματα καὶ ἡ ἱκανότης πρὸς ἀσκήσιν δημοσίου λειτουργήματος τῶν ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξερχομένων θὰ κανονισθῶσιν ἐν καιρῷ κατὰ τοὺς κειμένους παρ' ἡμῶν νόμους.

Πεισθῶς ὅτι ἡ εὐγενὴς καὶ φιλότιμος ὑμῶν πρόθεσις θὰ εὐδοκῆ αἰσίως καὶ θ' ἀναδώσῃ ἀσφαλῶς τοὺς καρπούς οὗς εὐλόγως ἐπαγγέλλεται καὶ προσδοκᾷ ὁ γενναῖος φιλελληνικὸς ζῆλος ὑμῶν καὶ πάθος, νομίζω καθήκον νὰ ἐπαναλάβω πρὸς

ὑμᾶς τὰς βαθυτάτας εὐχαριστίας μου διὰ τὴν δημιουργίαν ἰδρύματος μέλλοντος νὰ ἐπισφραγίσῃ λαμπρῶς τὰς ὑπερόχους ὑμῶν ἐνταῦθα ὑπηρεσίας καὶ νὰ παραμείνῃ ὡς πολῦτιμος κειμήλιον καὶ δείγμα στοργῆς ὑμῶν πρὸς τὸ πλουσίως δοξάσαν καὶ ἐπαξίως τιμῆσαν ὑμᾶς ἱερὸν τοῦτο ἔδαφος, ἐνθα πᾶσα σπορὰ ἀγαθοῦ καὶ εὐποιίας εἶνε κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν ἀπόδοσις χάριτος ἀπ' αἰῶνων καὶ διὰ πάντος τοῦ χρόνου ὀφειλομένης.

Διατελῶ τιμῶν ὑμᾶς ἐξ ὄχλου

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσως ὑπουργός

Σ. ΣΤΑΝΗΣ

Ἡ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΑΝΑ ΤΗΝ ΥΦΗΛΙΟΝ

Γερμανία.

Μεταξὺ 150252 κληρωτῶν Πρώτων τοῦ 1902 ὑπῆρχον μόνον 71 ἀγράμματοι, ἤτοι κατ' ἀναλογίαν 0,4 ἐπὶ τοῖς 100. Πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν, ἡ ἀναλογία ἦτο 2,04 ἐπὶ τοῖς 100. Αἱ ἐπαρχίαι τῆς Πομερανίας, τοῦ Σλέσβιγ Ὀλσταίν, τοῦ Ἀννοβέρου, τῆς Βεσφαλίας καὶ τοῦ Νασσάου δὲν δίδουν πλέον κανένα ἀγράμματον κληρωτῶν. Ἡ πόλις τοῦ Βερολίνου ἔδωκε δύο ἀγράμμάτους.

—Τὸ ζήτημα τῆς ἐποπτείας καὶ ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων ἐπασχολεῖ τὸν παιδαγωγικὸν τύπον τῆς Γερμανίας. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀσκεῖται ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ καὶ διαμαρτυρομένου κλήρου, καὶ ὄχι ὑπὸ τῶν προϊσταμένων ἐκπαιδευτικῶν ἀρχῶν ὡς ἐν Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ παρ' ἡμῶν.

—Ἀνὰ τὴν Γερμανίαν λειτουργοῦσι 3000 σχολικὰ ταμειετήρια, ἐξ ὧν 1900 ἐν Πρωσσίᾳ.

—ὑπὸ τῶν γερμανικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἐρωτάσθη τὴν 12 Φεβρουαρίου ν. ῥ. ἡ 100στὴ ἐπέτειος τοῦ θανάτου τοῦ Καντίου.

—Ἐδημοσιεύθη τὸ πρόγραμμα τῶν βερνικῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων τῆς Ἰένας διὰ τὸ 1904. Θὰ διδασκῶσιν: Ἱστορία τῆς ἀγωγῆς, γενικὴ καὶ εἰδικὴ διδακτικὴ, παιδαγωγικὴ παθολογία, παιδικὴ ψυχολογία, παιδαγωγικὴ

τῶν διανοητικῶν ἀναπήρων, γυναικεία ἀγωγή καὶ νηπιαγωγικὴ.

Γαλλία.

Αἱ σχολικαὶ ἀρχαὶ τῆς Γαλλίας ὑπέβαλον εἰς τὴν κρίσιν τῶν οικογενειῶν τὸ ζήτημα τοῦ σκοπίμου ἢ μὴ τῶν βερνικῶν διακοπῶν καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ καταλλήλου πρὸς τοῦτο χρόνου. Ἐκ τῆς γενομένης διαλογῆς τῶν ληφθεῖσων ἀπαντήσεων ἐξάγεται ὅτι 34447 οἰκογένειαι ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ διμήνων διακοπῶν ἀπὸ 15 Ἰουλίου μέχρι 15 Σεπτεμβρίου καὶ 27555 ἐναντίον τούτων. Εἰς δεύτερον ἐρώτημα: ἂν, προκειμένου νὰ παρετείνωνται αἱ διακοπαὶ τοῦ θέρους ἀπὸ 15 Ἰουλίου ἕως 1ης Ὀκτωβρίου, ἐγκρίνουν νὰ περιορισθῶσιν αἱ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἡμέραι ἀργίας, 46573 ἀπεκρίθησαν ὄχι καὶ μόνον 12604 καί.

Ἀυστρία.

Κατὰ τὰς ἐρεῖνας διασήμεου παιδιᾶν, γενομένης ἐπὶ 1400 μαθητῶν καὶ 1000 μαθητριῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων τῆς Βιέννης εἰς διάστημα τριετίας, ἐξάγεται ὅτι αἱ ἀσθένειαι τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων προσβάλλουσιν ἰδίως τὰ παιδιά κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς σχολικῆς φοιτήσεως, ἤτοι εἰς ἡλικίαν 6—8 ἐτῶν. Κατέρχεται κατόπιν βαθμηδὸν ἡ ἀναλογία μέχρι τῆς

ἡλικίας τῶν 12 ἐτῶν καὶ ἐνταίναται πάλιν περὶ τὸ 12ον—14ον ἔτος. Τὰ θήλεα προσβάλλονται περισσότερο ἢ τὰ ἄρρενα.

Αἴγυπτος.

Εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Αἰγύπτου ἐφοίτων κατὰ τὸ 1898 12061 μαθηταί, ἐξ ὧν 11021 ἄρρενα καὶ 1040 θήλεα. Κατὰ τὸ τρέχον σχολικὸν ἔτος ὁ ἀριθ-

μὸς τῶν φοιτῶντων ἀνέρχεται εἰς 46, 852 ἐξ ὧν 42745 ἄρρενα καὶ 4107 θήλεα.

Ἀμερικὴ.

Αἱ δωρεαὶ αἰ προσενεχθεῖσαι εἰς τὰ ἀμερικανικὰ πανεπιστήμια κατὰ τὰ τελευταῖα πέντε ἔτη ἐκ μέρους ἰδιωτῶν ἀνέρχονται εἰς ἓν δισεκατομμύριον καὶ 175 ἑκατομμύρια χρυσῆ φράγκα.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Περὶ ἑλληνικῶν βοτανικῶν ὄρων (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ ἐγχειριδίου Βοτανικῆς) ὑπὸ Σπυρ. Μηλιαράκη, καθηγητοῦ τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ. Ἀθήναι. Τυπογρ. «Ἐστία» 1904.

Ἐγχειρίδιον Βοτανικῆς ὑπὸ Σπυρ. Μηλιαράκη Καθηγητοῦ τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ. Μετὰ 422 εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ. Ἀθήναι. Τυπογρ. «Ἐστία» 1903.

Λεξικὸν Ἑγκυκλοπαιδικῶν. Συμπλήρωμα. Φυλλ. 18ον [Διμπρή-Μάλστατ-Βούρβαχ μετὰ εἰκόνας «Κωνσταντινούπολις Β'»]. Ἀθήναι. Μπέκ καὶ Μπάροτ.

Θεοφίλου Γ. Βορέα Ἐλεγχος Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου. Ἀθήναι, Τυπογρ. Σακελλαρίου 1903.

Ἐνωσις Ἑλληνίδων Λογοδόσια τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Τμήματος 1901 καὶ 1902. Ἀθήναι. Τυπογραφ. Παρ. Λεώνη 1903.

Υπουργεῖον Ναυτικῶν. Ἐκθεσις περὶ τῆς νόσου τῶν δυντῶν καὶ τῶν μέσων τῆς ἀπ' αὐτῆς προφυλάξεως. ὑποβληθεῖσα ὑπὸ Γ. Κ. Σάββα ἱατροσυζήτου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἱατροῦ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως. Ἀθήναι. Τυπογρ. Βλαστοῦ 1904.

Γ. Φιλαρίτου Περικλῆς-Ἀσπασίου. Ἀθήναι. Τυπογρ. Κουσουλίου 1904.

Ἡ Ῥωσικὴ Γλῶσσα ἐν τῇ Λογοτεχνίᾳ αὐτῆς (Μέχρι τῆς μεταρ-

ρυθμίσεως τοῦ Καραμεζίν) Δοκίμιον ὑπὸ Ν. Εὐσταθίου. Ἀθήναι. Τυπογρ. Α. Φέξη 1904.

Ἀκρίτας. Δεκαπενθήμερος ἐπιθεώρησις Διευθυντῆς: Σ. Σκίπης. Τεύχος 1ον. Ἀθήναι 1904.

Μελέτη περὶ τοῦ Ἰλωσσοῦ ζήτηματος ὑπὸ Ι. Χ. Κούσουλα δ. φ. Ἀθήναι. Τυπογρ. Π. Λεώνη 1904.

Τάκη Καρδηλώρου. Ἡ λιτανεὶα Κοινωνικὸν δράμα. Ἀθήναι. Τυπογρ. Δελαγαμαμάτικα 1903.

Max Nordau. Τὰ κατὰ συνθήκην ψεύδη τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ. Κατὰ μετάφρασιν Σ. Ζωγραφίδου. Ἐκδοσις 6'. Ἀθήναι. Καταστήματα Κ. Χαϊροπούλου 1903.

Ἐμμ. Δ. Φραντζεσκάκη Πρακτικὴ Μελισσοκομία ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν μεθόδων. Χανία. Χρωμοτυπογραφεῖον «Ἡ Πρόοδος» 1903 (περιέχει 73 εἰκόνας ἐν ἰδιαίτερω πλάνῳ).

Ἰωάννου Πολέμη Κεϊμήλια. Ἀθήναι. Τυπογρ. «Ἐστία» 1904.

Κωνσ. Μεταξά Βοσπορίτου. Ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν φωνικῶν. Ἀθήναι Τυπογρ. Κωνσταντινίδου 1904.

Rapport sur une mission scientifique en Turquie par M. Hubert Pernot (Extrait des Nouvelles Gechives des Missions scientifiques, t. XI) Paris. Imprimerie Nationale 1903.

ΞΕΝΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

Pädagogische Rundschau Ἐκδίδεται ἐν Βιέννῃ εἰς μηνιαία τεύχη. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν 6 κορῶν καὶ ἐπὶ πλέον τὰ ταχυδρομικά. Τὸ τεύχος τοῦ Ἰανουαρίου περιέχει, πλὴν ἄλλων, ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Ράιν περὶ τῶν ἠθικῶν βεμαμάτων τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

Archiv für Lehrerbildung Ἐκδίδεται ἐν Ἰένῃ κατὰ δεκαπενθήμερον μετὰ εἰκονογραφημένου παραρτήματος. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν 6 μάρκα καὶ ἐπὶ πλέον τὰ ταχυδρομικά. Τὰ δύο τεύχη τοῦ Ἰανουαρίου περιέχουν, ἐκτὸς τῆς λοιπῆς ἐξαιρέτου ὕλης, ἀναφερομένης εἰς τὴν παγκόσμιον ἐκπαίδευσιν, συνέχσιαν ἐντυπώσεων ἐξ ἐπισκέψεως τῶν σχολῶν τῆς Στοχολόμης καὶ τῆς Χριστιανίας μετὰ σχετικῶν εἰκόνων καὶ ἄρθρων περὶ τῶν Οὐγγρικῶν διδασκαλείων. Τὰ δὲ τοῦ Φεβρουαρίου μελέτην περὶ τοῦ Καντίου ἐν σχέσει πρὸς τὴν σύγχρονον ἐκπαίδευσιν, περιγραφὴν τοῦ Σχολικοῦ Μουσείου τῆς Βρεσλαυίας καὶ ἄρθρον περὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῶν Κινέζων.

Schweizerische Lehrerzeitung. Ἐβδομαδιαία παιδαγωγικὴ ἐφημερίς ἐκδιδόμενη ἐν Ζυρίχῃ. Ὅργανον τοῦ Ἑλβετικοῦ διδασκαλικοῦ Συλλόγου. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 8-10. Εἰς τὰ φύλλα τοῦ Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου ἀξιανάγνωστα ἄρθρα: Σχολεῖον καὶ κοινωνία, Τὸ καθῆκον τοῦ διδασκάλου, Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ τὰ γυροῖζη ὅλα.

Revue pédagogique. Μηνιαῖον περιοδικὸν ἐκδιδόμενον εἰς Παρίσιους. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὴν

Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 13.50. Ἐκτὼν περιεχομένων τῶν τευχῶν Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου ἄξιον προσοχῆς ἄρθρον τοῦ L. Poincaré περὶ τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ ἐκπαίδευσί, ἐνδιαφερόσα δὲ ἡμᾶς ἰδιαίτερος ἡ περὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσως ἐν Βουλγαρίᾳ μελέτη τοῦ G. Seure καὶ ἀξιανάγνωστος μελέτη περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀριθμητικῆς.

L' Educateur. Ἐβδομαδιαῖον περιοδικόν, ὄργανον τῆς Παιδαγωγικῆς Ἑταιρίας τῆς Γαλλικῆς Ἑλβετίας ἐκδιδόμενον ἐν Λωζάννῃ. Συνδρομὴ ἑτησίᾳ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 7.50. Ἐκτὼν περιεχομένων τῶν φυλλαδίων τοῦ Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου ἀξιανάγνωστα: Μελέτη περὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, ἄρθρον περὶ διδασκαλίας τῆς Γραμματικῆς εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, Συμβουλαὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους. Ἡ μνήμη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Après l' Ecole. Ἐκδίδονται 18 τεύχη κατ' ἔτος πλουσίως εἰκονογραφημένα ἐν Παρίσιους. Συνδρομὴ ἑτησίᾳ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 8. Ἡ ὕλη τοῦ περιοδικοῦ τούτου εἶνε μόνον ἐν μέρει παιδαγωγικῆ. Κυρίως ἔχει ἐγκυκλοπαιδικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπιδιώκει τὴν γενικωτέραν μόρφωσιν τῶν διδασκόντων.

ΠΟΙΚΙΛΑ

Bibliothèque Universelle. Ἐκδίδεται κατὰ μῆνα ἐν Λωζάννῃ τῆς Ἑλβετίας εἰς τεύχη ἐκ 224 σελ. Περιέχει ἐκλεκτὰ δημοσιεύματα καὶ χρονικὰ τῆς παγκοσμίου φιλολογικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς κινήσεως. Συνδρομὴ ἑτησίᾳ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 25. Εἰς τὰ τεύχη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου δημοσιεύεται ἀνάλυσις βιβλίου

τοῦ υἱοῦ τοῦ Τολστόη περὶ Σουηδίας ἐξαίροντος πλὴν ἄλλων καὶ τὴν σουηδικὴν ἐκπαίδευσιν.

Mercure de France Μηνιαῖον περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἐν Παρισηίοις, κατ' ἐξοχὴν λογοτεχνικὸν καὶ καλλιτεχνικόν, ὄργανον τῶν νέων συγγραφέων. Συνδρομὴ ἑτησία διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 24. Εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Ἰανουαρίου δημοσιεύεται ἄρθρον τοῦ P. Quillard περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Βίκτωρος Βεράρ «Οἱ Φοίνικες καὶ ἡ Ὀδύσσεια».

La Revue (ἢ ἄλλοτε Revue des Revues) ποικιλώτατον δεκαπενθήμερον περιοδικὸν ἔχον διεθνή χαρακτηριστήρα. Ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν συντακτῶν του τοὺς ἐξοχωτέρους συγγραφεῖς τῶν διαφόρων ἐθνῶν. Συνδρομὴ ἑτησία διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν φρ. 28. Ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τῶν τευχῶν τοῦ Ἰανουαρίου ἄξια ἰδιαίτερας προσοχῆς: Πατρὶς καὶ Ἀνθρωπότης ὑπὸ Sully Prudhomme καὶ αἱ γυνῶμαι διαφόρων συγγραφέων ἐπὶ τοῦ τεθέντος ὑπὸ τοῦ περιοδικοῦ ἐρωτήματος: «Ἡ φιλοπατρία εἶνε ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς ἀνθρωπότητος;» Ἀπὸ δὲ τοῦ Φεβρουαρίου λίαν ἐνδιαφέρουσα μελέτη «Ὁ ἰατρὸς τοῦ μέλλοντος» ὑπὸ Dr Héricourt.

L'Hygiène Scolaire Δελτίον κατὰ τριμηνίαν ἐκδιδόμενον ἐν Παρισηίοις ὑπὸ τοῦ «Συνδέσμου τῶν ἰατρῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν ὑπὲρ τῆς Σχολικῆς Ὑγιεινῆς». Τὸ τεῦχος τοῦ Ἰανουαρίου περιέχει τὸ πρόγραμμα τοῦ δευτέρου γαλλικοῦ συνεδρίου Σχολικῆς Ὑγιεινῆς, τὸ ὅποιον θὰ συνέλθῃ κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ 1905. Κατὰ τοῦτο θὰ συζητηθῶσι τὰ ἐξῆς θέ-

ματα: Ἱατρικὴ ἐποπτεία τῶν δημοτικῶν σχολείων, εἰδικὴ μόρφωσις τῶν σχολικῶν ἰατρῶν, ἡ ψυματώσις τῶν διδασκόντων, ἡ ὑγιεινὴ μόρφωσις τῶν οἰκογενειῶν, αἱ διακοπαὶ καὶ ἐξετάσεις, τὰ προγράμματα. Εἰς τὸ αὐτὸ τεῦχος δημοσιεύεται καὶ ἐνδιαφέρουσα μελέτη περὶ Σχολικῆς ἀνίας καὶ ἑτέρα περὶ τοῦ ὑγιεινοῦ τῆς ὀρθίας γραφῆς. Ἡ ἑτησία συνδρομὴ τοῦ μικροῦ τούτου ἀλλ' ἀξιολόγου περιοδικοῦ εἶναι φρ. 4.

Wegweiser fur Lehrmittel. Μηνιαῖον περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἐν Βερολίνῳ. 3 μάρκα ἑτησίως. Κάλλιςτος ὁδηγὸς διὰ τὴν προμήθειαν σχολικῶν ὀργάνων καὶ διὰ τοὺς παρακολουθοῦντας ἐν γένει τὰς προόδους τῆς διδακτικῆς.

Zentralorgan fut Lehrmittel Ἐκδίδεται κατὰ τριμηνίαν εἰκονογραφημένον ἐν Λειψίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Scheffer, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἑνωτέρω. Ἡ ἑτησία συνδρομὴ του ἐλαχίστη, 1,50 μάρκων.

Archiv fur moderne Lehrmittel. Ἐκδίδεται ἐν Δρέσδῃ ὑπὸ τοῦ Καταστήματος A. Müller-Frobelhaus. Ἀποστέλλεται δωρεᾶν πρὸς τὰς διευθύνσεις σχολείων.

L' Ecole Nationale Βελγικὸν παιδαγωγικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ δεκαπενθήμερον ἐν Βρυξέλλαις. Περιέχει θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν μέρος. Ἡ ἑτησία συνδρομὴ του φρ. 7. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρον ἄρθρον εἰς τὸ τεῦχος τῆς 15 Ἰανουαρίου περὶ ψυχολογικῆς καὶ ἠθικῆς παρατηρήσεως τῶν παιδῶν καὶ ἑτέρα μικρὰ μελέτη εἰς τὰ δύο φύλλα τοῦ Φεβρουαρίου περὶ τῆς Ἀλληλεγγύης ἐν τῷ σχολείῳ ὡς μέσου μορφώσεως.